

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШУРАШКЕВИЧ ВАСИЛЬ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.102: 343.77

**ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ
ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ**

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. М. Шурашкевич**

Науковий керівник **Грига Марія Андріївна**,
кандидат юридичних наук

Київ – 2019

АНОТАЦІЯ

Шурашкевич В. М. Розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Дисертація є першим в Україні дослідженням теоретичних засад та практичних питань методики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. У роботі сформульовано та обґрунтовано низку нових положень і висновків, що мають значення для криміналістичної науки, слідчої та судової практики.

Висвітлено стан наукових досліджень проблем розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики у працях вітчизняних та зарубіжних учених, з'ясовано сучасний стан методичного забезпечення розслідування означених злочинів та зроблено висновок щодо необхідності його суттєвого доповнення та вдосконалення.

Запропоновано визначення криміналістичної характеристики умисного пошкодження об'єктів електроенергетики як системи найбільш стійких та закономірних типових ознак даних злочинів, що виявляють наявність кореляційних зв'язків, зумовлюють утворення певної слідової картини злочину та сприяють ефективному проведенню розслідування, а також досліджено її елементний склад, що містить узагальнені дані про предмет, спосіб, обстановку вчинення злочину та типову особу злочинця.

Доведено трикомпонентну структуру способу вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, що охоплює дії з підготовки, безпосереднього вчинення та приховання наслідків злочину і розкрито зміст кожного з них. Визначальною ознакою способу вчинення злочину визнано дії, що реалізуються у вигляді пошкодження або руйнування об'єктів

електроенергетики та характеризуються причинно-наслідковим зв'язком між діями і негативними наслідками, ступінь яких визначено у різних частинах ст. 194–1 КК України. Розроблено криміналістичну класифікацію умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики за об'єктом злочинного посягання, можливістю вільного доступу до таких об'єктів, ступенем небезпечності.

Удосконалено перелік обставин, які підлягають доказуванню під час розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики, зокрема дані про належність та функціонально-технічний стан відповідного об'єкта до та після злочину для встановлення причинного зв'язку між діями злочинця та шкідливими наслідками, що можуть виникати під впливом інших чинників; вид і розмір завданої шкоди із залученням до кримінального провадження представника відповідного енергопідприємства. Встановлено, що важливим джерелом криміналістично значущої інформації є різні види документів, що надає потерпіла сторона (енергопідприємство).

З'ясовано типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики та запропоновано їх криміналістичну класифікацію залежно від обсягу та повноти інформації про подію злочину; визначеності даних про особу злочинця; джерела інформації про вчинення злочину; наявності даних про вчинення злочину групою осіб. Запропоновано алгоритми дій слідчих у визначених ситуаціях.

Охарактеризовано особливості огляду місця події під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, які, крім специфічного об'єкту огляду, полягають у часто обмеженому обсязі криміналістично значущої інформації, зумовленому суттєвим спотворенням слідової картини злочину внаслідок часових змін та під впливом атмосферних явищ; необхідності участі у проведенні огляду представників енергопідприємства, на балансі якого перебуває пошкоджений об'єкт електроенергетики; виключній значущості матеріальних носіїв інформації у наслідок частого вчинення злочинів в умовах повної неочевидності, що зумовлює та обґрунтовує необхідність залучення інспектора-криміналіста для найбільш

кваліфікованого виявлення та фіксації слідів злочину. Доведено, що добір системи тактичних прийомів проведення огляду місця події під час розслідування даних злочинів визначається характером локалізації об'єкта електроенергетики та слідової картини злочину.

Встановлено коло осіб, які можуть виступати свідками під час розслідування означеної категорії злочинів та визначено організаційно-тактичні прийоми проведення їх допитів. Обґрунтована доцільність попередньої підготовки до проведення допитів, основною складовою якої визнано вивчення додаткової спеціальної літератури та нормативно-правової і відомчої документації. Акцентовано на значенні відповідної послідовності проведення допитів співучасників при груповому способі вчинення злочинів залежно від індивідуальних характеристик та ролі кожного з них. Доведено, що добір тактичних прийомів допиту підозрюваного визначається наявністю та видом конфліктної ситуації.

Розкрито завдання, можливості, види та організаційно-тактичні особливості проведення слідчого експерименту та обшуків під час розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики.

Основними формами використання спеціальних знань під час розслідування таких злочинів визнано отримання консультацій та роз'яснень щодо технічних питань і специфіки функціонування об'єктів електроенергетики; проведення судових експертиз; залучення спеціалістів до проведення огляду місця події та інших слідчих дій; отримання допомоги для формулювання коректних запитань під час підготовки до допитів та призначення експертних досліджень; проведення допиту спеціаліста як свідка.

Ключові слова: умисне пошкодження об'єктів електроенергетики, кримінальне провадження, криміналістична характеристика, криміналістична методика, початковий етап розслідування, слідчі ситуації, слідчі (розшукові) дії, спеціаліст, судова експертиза.

SUMMARY

Shurashkevich Vasyl. Investigation of deliberate damage inflicted to electric power objects. – *Manuscript*.

Thesis for PhD in Legal Sciences, speciality 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Examination; Operational Search Activity. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2019.

This dissertation is the first monographic research of theoretical and practical issues determining the method of investigation of intentional damage inflicted to electric power objects in Ukraine. Several new provisions and conclusions with regard to criminalistic science as well as to investigative and judicial practice have been substantiated.

The state of scientific researches of problems of investigation of deliberate damage inflicted to electric power objects in the works of Ukrainian and foreign scientists has been highlighted; modern situation in the field of methodological support of investigation of these crimes has been clarified, the conclusion of its substantial addition and improvement necessity has been made.

The definition of forensic characteristic of intentional damage inflicted to electric power objects as a system of the most stable and regular types of evidence of these crimes, revealing the existence of correlations, leading to formation of certain crime scene traces and promoting the conduct of effective investigation has been offered; its elemental composition containing generalized data on crime subject, method, situation and the typical person of the perpetrator has been studied.

The tripartite structure of method of deliberate damage inflicted to electric power objects, which covers actions for preparation, direct commission and concealment of crime consequences has been proved, the content of each element has been disclosed. Actions in the form of damage or destruction of electric power objects that are characterized by causal link between such deeds and negative consequences, the degree of which is determined in different parts of Art. 194–1 of

the Criminal Code of Ukraine have been recognized as the defining feature of the method of crime committing. Criminalistic classification of intentional damage inflicted to electric power objects according to object of criminal encroachment, possibility of free access to such objects and degree of danger has been developed.

The list of circumstances to be proved during the investigation of deliberate damage inflicted to electric power objects, in particular data on the affiliation, functional and technical condition of the relevant facility before and after the crime (being proved by documents provided by energy company which was harmed as a result of criminal actions as the main source) has been improved.

The typical investigation situations of the initial stage of the investigation of intentional damage inflicted to electric power objects have been found out; their criminalistic classification depending on scope and completeness of information about the crime, certainty of the identity of the perpetrator, sources of information about the crime commitment, availability of data about the crime commitment by a group of individuals have been offered;. The algorithms of investigators' actions in certain situations have been proposed.

Peculiarities of crime scene investigation during the investigation of intentional damage inflicted to electric power objects have been analyzed with regard to specific features of its object often characterized by a limited amount of criminally significant information, determined by certain distortion of the trace of the crime as a result of time changes and atmospheric phenomena influence. The necessity of involvement of representatives of energy company being an owner of the electric power object in question has been proved. An exceptional significance of material carriers of information (taking into account frequent crime committing in conditions of complete non-obviousness) as well as determination and justification of forensic specialist participation for most qualified detection and recording of traces has been substantiated. It has been confirmed that the selection of a system of tactical methods for conducting the crime scene investigation in this category of crimes is determined by nature of localization of electric power object and the traces of the crime.

The list of persons who can act as witnesses during the investigation of this category of crimes as well as organizational and tactical methods of their interrogation have been disclosed. The expediency of preliminary preparation for conducting interrogation has been substantiated, the study of additional special literature, regulatory acts and departmental documentation has been recognized as main component of it. Importance of the appropriate sequence of conducting accomplices interrogations in the case of crime commitment by a group of individuals (depending on the individual characteristics and the role of each of them) has been emphasized. It has been proved that the selection of tactical methods of interrogations is determined by the presence and type of conflict situation.

The tasks, possibilities, types and organizational-tactical peculiarities of carrying out of investigative experiment and search during investigation of deliberate damages inflicted to electric power objects have been revealed.

The main forms of special knowledge use during investigation of these crimes were found to be consultations and clarifications on technical issues of electric power objects functioning, conducting forensic examinations, involvement to conduct crime scene investigation and other investigative actions, assistance for formulating correct questions during the preparation for interrogation and appointment of forensic examination, interviewing a specialist as a witness.

Key words: deliberate damage to electric power objects, criminal proceedings, criminalistic characteristic, criminalistic methodology, initial stage of investigation, investigative situations, investigative (search) actions, specialist, forensic examination.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шурашкевич В. М. Характеристика способів вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Приватне та публічне право*. Суми, 2017. Вип. 4. С. 152–155.
2. Шурашкевич В. Н. Возможности судебных экспертиз при расследовании умышленного повреждения объектов электроэнергетики. *Право и закон*. Бишкек, 2017. № 4. С. 172–179.
3. Шурашкевич В. М. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Порівняльно-аналітичне право (Електронне наукове фахове видання)*. Ужгород, 2017. № 6. С. 379–382.
4. Шурашкевич В. М. Допит свідків під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Прикарпатський юридичний вісник*. Івано-Франківськ, 2017. Вип. 6. Т. 2. С. 164–168.
5. Шурашкевич В. М. Типова особа злочинця та особливості обстановки вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. Одеса, 2017. № 29. С. 131–134.
6. Шурашкевич В. М., Грига М. А. Організаційно-тактичні особливості обшуку під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Херсон, 2018. Вип. 3. С. 151–155.
7. Шурашкевич В. М. Особливості огляду місця події при розслідуванні умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Ужгород, 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 148–151.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Шурашкевич В. М. Значення документальних джерел інформації для встановлення причинного зв'язку під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 12–13 серп. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 115–118;

9. Шурашкевич В. М. Загальнонебезпечний спосіб як обов'язкова ознака об'єктивної сторони умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали VIII міжвуз. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 16 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. С. 116–119.

10. Шурашкевич В. М. Передумови дослідження особливостей розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Матеріали VII наук. читань, присвяч. пам'яті академіка В. В. Конєйчикова* (Київ, 17 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. С. 128–129.

11. Шурашкевич В. М. Слідова картина, що утворюється на місці вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідомчої наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. Ч. 2. С. 250–253.

12. Шурашкевич В. М. Тактичні особливості проведення огляду місця події при розслідуванні умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 26–27 січ. 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 100–103.

13. Шурашкевич В. М. Особи, які можуть виступати свідками під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 16–17 лют. 2018 р.). Харків, 2018. С. 111–115.

14. Шурашкевич В. М. Можливості трасологічних досліджень під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Теорія і практика судової експертизи та криміналістики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид. наук проф. Н. І. Клименко (Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ – Маріуполь, 2018. С. 400–402.

15. Шурашкевич В. М. Можливості слідчого експерименту під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 6–7 квіт. 2018 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 102–105.

16. Грига М. А., Шурашкевич В. М. Залучення спеціаліста під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні питання досудового розслідування*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 12 жовт. 2018 р.). Кривий Ріг, 2018. С. 34–36.

17. Грига М. А., Шурашкевич В. М. Експертиза матеріалів, речовин та виробів під час розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 листоп. 2018 р.). Харків, 2018. С. 51–53.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

18. Шурашкевич В. М., Грига М. А. Розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики: метод. рек. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 56 с.

19. Шурашкевич В. М. та ін. Протидія підрозділами захисту економіки Національної поліції України злочинам у паливно-енергетичному комплексі: метод. рек. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 90 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	13
ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНОГО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ’ЄКТІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ.....	23
1.1. Стан наукових досліджень проблем розслідування умисного пошкодження об’єктів електроенергетики.....	23
1.2. Криміналістична характеристика предмета, обстановки вчинення злочину та особи злочинця.....	38
1.3. Способи вчинення умисного пошкодження об’єктів електроенергетики.....	55
Висновки до розділу 1	71
РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ’ЄКТІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ.....	74
2.1. Обставини, що підлягають доказуванню на початковому етапі розслідування умисного пошкодження об’єктів електроенергетики.....	74
2.2. Типові слідчі ситуації та алгоритми дій слідчого на початковому етапі розслідування умисного пошкодження об’єктів електроенергетики.....	90
2.3. Використання спеціальних знань під час розслідування умисного пошкодження об’єктів електроенергетики.....	106
Висновки до розділу 2.....	126
РОЗДІЛ 3. ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ’ЄКТІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ.....	129
3.1. Огляд місця події під час розслідування умисного пошкодження об’єктів електроенергетики.....	129

3.2. Допит під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики.....	146
3.3. Інші слідчі (розшукові) дії під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики.....	165
Висновки до розділу 3.....	183
ВИСНОВКИ.....	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	191
ДОДАТКИ.....	219

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДТЕК	Донбаська паливно-енергетична компанія
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
ЛЕП	лінія електропередачі
МВС	Міністерство внутрішніх справ
ПАТ	публічне акціонерне товариство
РЕМ	районні електромережі
ст.	стаття, статті
ч.	частина, частини

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Належне функціонування систем енергопостачання населення залежить від безперебійної роботи електроенергетичного комплексу. Відтак наслідки пошкодження об'єктів електроенергетики, крім значних матеріальних збитків власникам, можуть створювати серйозну загрозу соціальній інфраструктурі, а отже, мають надзвичайно високий потенційний ступінь суспільної небезпеки.

За даними офіційної статистики, кількість облікованих у 2018 р. кримінальних правопорушень у галузі постачання електроенергії становить 1,4 тис. зі збитками понад 12,5 млн грн (відшкодовано близько 8 млн грн). При цьому кількість зареєстрованих фактів умисного пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194–1 КК України), починаючи з 2013 р., становить 1,6 тис¹.

На практиці ж розслідування таких злочинів часто викликає багато ускладнень, що полягають, передусім, у необхідності невідкладного застосування спеціальних знань у галузі електроенергетики та налагодження ефективної взаємодії з представниками обслуговуючих компаній. Особливості локалізації об'єктів електроенергетики (передусім поза межами населених пунктів) зумовлюють неочевидний характер переважної більшості діянь, а їх виявлення представниками відповідних енергопідприємств відбувається у значному часовому відриві від події злочину, що призводить до втрати важливої криміналістично значущої інформації та спотворення слідової картини. Сліди умисного пошкодження багатьох конструктивних елементів та обладнання можуть зникати й під впливом атмосферних явищ з урахуванням їх розміщення на відкритому просторі.

Науковим підґрунтям дослідження стали фундаментальні праці вчених, присвячені різним питанням методики розслідування злочинів, зокрема

¹ Звіт Генеральної прокуратури України про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності за 2014–2017 pp. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/stst.html>.

Ю. П. Аленіна, Л. І. Аркуші, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, П. Д. Біленчука, В. І. Василичука, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, І. В. Гори, В. Я. Горбачевського, М. Л. Грібова, В. С. Давиденка, А. В. Іщенко, В. А. Журавля, Н. І. Клименко, В. А. Колесніка, В. О. Коновалової, В. В. Лисенка, Є. Д. Лук'янчикова, Г. А. Матусовського, Д. Й. Никифорчука, Ю. Ю. Орлова, М. А. Погорецького, І. В. Рогатюка, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, Р. Л. Степанюка, О. В. Таран, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенко, В. В. Топчія, Л. Д. Удалової, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, В. В. Юсупова та ін. Прикладні аспекти розслідування злочинів, що посягають на об'єкти життєзабезпечення, досліджували також М. В. Капустіна (2007 р.), П. О. Кудлай (2009 р.), Л. В. Дундич (2011 р.), Ю. Я. Олійник (2014 р.), В. Я. Дуда (2015 р.), Б. К. Слободянюк (2016 р.) та ін.

Аналіз наукового доробку дає змогу дійти висновку про відсутність окремого комплексного наукового дослідження, присвяченого вивченню проблем розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, що зумовлює низький рівень методичного забезпечення процесуальної діяльності слідчих підрозділів та недостатню ефективність збирання доказів стороною обвинувачення. Зазначене й зумовлює вибір теми дисертаційного дослідження та визначає його актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дослідження узгоджується з положеннями Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 287/2015), Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України № 5/2015), Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» (розпорядження Кабінету Міністрів України № 605-р/2017), Переліком пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року (постанова Кабінету Міністрів України № 942/2011), Пріоритетними напрямами наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на

2015–2019 рр. (наказ МВС України № 275/2015), планами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2016–2018 роки.

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 жовтня 2015 р. (протокол № 5) та включено до Переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (реєстр. № 1019, 2017).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає у формуванні теоретичних і прикладних основ методики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких *завдань*:

- з'ясувати сучасний стан наукових досліджень проблем розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики;
- охарактеризувати предмет, обстановку вчинення і типову особу злочинця даної категорії кримінальних правопорушень;
- визначити найбільш поширені способи учинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики;
- окреслити обставини, що підлягають доказуванню на початковому етапі розслідування;
- систематизувати типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики та запропонувати відповідні програми дій слідчого;
- розкрити особливості використання спеціальних знань під час збирання доказів;
- з'ясувати специфіку проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях зазначеної категорії;
- висвітлити тактичні особливості підготовки та проведення допитів підозрюваних, свідків і представників енергопідприємств у таких провадженнях;

– розглянути можливості слідчого експерименту, а також організаційні особливості та напрями проведення обшуків на початковому етапі розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що складаються у зв'язку з виявленням та розслідуванням умисного пошкодження об'єктів електроенергетики.

Предмет дослідження – розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань при проведенні дослідження у комплексі застосовувались загальнонаукові та спеціально-правові методи. Методологічною основою дослідження став *діалектико-матеріалістичний метод* наукового пізнання соціально-правових явищ. Крім того, використано такі методи: *історико-правовий* – для дослідження генезису і стану наукового розроблення проблем розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, а також законодавчого закріплення (нормами матеріального і процесуального права) засад кримінальної відповідальності за зазначені злочини (підрозділ 1.1); *догматичний* – для тлумачення юридичних категорій, поглиблення та уточнення понятійного апарату дослідження (підрозділи 1.2, 1.3); *порівняльно-правовий* – під час аналізу норм національного та міжнародного законодавства, наукових категорій, визначень і підходів (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1); *системно-аналітичний* – для аналізу практики розслідування даних злочинів з метою виокремлення системи найбільш поширених способів учинення і класифікації типових слідчих ситуацій (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2); *типологічний* – при дослідженні типової особи злочинця та найбільш сталих просторово-часових характеристик обстановки вчинення злочинів (підрозділ 1.3); *статистичні* (групування, зведення, аналіз кількісних показників) – для аналізу судових вироків за ст. 194–1 КК України Єдиного державного реєстру судових рішень (у всіх розділах дисертації), а також *соціологічні* (анкетування, інтерв'ювання) – у процесі вивчення думок

працівників слідчих підрозділів щодо проблем розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики (у всіх розділах дисертації).

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені матеріали вивчення 93 кримінальних проваджень про злочини, що передбачені ст. 194–1 КК України, 172 відповідні обвинувальні вироки судів та 56 висновків експертів (експертизи матеріалів, речовин та виробів, трасологічна та електротехнічна експертизи), а також 58 відповідних актів розслідувань технологічних порушень роботи об'єктів електроенергетики за період 2014–2018 рр.; зведені дані анкетування 138 слідчих Національної поліції (Київська, Вінницька, Дніпропетровська, Херсонська області та м. Київ) і 37 судових експертів Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, а також Вінницького, Дніпропетровського та Київського науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України; систематизована статистична звітність про стан злочинності та результати роботи правоохоронних органів за 2014–2018 рр.; аналітичні матеріали та інформаційні довідки МВС, Національної поліції, Генеральної прокуратури, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної служби статистики, Державної інспекції енергетичного нагляду (звіти електропередавальних організацій щодо розкрадання об'єктів розподільчих електричних мереж, пошкоджених кабельних ліній електропередачі, оцінки технічного стану об'єктів розподільчих електричних мереж тощо), а також власний практичний досвід роботи дисертанта в органах прокуратури Київської області упродовж 2009–2019 рр.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці монографічним дослідженням теоретичних та практичних питань, які визначають методологічні засади розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики з урахуванням сучасного стану законодавства та правозастосовної практики. У дослідженні сформульовано та обґрунтовано низку висновків і пропозицій,

що мають значення як для криміналістичної науки, так і діяльності органів досудового розслідування. Зокрема:

вперше:

- сформульовано наукові основи методики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, що містить практичні рекомендації стосовно організації початкового етапу розслідування, проведення слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань;

- розкрито зміст та запропоновано криміналістичну класифікацію способів учинення умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики за об'єктом злочинного посягання (конструктивні елементи опор ліній електропередач, електрокабель, трансформаторне мастило, обладнання трансформаторних підстанцій), можливістю доступу до таких об'єктів (пов'язані з необхідністю подолання перешкод; стосовно об'єктів, що функціонують в умовах вільного доступу), ступенем загальної небезпечності (загальнонебезпечні та не пов'язані із загальнонебезпечними явищами і процесами);

- систематизовано документальні джерела криміналістично значущої інформації, що містять відомості про належність об'єкта електроенергетики певному енергообслуговуючому підприємству, засвідчують стан відповідного об'єкта електроенергетики до і після вчинення злочину, підтверджують факт проведення ремонтних робіт та відключень на ділянках обслуговування, встановлюють причинний зв'язок між його злочинним пошкодженням та негативними наслідками, визначають вид і розмір матеріальних збитків, містять інформацію про працівників енергопідприємств;

удосконалено:

- підходи до формування криміналістичної характеристики умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, відповідно до якого виокремлено найбільш значущі її елементи (предмет злочину; спосіб учинення, що зумовлює утворення відповідної слідової картини; обстановка учинення, яка

визначає просторово-часові межі події злочину, та типова особа злочинця), що сприяють успішному практичному розв'язанню тактичних завдань розслідування;

- перелік деталізованих обставин, які підлягають доказуванню під час розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики, зокрема дані про належність та функціонально-технічний стан відповідного об'єкта до та після злочину, основним джерелом яких визначено документи, що надає енергопідприємство, якому завдано шкоду внаслідок злочинних дій;

- положення ситуаційного підходу шляхом виокремлення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики за обсягом та повнотою інформації про подію злочину, визначеністю даних про особу злочинця; характером джерела інформації про злочин; наявністю даних про вчинення злочину групою осіб, та відповідні алгоритми (програми) дій слідчого в таких ситуаціях;

дістало подальший розвиток:

- організаційно-тактичні підходи щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики, зокрема огляду місця події, допиту, слідчого експерименту та обшуку;

- наукове обґрунтування використання слідчим спеціальних знань для збирання доказів умисного пошкодження об'єктів електроенергетики шляхом залучення спеціалістів з електротехнічного обслуговування (інженери служби ліній енергопідприємства, з організації експлуатації та ремонту, з режимів оперативно-диспетчерської служби, електромонтер оперативно-виїзної бригади) та інших фахівців технічного профілю (електриків, енергетиків, технологів) для надання технічної допомоги, проведення відповідних експертних досліджень та встановлення розміру збитків;

- теоретичні та методологічні положення, які стосуються аналізу злочинної діяльності, пов'язаної з умисним пошкодженням об'єктів

електроенергетики та особливостей розслідування таких злочинів у різні історичні періоди.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані та аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й надалі може бути використано у:

практичній діяльності органів досудового розслідування – для безпосереднього використання розроблених методичних рекомендацій слідчими Національної поліції під час розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 6 червня 2018 р.);

освітньому процесі – для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, під час проведення різних видів занять з дисциплін «Криміналістика» і «Особливості розслідування окремих видів злочинів» (акт Національної академії внутрішніх справ від 26 грудня 2017 р.);

науково-дослідній роботі – для подальшого дослідження проблем та розроблення науково обґрунтованих положень і рекомендацій з питань розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики (акт Національної академії внутрішніх справ від 14 лютого 2018 р.).

Особистий внесок здобувача становлять опубліковані праці, у яких відображено власні наукові результати та практичні рекомендації з проблем розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики. Наукові ідеї та розроблення, що належать співавторам опублікованих методичних рекомендацій, наукової статті й тез доповідей (авторська частка яких становить не менше 50 %), у дисертації не використовувалися.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських, міжвузівській, міжвідомчій науково-практичних конференціях та наукових читаннях, зокрема: «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (Одеса, 12–13 серпня 2016 р.); «Актуальні проблеми кримінального права» (Київ, 16 листопада 2017 р.); «VII наукові читання, присвячені пам'яті академіка

В. В. Копейчикова» (Київ, 17 листопада 2017 р.); «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи» (Київ, 24 листопада 2017 р.); «Актуальні проблеми реформування системи законодавства України» (Запоріжжя, 26–27 січня 2018 р.); «Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства» (Харків, 16–17 лютого 2018 р.); «Теорія і практика судової експертизи та криміналістики» (Київ, 27 лютого 2018 р.); «Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи» (Дніпро, 6–7 квітня 2018 р.); «Актуальні питання досудового розслідування» (Кривий Ріг, 12 жовтня 2018 р.); «Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики» (Харків, 21 листопада 2018 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (282 найменування на 28 сторінках) та 11 додатків на 28 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 246 сторінок, з них обсяг основного тексту – 190 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНОГО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ

1.1. Стан наукових досліджень проблем розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики

Специфічною ознакою розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики є необхідність у володінні слідчим знаннями, які часто виходять за межі його базових професійних знань та компетентностей. Це засвідчують у тому числі результати проведеного опитування слідчих, під час якого переважна більшість респондентів (87,3 %) на питання про достатність знань, отриманих у виші для ефективного розслідування злочинів, пов'язаних умисними пошкодженнями об'єктів електроенергетики, надали негативну відповідь, 96,3 % опитаних відзначили необхідність у здобутті додаткових знань у цьому напрямі (додаток А). Очевидно, йдеться про обізнаність слідчого щодо структури електроенергетичної системи нашої держави, особливостей будови та роботи об'єктів електроенергетики, діяльності органів, організацій та служб, які здійснюють нагляд і контроль за безперебійним функціонуванням зазначених об'єктів, а також необхідність застосування у практичній роботі наукових методичних розробок, спрямованих на підвищення ефективності розслідування означених злочинів.

Аналіз слідчої практики розслідування даних злочинів свідчить про те, що слідчі здобувають необхідні для їх ефективного розслідування знання, здебільшого, у процесі здійснення практичної діяльності. Однак на нашу думку, невід'ємною складовою такої підготовки повинні стати у тому числі пошук та вивчення спеціальної літератури, передусім, методико-криміналістичних рекомендацій щодо особливостей розслідування цих злочинів. Створення такого науково-методичного підґрунтя повинно

відбуватися перш за все на основі ретельного дослідження практики розслідування злочинів, передбачених ст. 194–1 КК України з метою визначення проблем, які виникають під час здійснення подібних проваджень, а також узагальнення позитивного досвіду розслідування. Крім того, розроблення зазначених методичних рекомендацій неможливе без ґрунтовного аналізу сучасного законодавства та нормативно-правової бази, а також вивчення генезису наукових досліджень, які здійснювалися з метою підвищення ефективності розслідування досліджуваних та аналогічних злочинів.

Однак перш ніж безпосередньо перейти до розгляду вищезазначеного питання, вважаємо за доцільне звернути увагу на окремі дослідження у галузі кримінального права, що стосуються складу злочину, передбаченого ст. 194–1 КК України. Це дозволить з'ясувати місце означених злочинів у системі злочинів проти власності, визначити низку понять та уточнити межі предмета дослідження.

Варто відзначити, що ст. 194–1 з'явилась у КК України відносно нещодавно. Вона була включена до Розділу VI («Злочини проти власності») Кримінального кодексу відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення в галузі електроенергетики» 31 травня 2005 р. [175]. Однак так було не завжди. Не зважаючи на те, що перша Центральна електростанція постійного струму загального користування у м. Києві почала діяти ще у грудні 1890 року, у першому Кримінальному кодексі УРСР 1922 року не було норми, що передбачала відповідальність за пошкодження об'єктів у галузі електропостачання. І це при тому, що зазначений кодекс містив розділ VI «Майнові злочини», до якого були включені склади злочинів, що передбачали знищення чи пошкодження окремих видів майна, зокрема: ст. 196 – умисне знищення чи пошкодження майна, належного установі, підприємству чи приватній особі; ст. 197 – умисне знищення чи пошкодження будь-якого майна шляхом підпалу, затоплення чи будь-яким

іншим загальнонебезпечним способом; ч. 1 ст. 197-1 – умисне пошкодження майна залізничного, водного чи повітряного транспорту чи майна телеграфного і телефонного, яке порушило чи могло порушити належне функціонування зазначених видів транспорту чи телеграфного або телефонного сполучення, а також умисне пошкодження оборонних споруд; ч. 2 ст. 197-1 – необережне пошкодження майна залізничного, водного чи повітряного транспорту чи майна телеграфного і телефонного, оборонних споруд, яке стало наслідком недодержання встановлених правил [143, с. 450–496].

На відміну від першого кодексу, у КК УРСР 1927 р. норма, яка передбачає відповідальність за пошкодження досліджуваних об'єктів з'являється, хоча і міститься вона за межами розділу VII «Майнові злочини». У даному кодексі існувала окрема ст. 75 КК УРСР – умисне знищення чи пошкодження майна, належного державним, громадським та кооперативним організаціям чи підприємствам, а також електропроводки та засобів зв'язку. Покарання за даний злочин передбачало до 3 років позбавлення волі або виправні роботи. Кваліфікуючими ознаками вважалося вчинення тих самих дій не один раз (повторно), або якщо внаслідок їх сталося припинення чи перерва виробництва, або заподіяно іншу тяжку втрату, особливо кваліфікуючі ознаки – вчинення діяння способом підпалу, затоплення, або будь-яким іншим загальнонебезпечним способом, або які спричинили людські жертви чи громадське лихо [60, с. 29].

Кримінальний кодекс УРСР 1960 р. передбачав відповідальність за умисне знищення або пошкодження державного або колективного майна не в межах майнових злочинів, а у ст. 89 Глави I «Злочини проти держави». КК України, що вступив у силу 1 вересня 2001 р., передбачав кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна у ст. 194 і необережне знищення або пошкодження майна – у ст. 196. А ст. 194–1 була включена до КК України, як вже зазначалося, у 2005 р.

Варто відзначити, що дискусія знавців кримінального права щодо розміщення ст. 194–1 КК України у відповідному розділі триває й дотепер і викликана вона, перш за все, неоднозначним тлумаченням науковцями безпосереднього об'єкту розглядуваної категорії злочинів.

Так, О. П. Дячкін, аналізуючи означений склад злочину, визначив його основним безпосереднім об'єктом безпеку функціонування об'єктів електроенергетики, аргументуючи свою точку зору тим, функціонування об'єктів електроенергетики покликане задовольняти інтереси та потреби не тільки власників цих об'єктів, а у першу чергу інтереси суспільства й усіх громадян. Тому кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики забезпечує безпеку невизначеного кола осіб і правоохоронюваних інтересів. Сам факт посягання на вказані об'єкти життєзабезпечення створює реальну можливість настання численних суспільно небезпечних наслідків у різних сферах життєдіяльності людей, оскільки ці злочини за своєю суттю є багатооб'єктними [60, с. 86]. З огляду на зазначене, науковець пропонує включити зазначену норму до Розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» [60, с. 9–10].

І. Б. Газдайка-Василишин визначає основним безпосереднім об'єктом аналізованого складу злочину відносини експлуатації об'єктів електроенергетики та пропонує включити відповідну норму у Розділ XI, виклавши його назву у такому вигляді: «Злочини проти безпеки руху, експлуатації транспорту, об'єктів електроенергетики та ліній зв'язку» [35, с. 14].

Р. О. Мовчан та С. В. Незнайко відносять об'єкт охорони ст. 194–1 КК України до майна, наділеного особливими властивостями, які й зумовлюють його посилену охорону з боку держави. Науковці також відносять до цієї групи об'єкти житлово-комунального господарства; шляхи сполучення, споруди на них, рухомий склад і судна; об'єкти магістральних або промислових нафтоконденсаторів та нафтопродуктопроводів; лінії зв'язку та називають їх об'єктами життєзабезпечення, вказуючи на недоцільність

розміщення кримінальних норм, що охороняють ці об'єкти урізних розділах Особливої частини КК. Вчені висловлюють необхідність встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження таких об'єктів у рамках однієї статті КК у розділі «Злочини проти власності», адже вважають, що ці об'єкти не наділені властивостями предметів складів злочинів, що містяться у розділі «Злочини проти громадської безпеки» [146, с. 274, 282].

Вивчення досвіду зарубіжного кримінального законодавства також засвідчує, що у більшості країн відповідальність за знищення чи пошкодження об'єктів життєзабезпечення передбачена у межах однієї статті:

ст. 157 КК Держави Ізраїль – незаконне спричинення шкоди телеграфній чи електричній проводці, трубопроводам чи водопроводам;

ст. 193 КК Королівства Іспанії – спричинення серйозних збоїв у роботі засобів зв'язку, публічних поштових служб, телеграфних чи телефонних служб, що публічно використовуються, радіо чи телевізійних установок, систем обробки даних чи установок публічного водо-, газо-, електро- чи теплопроводу;

ст. 193 КК Данії – спричинення збоїв у роботі публічних засобів зв'язку, поштових телефонних та телеграфних служб, радіо- чи телевізійних установок чи установок водо-, газо-, електро- чи тепломереж;

ст. 187 КК Латвійської Республіки – умисне знищення чи пошкодження електричної чи теплової мережі, магістрального трубопроводу газу, нафти та нафтопродуктів;

ст. 280 КК Литовської Республіки – розбір чи пошкодження газопроводу, нафтопроводу, ліній електропередачі чи зв'язку, засобів зв'язку чи сигналізації;

пар. 1 ст. 165 КК Польської республіки – пошкодження чи зупинка пристроїв громадського користування, особливо устаткування, що забезпечує теплом, газом, водою, світлом, енергією, а також перешкоджання чи вплив у інший спосіб на автоматичне перетворення, накопичення чи

передачу інформації;

ст. 315 КК ФРН – порушення чи втручання у діяльність підприємств, що забезпечують поставки води, світла, тепла, енергії, поштових послуг чи суспільного зв'язку;

ст. 4 КК Королівства Швеції – руйнування чи пошкодження громадського транспорту чи функціонування телеграфу, телефону, радіо чи інших подібних публічних служб, установок по забезпеченню населення водою, світлом, теплом чи електроенергією;

ст. 215-2 КК РФ – руйнування, пошкодження чи приведення в інший спосіб у непридатний для експлуатації стан об'єктів енергетики, електрозв'язку, жилого та комунального господарства або інших об'єктів життєзабезпечення.

Проте, у законодавстві деяких країн охорона об'єктів електроенергетики все ж закріплена в окремих кримінальних нормах. Так, ст. 161 КК Голландії передбачає відповідальність за умисне руйнування, пошкодження чи приведення у непридатність електростанції (включаючи додаткові споруди). Відмітимо, що дана стаття розміщена у розділі, що має назву «Злочини, що ставлять під загрозу загальну безпеку людей чи власність».

У цій роботі ми не ставимо за мету здійснити детальний аналіз зарубіжного кримінального законодавства, проте з'ясування безпосереднього об'єкта злочинного посягання та споріднених складів злочинів допоможе у визначенні їх спільних рис, особливостей розслідування та можливостей використання вже розроблених науково-методичних рекомендацій у практиці розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень.

Варто відзначити, що дослідження виключно сучасного стану методико-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, що розглядаються, не може у повній мірі сформулювати уявлення про його рівень. Особливо зважаючи те, що, як демонструє проведений аналіз відповідних джерел, кількість робіт, безпосередньо присвячених вирішенню проблем

розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики є вкрай обмеженою. У цьому контексті ми цілком погоджуємось із думкою С. Ю. Косарева про те, що застосування одних лише способів дослідження сучасного стану криміналістичних методик не дозволяє у повній мірі вивчити питання про причини їх сучасної будови та функціонування, а відповідно, і про тенденції їх подальших змін. Це пов'язано з тим, що певні зміни явища в минулому зумовлюють його зміни і в майбутньому. Відтак, тенденція розвитку криміналістичних методик, що визначаються їх сучасним станом, так само прямо або опосередковано впливає з їхнього стану в минулому [105, с. 11].

Загалом, у сучасній криміналістиці тривалий процес розвитку криміналістичної методики поділяють на декілька етапів: 1) докриміналістичний – зародження методики розслідування злочинів; 2) становлення методики розслідування злочинів у період ранньої криміналістики (праці Г. Гросса, Р. Гейндла, А. Гельвіга, Р. А. Рейса, А. Нічефоро, Б. Л. Бразоля, С. М. Трегубова та ін.); 3) зміцнення методики розслідування злочинів як самостійного розділу криміналістики (з середини 20-х до середини 30-х років ХХ ст.), що пов'язують з поглядами І. М. Якімова, В. І. Громова, С. А. Голунського; 4) подальша розробка нових окремих методик розслідування злочинів і початок створення власних загальнотеоретичних положень (друга половина 30-х – середина 60-х років ХХ ст.); 5) розвиток методики розслідування злочинів, пов'язаний з глибоким перетворенням загальної теорії криміналістики наприкінці ХХ ст. (розпочався у 70-ті роки ХХ ст. і триває донині) [106, с. 158].

Аналіз досліджуваних злочинів дозволяє стверджувати, що переважна їх кількість вчиняється з корисливих мотивів способом демонтажу (викрадення) окремих структурних елементів об'єктів електроенергетики. Відтак, ми можемо розглядати досліджуваний склад злочину як різновид майнових злочинів (злочинів проти власності). Очевидно, що перші криміналістичні рекомендації щодо їх розслідування з'явилися вже на етапі

зародження методики розслідування злочинів. Так, у роботі одного із засновників криміналістики Ганса Гросса «Керівництво для судових слідчих, чинів жандармерії і поліції» (1892 р.) містилась глава XI «Крадіжки», де автор розглядав підготовчі дії крадіїв, знаряддя вчинення та співучасть у злочині, а також способи здійснення крадіжок.

Злочини проти власності неодноразово виступали предметом наукових досліджень ще наприкінці XIX – початку XX ст.ст. Зокрема, окремі особливості розслідування таких злочинів розглядалися С. І. Баршевим («Уголовное судопроизводство», 1868 р.), Д. Г. Тальбергом («Уголовное судопроизводство», 1883 р.), М. А. Горановским («Практическое руководство для судебных следователей при окружных судах», 1889 р.), В. В. Єсиповим («Повреждения имущества огнем по русскому уголовному праву», 1892 р.), О. Г. Фрейнатом («Пособие для членов полиции по уголовным делам», 1907 р.), П. В. Макалінским («Практическое руководство для судебных следователей, состоящих при окружных судах», 1915 р.), О. О. Жижиленком («Имущественные преступления», 1925 р.) та ін.

У 1930-ті роки спостерігається значний підйом у розвитку методико-криміналістичного забезпечення розслідування окремих видів злочинів, що було викликано зростаючими потребами слідчої практики. Значний внесок у розвиток та формування системи методик розслідування злочинів, у тому числі проти власності, зробили В. Громов, Є. Долицький В. Кочубинський, М. Ласкін, В. Савицький, М. Санін, П. Тарасов-Родіонов, Х. Флоренський, Б. Шавер та ін. [168, с. 18].

Відмітимо, що незважаючи на високий професійний рівень зазначених криміналістів, визначальною особливістю тогочасних криміналістичних методик була відсутність системності. Методики того періоду вирізнялися досить загальними вказівками про їх значення для боротьби зі злочинами певного виду, вирішальне значення у них мав класовий підхід. Зазвичай, наводились відомості кримінально-правового, кримінального процесуального та кримінологічного характеру; розглядалися питання кваліфікації (головну

увагу необхідно було приділяти з'ясуванню того, чи немає в діях підозрюваних осіб ознак антирадянської діяльності) та особливості порушення кримінальної справи. У всіх методиках досить детально розглядалися особливості тактики окремих слідчих дій, відомості про які або містилися в окремій главі, або розгляд їх здійснювався у процесі викладення особливостей розслідування окремих різновидів розглядуваних злочинів. Методики містили вказівки щодо планування розслідування та використання допомоги громадськості [105, с. 137–138].

У цьому контексті, справжнім проривом стала у 1938 році стаття Б. М. Шавера «Про основні принципи окремої методики розслідування злочинів», у якій автор визначив загальні положення побудови такої методики, зокрема необхідність визначення: 1) усіх відомих методів вчинення злочину та способів їх розкриття; 2) ділянок та об'єктів, на яких повинні залишатись сліди злочинів, а також способів їх відшукування; 3) осіб, серед яких насамперед потрібно шукати злочинця та свідків; 4) наукових та спеціальних знань, що використовуються при розслідуванні із зазначенням способів їх застосування; 5) специфічних тактичних і технічних прийомів розслідування; 6) способів аналізу, співставлення та вивчення фактів і подій, користуючись якими можна було б наблизитись до встановлення істини; 7) політичної спрямованості слідчого пошуку з таким розрахунком, щоб це завжди забезпечувало розкриття найбільш серйозних для держави злочинів, розкриття цілей та мотивів злочинів; 8) процесуальних особливостей, які потрібно враховувати під час розслідування цієї категорії злочинів [252, с. 46].

У 1939 році вийшла друком книга за авторством Б. М. Шавера та С. А. Голунского «Криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений». Глава II «Методика расследования дел о хищениях и растратах общественной и социалистической собственности» містила окремий розділ щодо особливостей розслідування справ про розкрадання у

органах зв'язку, які, на нашу думку можуть виявляти деяку аналогію з предметом нашого дослідження.

Криміналістичні методики довоєнного періоду вирізнялися тим, що вони будувались не тільки відповідно до кримінально-правової класифікації злочинів (хоча норми кримінального закону були основною та переважною підставою для класифікації), а й на основі їх криміналістичної класифікації з поступовою відмовою від жорстких єдиних схем розслідування [105, с. 156–157]. Вважаємо, що ці положення однозначно вплинули на подальший розвиток методико-криміналістичного забезпечення окремих видів злочинів, а суттєва їх частина й дотепер використовується при створенні методик розслідування, у тому числі досліджуваних нами злочинів.

Аналіз підручників з криміналістики, що видавалися у повоєнні роки (зокрема, «Криминалистика» у редакції С. П. Мітрічева і П. І. Тарасова-Родіонова (1953 р.), Р. С. Белкіна та Б. Л. Зотова (1963 р.), Р. С. Белкіна і Г. Г. Зуйкова (1970 р.), А. М. Васильєва (1971 р.), А. І. Вінберга (1973 р.), І. Ф. Крилова (1976 р.), засвідчив, що усі вони містили окремі розділи про розслідування розкрадань суспільної та державної власності і не відображали специфіку процесу розслідування залежно від об'єкту злочинного посягання. Це твердження є справедливим і відносно більш пізніх та сучасних видань [111, с. 476–489; 134, с. 419–435; 113].

Як цілком справедливо стверджує І. А. Возгрін, починаючи з 1960-х років, методика розслідування окремих видів злочинів розвивається за такими параметрами: розширюється коло учасників наукових робіт; географія їх представництва; поглиблюються дослідження загальнотеоретичних проблем та окремих методик [28, с. 37].

Свідченням вищезазначеного є у тому числі поява значної кількості робіт, що містили методико-криміналістичні рекомендації відносно розслідування злочинів проти власності у різних галузях народного господарства: Д. М. Хотанов «Расследование дела о хищении газового оборудования» (1968 р.), Г. А. Матусовський «Расследование хищений в

промышленности и сельском хозяйстве» (1979 р.), А. О. Єрохін «Расследование хищений в системе материально-технического снабжения» (1983 р.), М. Б. Опарін «Расследование хищений социалистического имущества, совершаемых на предприятиях лёгкой промышленности» (1989 р.), М. Є. Морецький «Методика расследования хищений государственного имущества, совершаемых путём краж в условиях вахтово-экспедиционного метода организации работ» (1990 р.) та багато інших праць.

Зауважимо, що більшість зазначених робіт побудовані на основі криміналістичній класифікації злочинів і містять не лише опис окремих елементів криміналістичної характеристики, а й відомості про способи вчинення цих злочинів, характерну слідову картину, характеристику джерел вихідної інформації про подію злочину, предмет злочину, обстановку, особу злочинця та жертви злочину, цілі й мотиви злочинних дій тощо. Дослідженню зв'язків елементів криміналістичної характеристики для побудови методики розслідування крадіжок державного або суспільного майна присвятив свою роботу В. К. Чаюк [248].

С. Ю. Косарев, аналізуючи криміналістичні методики радянського періоду виділяв наступні їх структурні елементи: аналіз норм кримінального законодавства, завдання розслідування, загальна (криміналістична) характеристика (або окремі її елементи) досліджуваної категорії злочинів, досліджуваний з криміналістичних позицій предмет доказування або обставини (питання), які підлягають з'ясуванню у процесі розслідування, особливості порушення кримінальної справи, висування версій та планування розслідування, визначення кола й тактики проведення окремих слідчих дій (початкових, а також наступних), оперативно-розшукових заходів, використання науково-технічних засобів, призначення судових експертиз, попередження цього виду злочинів [105, с. 184, 189]. Підтвердженням цього є структурні елементи методики розслідування, запропоновані у працях О. Н. Колесніченка [89, с. 10] та І. А. Возгріна [29, с. 92–93]. Варто зауважити, що зазначені складові визначають структуру

переважної більшості криміналістичних методик і на сучасному етапі розвитку методико-криміналістичного забезпечення розслідування окремих видів злочинів.

Аналіз дисертаційних досліджень з означеної тематики, починаючи з 60-х років минулого століття демонструє, що більшість із них були присвячені вивченню питань кримінально-правової оцінки діянь, вчинених шляхом знищення та пошкодження майна і проводились за межами України: Б. С. Волков «Відповідальність за знищення або пошкодження майна за Радянським кримінальним правом» (1961 р.) [31], Ю. М. Шаньгін «Відповідальність за знищення або пошкодження державного чи громадського майна» (1976 р.) [253], В. Ф. Колишкіна «Кримінальна відповідальність за знищення та пошкодження майна» (1977 р.) [93], В. В. Харітошкін «Кримінально-правова боротьба зі знищенням або пошкодженням майна вогнем в результаті підпалу або злочинного порушення правил пожежної безпеки» (1983 р.) [241], А. В. Хабаров «Злочини проти власності: вплив цивільно-правового регулювання» (1999 р.) [34], С. А. Єлісєєв «Злочини проти власності за кримінальним законодавством Росії (історико-теоретичне дослідження)» (1999 р.) [61], А. Г. Безверхов «Знищення та пошкодження майна: питання історії, теорії, практики» (2002 р.) [10], Л. М. Файзрахманова «Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна за КК Росії» (2002 р.) [235], К. В. Нікітіна «Кримінальна відповідальність за умисне знищення та пошкодження майна» (2003 р.) [152], М. Ю. Богуцкая «Расследование умышленного уничтожения или повреждения чужого имущества, совершенного путем поджога» (2005 р.) [14], О. М. Плютіна «Знищення або пошкодження майна: проблеми кваліфікації і співвідношення з суміжними складами злочинів (за матеріалами судової практики Краснодарського краю)» (2005 р.) [171], О. М. Шаріпов «Кримінально-правова оцінка знищення і пошкодження чужого майна» (2005 р.) [254], І. Г. Шевченко «Знищення та пошкодження майна в кримінальному праві Росії: еволюція

норм» (2007 р.) [256], Г. С. Мірончик «Злочинні знищення чи пошкодження чужого майна: обґрунтованість криміналізації, оптимізація законодавчого опису, кваліфікація» (2009 р.) [139].

За останній період вітчизняні науковці проводили свої роботи з означеної тематики також переважно у межах дослідження кримінально-правових питань: А. В. Сакун «Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна» (2010 р.) [213], В. А. Горбунов «Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу» (2012 р.) [44], С. А. Миронюк «Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна» (2012 р.) [140], Н. О. Сербіна «Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства» (2015 р.) [220].

Чи не єдиним дисертаційним дослідженням проблем розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна у криміналістичному аспекті є робота Б. К. Слободянюка «Розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна» (2016 р.) [223]. Втім, необхідно відзначити, що зазначена та переважна частина інших наукових робіт, здебільшого присвячені особливостям розслідування підпалів та вибухів, що зумовлено саме такими найбільш розповсюдженими способами вчинення цих злочинів. Очевидно, що під час розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики методико-криміналістичні рекомендації, напрацьовані у цьому напрямку можуть бути використані лише за умови вчинення даного злочину саме у такий спосіб, що як свідчить практика, трапляється вкрай рідко.

На нашу думку, під час розроблення науково-методичного підґрунтя для підвищення ефективності розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики більш корисними будуть наукові праці, присвячені проблемам розслідування злочинів, пов'язаних з пошкодженням або викраденням інших об'єктів життєзабезпечення, про які ми вже згадували

вище. Йдеться, зокрема, про об'єкти житлово-комунального господарства, шляхи сполучення та споруди на них, рухомі склади і судна, об'єкти магістральних або промислових нафтопродуктопроводів, лінії зв'язку тощо. Крім того, можуть бути використані окремі положення робіт, присвячених різним аспектам розслідування крадіжок, що вчиняються відносно виробів з металу або паливно-мастильних матеріалів, адже найбільш розповсюдженими способами вчинення досліджуваних злочинів є демонтаж металевих частин об'єктів електроенергетики та злиття трансформаторного мастила. Саме ці злочини виявляють аналогію з досліджуваними у контексті способу їх вчинення, слідової картини, призначуваних експертних досліджень тощо.

Починаючи з 2000-го року у межах визначеної тематики були проведені наступні дисертаційні дослідження: Т. І. Ястребова «Практика і проблеми методики розслідування крадіжок кольорових металів» (2004 р.) [282], Є. М. Шустіков «Методика розслідування крадіжок, що вчиняються на металургійних підприємствах» (2006 р.) [274], М. В. Капустіна «Методика розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті, вчинених злочинними групами» (2007 р.) [80], С. А. Вельможний «Основи методики розслідування викрадень електричної енергії шляхом її самовільного використання» (2009 р.) [24], А. О. Желдакова «Методика розслідування крадіжок газу із газопроводів» (2009 р.) [64], П. О. Кудлай «Криміналістична характеристика та особливості розслідування крадіжок вантажів, скоєних неповнолітніми з рухомого складу залізничного транспорту» (2009 р.) [117], Л. В. Дундич «Особливості розслідування викрадення вантажів на залізничному транспорті, вчинених організованими групами» (2011 р.) [59], Ю. Я. Олійник «Розслідування умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства» (2014 р.) [161].

У 2013, 2014 роках за статистичними даними Генеральної прокуратури України кількість зареєстрованих злочинів за ст. 194–1 КК України досягла свого піку (434 та 372 відповідно). Це змусило активізувати роботу зі

створення науково-методичного підґрунтя для підвищення результативності розслідування означених злочинів. В результаті спільної роботи науковців Національної академії внутрішніх справ та практичних співробітників Головного слідчого управління МВС України у 2015 році були видані методичні рекомендації, безпосередньо присвячені особливостям розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики [209]. Дана робота стала чи не єдиним в Україні науково-практичним підґрунтям для слідчих. Зазначені методичні рекомендації, крім кримінально-правової, стисло розкривають елементи криміналістичної характеристики даних злочинів та особливості організації початкового етапу розслідування, висвітлюють окремі аспекти проведення деяких слідчих дій та призначення відповідних судових експертиз. Безумовно, означені рекомендації сприяли підвищенню ефективності розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики в умовах майже цілковитої відсутності відповідної методичної бази, але не являли собою ґрунтовне наукове дослідження проблем розслідування цих злочинів, засноване на глибокому аналізі потреб практики.

Отже, як впливає з вище проведеного аналізу, наукових досліджень, безпосередньо присвячених вивченню проблем розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, практично не проводилось. Крім того, необхідність розроблення криміналістичних рекомендацій з розслідування злочинів, передбачених ст. 194–1 КК України підтверджується результатами вивчення матеріалів слідчої-судової практики. Так, практичні працівники, через незнання особливостей та специфіки таких проваджень, відсутність досвіду розслідування означених злочинів, припускаються помилок, що спричиняють низьку ефективність проведення слідчих (розшукових) дій та призводять до втрати доказової інформації.

Даний висновок підтверджується у тому числі результатами опитування практичних працівників слідчих підрозділів, які засвідчили, що сучасний стан методико-криміналістичного забезпечення розслідування

умисного пошкодження об'єктів електроенергетики вимагає удосконалення шляхом розроблення програм, алгоритмів дій слідчого у типових слідчих ситуаціях початкового етапу розслідування (89,5 %), визначення специфіки виявлення цих злочинів (82,8 %), з'ясування особливостей проведення слідчих (розшукових) дій (94,7 %), з'ясування специфіки виявлення цих злочинів (82,8 %) та використання спеціальних знань під час розслідування (87,6 %), що враховувалось під час визначення пріоритетних напрямів дисертаційної роботи (додаток А).

Своєчасність та доцільність вивчення проблем розслідування злочинів, передбачених ст. 194–1 КК України зумовлена і тим, що саме на сучасному етапі відбулися зміни у нормативно-правовому закріпленні умов функціонування об'єктів електроенергетичної системи України (13 квітня 2017 р. був прийнятий Закон України «Про ринок електричної енергії», який суттєво змінив положення Закону України «Про електроенергетику», що діяв раніше), а порушення нормальної роботи об'єктів електроенергетики, як важливої складової загальної системи життєзабезпечення населення, мають надзвичайно високий потенційний ступінь небезпеки.

Таким чином, зважаючи на майже цілковиту відсутність досліджень, присвячених проблемам розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, наявності цілої низки теоретичних і практичних проблем, що вимагають наукового вивчення та вирішення, обраний напрям дисертаційного дослідження є своєчасним та актуальним.

1.2. Криміналістична характеристика предмета, обстановки вчинення злочину та особи злочинця

Ефективність розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, як і інших злочинів, залежить від уміння слідчого виявляти необхідні криміналістично значущі риси цього злочину та співставляти їх з узагальненими відомостями про нього. Це досягається

шляхом аналізу злочину з криміналістичних позицій, тобто шляхом аналізу його криміналістичної характеристики. Криміналістична характеристика являє собою своєрідний засіб (інструмент) до розкриття злочину. Крім орієнтації слідчого на пошук необхідної інформації, вона допомагає йому встановити пріоритети і спрямованість проведення слідчих та оперативно-розшукових дій.

У даний час криміналістична характеристика злочинів є важливою і цілком науково самостійною понятійною категорією криміналістики, що має значення як для її загальної теорії, так і для практичної криміналістичної діяльності з розслідування злочинів. Очевидно, що проблеми, пов'язані з окремими аспектами криміналістичної характеристики злочинів розглядалися у працях багатьох вітчизняних вчених-криміналістів: Ю. П. Аленіна [1], В. П. Бахіна [7], Т. В. Варфоломєєвої та В. Г. Гончаренка [20], В. С. Давиденка [48], В. А. Журавля [65], А. Н. Колесніченка [88], В. Г. Лукашевича та М. В. Салтевського [132], С. П. Мітричева [142], В. В. Тищенко [231], В. Ю. Шепітька [109] та інших.

Однак не варто перебільшувати значення даної категорії, оскільки вона не дає стовідсоткових відповідей на всі питання, що виникають під час розслідування, а слугує лише одним із засобів в арсеналі слідчого. Так, В. І. Шиканов відзначає, що криміналістична характеристика може розглядатися лише як імовірна модель і відповідно використовуватися слідчим як орієнтуюча інформація» [263]. Вторить йому й В. В. Тищенко, який стверджує, що такі відомості можуть бути тільки орієнтиром у роботі слідчого, а не жорстким трафаретом [231, с. 47].

У деякій мірі погоджуючись з думками авторитетних вчених, дозволимо собі висловити власну позицію, яка полягає у визнанні беззаперечного значення криміналістичної характеристики злочинів для ефективної практики розслідування окремих видів злочинів. Вважаємо, що у разі виявлення типових ознак умисного пошкодження об'єктів

електроенергетики стає можливим визначити невідомі в умовах конкретного злочину обставини, адже на підставі такої інформаційної моделі виникає об'єктивна можливість оперативніше та ефективніше провести розслідування події злочину, зокрема, висунути ймовірні версії та врахувати криміналістичні рекомендації для розроблення плану розслідування.

Криміналістична характеристика будь-якого злочину, виду (групи) злочинів, складається з різних взаємопов'язаних між собою структурних елементів, які у комплексі складають єдину систему характерних криміналістичних ознак (особливостей) даного злочину, виду (групи) злочинів. Критерієм виділення таких елементів може слугувати здатність різних явищ, подій і фактів, пов'язаних зі злочином, залишати різноманітні сліди (наслідки), які можуть бути об'єктом криміналістичного дослідження і характеризувати інші сторони злочину [22, с. 115].

Відтак, під криміналістичною характеристикою умисного пошкодження об'єктів електроенергетики вбачаємо систему найбільш стійких та закономірних типових ознак даних злочинів, що виявляють наявність кореляційних зв'язків між собою, зумовлюють утворення певної слідової картини злочину та сприяють ефективному проведенню розслідування

Вчені не виявляють однастайності щодо елементного складу криміналістичної характеристики злочину. А. Н. Колесниченко та В. Є. Коновалова відносять до нього сукупність даних про способи вчинення злочинів та способи їх приховування, сукупність найбільш типових слідів, інформацію про особу злочинця і особу потерпілого [90, с. 39]; Р. С. Белкін до структури криміналістичної характеристики окремого виду злочинів відносить характеристику вихідної інформації, системи даних про спосіб вчинення і приховування злочину, а також типові наслідки його вчинення, особистість ймовірного злочинця, ймовірні мотиви і цілі злочину, а також деякі обставини скоєння злочину (місце, час, обстановка) [12, с. 172–182];

Н. П. Яблоков – криміналістичні риси способу вчинення злочинів певного виду, типові слідчі ситуації та характер інформації, яка підлягає з'ясуванню при розслідуванні [278].

На наш погляд, структурна побудова криміналістичної характеристики є динамічною системою та залежить від конкретного виду (групи) злочинів. Потреба в необхідності узагальненої характеристики якогось з елементів детермінується умовами практики розслідування певного злочину. Адже, як цілком справедливо стверджує Н. І. Клименко одні елементи, частини, сторони і сукупності, що інформативні в криміналістичному відношенні для одних груп і підгруп злочинів, виявляються неінформативними чи мало інформативними в інших групах [83, с. 89].

Узагальнення практики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики та наукових джерел зумовило включення до системи елементів криміналістичної характеристики даного виду злочинів наступні: 1) предмет злочинного посягання; 2) обстановка вчинення злочину; 3) типова особа злочинця; 4) спосіб вчинення злочину, що зумовлює виникнення відповідної слідчої картини.

В межах даного підрозділу нашої роботи пропонуємо розглянути перші три з визначених елементів, оскільки вважаємо, що спосіб вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики є найбільш значущою та об'ємною з точки зору наявності криміналістично значущої інформації складовою криміналістичної характеристики даного виду злочинів і потребує розгляду в межах окремого підрозділу дисертаційного дослідження.

Предмет злочинного посягання, виступаючи важливим елементом криміналістичної характеристики умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики, має вагоме значення в тому числі для здійснення правильної кваліфікації даних злочинів та відмежування їх від подібних складів. Крім того, враховуючи кореляційні зв'язки елементів криміналістичної характеристики, як цілісної системи, пізнання особливостей предмета сприяє встановленню способу, наслідків, а також

обставин, що сприяли його вчиненню. Так, шляхом постановки і вирішення питань про те, які особи частіше здійснюють замах на подібні об'єкти або хто міг бути зацікавленим у посяганні на нього чи вчиняв раніше подібні злочини, можливо встановити підозрюваного у вчиненні такого злочину за предметом злочинного посягання.

Варто зауважити, що визначення терміну «об'єкт електроенергетики» змінилося у зв'язку із втратою чинності Закону України «Про електроенергетику» [178] та набуттям чинності Закону України «Про ринок електричної енергії» [184]. Так, старий закон визначав об'єкт електроенергетики як електричну станцію (крім ядерної частини атомної електричної станції), електричну підстанцію, електричну мережу, підключені до об'єднаної енергетичної системи України, а також котельню, підключену до магістральної теплової мережі. Нова редакція закону суттєво скоротила визначення: «об'єкт електроенергетики – електрична станція (крім ядерної частини атомної електричної станції), електрична підстанція, електрична мережа», водночас скасувавши необхідність підключення визначених об'єктів до об'єднаної енергетичної системи України, а також вивівши за межі даного визначення теплові мережі.

Якщо у старому законі визначення мережі передбачало як електричну так і теплову (сукупність енергетичних і трубопровідних установок для передачі та розподілу електричної енергії, гарячої води та пари), то новий закон чітко визначає, що електрична мережа – це сукупність електроустановок для передачі та/або розподілу електричної енергії.

Отже, до предмету злочину, передбаченого ст. 194–1 КК України з набуттям чинності нового Закону не входять об'єкти, що є складовими винятково теплових мереж.

Аналіз досліджуваної категорії злочинів дозволяє стверджувати, що найчастіше предметом злочинного посягання стають опори повітряної лінії електропередачі (опора ЛЕП) (додаток Г). Це споруда, призначена для утримання дротів при наявності блискавкозахисних тросів повітряних ліній

електропередачі оптоволоконних ліній зв'язку на заданій відстані від поверхні землі і одна від одної. Одним з основних конструктивних елементів ЛЕП є опора, що відповідає за кріплення і підвіску електричних дротів на відповідному рівні при температурі зовнішнього повітря до -65°C . Саме металеві елементи опори ЛЕП (кутники, хомути, степ-болти), а також магістральні кабелі та електричні дроти є найпоширенішими об'єктами, які викрадаються під час вчинення злочинів, передбачених ст. 194–1 КК України.

Об'єктами досліджуваних злочинів стають також трансформаторні підстанції – електричні підстанції, призначені для трансформування та для розподілу електричної енергії в мережі.

Складовими трансформаторної підстанції є: силові трансформатори, пристрої автоматичного управління і захисту, розподільні пристрої та допоміжні приміщення.

Залежно від можливості вільного доступу до обладнання, трансформаторні підстанції розділяють на підстанції відкритого і закритого типу (додаток Д). Обладнання закритої трансформаторної підстанції розміщене в приміщенні або в металевій оболонці. У щогловій (відкритій) трансформаторній підстанції все устаткування встановлене на конструкціях (або опорі повітряної лінії електропередачі) просто неба на висоті, що не потребує наземного огородження.

Очевидно, що предметом умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики частіше стають відкриті трансформаторні підстанції, з яких викрадають трансформатори, запобіжники та зливають трансформаторне мастило.

Приклад. Із звернення ПАТ «Волиньобленерго»: «Упродовж минулого року у Волинській області суттєво почастишали крадіжки трансформаторного мастила. Енергетики стурбовані масштабами злочинів на трансформаторних підстанціях і звертаються до жителів краю з проханням повідомляти про подібні факти та ймовірність їхнього вчинення.

Річ у тім, що трансформаторна підстанція без мастила може працювати не один день, і затримати «на гарячому» викрадачів майже неможливо. А оскільки трансформатори розташовані неподалік помешкань, то будь-які підозрілі особи біля них мусять стимулювати волюнтаризм негайно телефонувати у кол-центр ПАТ «Волиньобленерго».

Акцентуємо увагу, що крім збитків для ПАТ «Волиньобленерго», через крадіжки мастила виходять із ладу трансформаторні підстанції, тому є ризик, що високовольтна напруга пошириться у мережу побутових споживачів. Це може спричинити ще більш масштабні негативні наслідки та створити загрозу життю і здоров'ю людей.

Вочевидь, злодії виходять на промисел добре підготовленими, адже щоб вивезти зливу оливи, потрібно мати велику цистерну і автомобіль. А щоб зірвати пробку з трансформатора, необхідні інструменти, які під час роботи створюють чималий шум.

Отож, якщо ви помітили відчинену трансформаторну підстанцію, побачили роботи з демонтажу ліній або обладнання підстанцій людьми, що не є представниками ПАТ «Волиньобленерго»— якнайшвидше повідомте на номер Національної поліції 102 або за єдиним багатоканальним номером кол-центру ПАТ «Волиньобленерго» [30].

Вагомою складовою криміналістичної характеристики злочину є обстановка його вчинення. Саме вмiле використання в ході розслідування криміналістичної інформації про обстановку вчинення злочину дає змогу більш повно усвідомити просторово-часові межі злочину, його механізм, ймовірні місця збереження і збування викраденого, побудувати версії про кількість та характеристику злочинців [118]. Крім того, обстановка вчинення злочину суттєво впливає на поведінку злочинця та вибір ним предмету, способу, засобів злочину. Необхідно відзначити методологічний принцип взаємної детермінації обстановки та інших елементів криміналістичної характеристики злочинів [53, с. 191].

Серед великої кількості запропонованих у криміналістичних джерелах

дефініцій, на нашу думку, досить вдалим є визначення, запропоноване Р. Комісарчуком. Вчений, зокрема, під обстановкою вчинення злочину у криміналістичному аспекті розуміє систему різноманітних об'єктів, явищ і процесів, які взаємодіють між собою до, у момент і після вчинення злочину та характеризують місце, час, природно-кліматичні, виробничі, побутові й інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної події, психологічні зв'язки між ними й інші чинники об'єктивної реальності, що визначають можливість, умови й інші обставини вчинення злочину [97, с. 64]. Примітно, що наведене визначення відбиває в тому числі системний характер та детермінованість і взаємозалежність складових обстановки вчинення злочину, однак не досить чітко встановлює її взаємозв'язок з іншими елементами криміналістичної характеристики злочину. У цьому сенсі більш влучним видається визначення обстановки вчинення злочину В. І. Кулікова: «Це обмежена просторово-часовими рамками конкретної події злочинна система, яка включає матеріальні, соціально-психологічні елементи оточуючого злочинця та спеціально обраного ним середовища, у якому вчиняється злочинне діяння, які можуть впливати на формування структури інших елементів криміналістичної характеристики, на характер поведінки людей, які беруть у ньому участь, та характеризувати умови, в яких вони діяли, обумовлювати комплекси характерних для даного злочину слідів та методику розслідування» [119, с. 81]. Як бачимо, у даному визначенні знайшов відображення і вплив особливостей обстановки вчинення злочину на формування методики розслідування.

Більше того, незважаючи на значну варіативність складових обстановки вчинення злочину, їх ретельний аналіз, крім створення можливостей для розкриття і розслідування злочину, цілком реально сприяє виробленню стратегії попередження певної категорії злочинів шляхом впровадження механізмів мінімізації негативних обставин (наприклад, збільшення освітлення певних ділянок місцевості навколо

об'єктів електроенергетики у вечірній та нічний час, посилення їх охорони, встановлення превентивних охоронних технічних засобів тощо).

Отже, в узагальненому вигляді обстановку вчинення злочину можна визначити як структурний елемент криміналістичної характеристики злочину, що являє собою систему взаємопов'язаних та взаємозумовлених елементів події злочину, обмежену просторово-часовими рамками, яка виявляє кореляційні зв'язки з іншими складовими криміналістичної характеристики та має значення для вироблення стратегії розслідування та попередження певного виду чи групи злочинів.

На нашу думку, для криміналістичної характеристики умисного пошкодження об'єктів електроенергетики найбільш важливого значення набувають такі складові обстановки вчинення даного злочину, як відомості про час, місце вчинення злочину, місце приховування викрадених елементів (складових) зазначених об'єктів, а тому вони підлягають обов'язковому дослідженню, встановленню закономірних зв'язків між ними [272, с. 131].

Очевидно, що встановлення *часу вчинення злочину* має важливе криміналістичне значення. Насамперед це пов'язано з впливом часу на всі етапи виникнення, існування та використання доказової інформації. Урахування впливу часового чинника на процес розслідування дозволяє: а) визначити час події злочину; б) встановити часові зв'язки між фактами; в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів; г) порахувати тривалість різних подій та ін. [112, с. 277].

Варто відзначити, що встановлення точного часу вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики у переважній більшості випадків є надзвичайно ускладненим. Це пов'язано з тим, що такі об'єкти здебільшого знаходяться поза межами населених пунктів і їх пошкодження виявляються не одразу, а через певний (іноді досить тривалий) час представниками обслуговуючих підприємств. У цьому контексті хотілося б зауважити на взаємозв'язок таких елементів криміналістичної

характеристики як предмет злочинного посягання, місце та час вчинення злочину.

На основі аналізу матеріалів слідчо-судової практики можна зробити висновок, що за порою року найбільша кількість означених злочинів вчиняється навесні (32,7 %), приблизно однакова їх кількість вчиняється взимку та восени (24,9 % та 23,6 % відповідно), і найменша їх кількість припадає на літній період (18,8 %). Дозволимо собі висловити припущення, що такий розподіл пов'язаний зі збільшенням влітку тривалості світлового дня, а переважна більшість умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики вчиняються саме в темний час доби. Так, 67,7 % таких злочинів відбуваються у пізній вечірній та нічний час (з 19 год.), 24,4 % – у денний час (з 12 до 18 год.) та лише 7,9 % означених злочинів припадають на ранок (до 12 год.) (додаток Е). Відтак, більшість досліджуваних злочинів вчиняються навесні у темний час доби, що зумовлено особливостями місця локалізації предмету злочинного посягання та метеорологічними умовами [272, с. 132].

Місце злочину завжди має певне відношення до злочинця. Поняття «місце вчинення злочину» традиційно використовується в літературі в значенні місця події, що розуміють як ділянку місцевості (території, акваторії) або приміщення, будівлі в межах якої було вчинено злочин чи знайдено його матеріальні наслідки [36, с. 4–6].

Важливе значення мають також ті місця, де здійснювалася підготовка до вчинення злочину чи залишені сліди, пов'язані зі злочинною подією, або приховані їх ознаки. При розслідуванні багатьох злочинів слід враховувати: а) місце, де відбувалися підготовчі дії до вчинення злочину; б) місце безпосереднього вчинення злочину; в) місце, де залишені сліди (у широкому розумінні) злочинного посягання; г) місце приховування слідів злочину, знарядь і засобів його вчинення, предмета злочинного посягання [112, с. 276–277].

Так, місця заподіяння умисного знищення або пошкодження об'єктів електроенергетики розподілилися наступним чином. Більшість таких злочинів (54,3 %) вчиняються поза межами населених пунктів (вздовж трас, поблизу залізничних станцій, у лісосмугах, на територіях колишніх підприємств), значна їх частина (39,5 %) відбувається у прилеглих до них територіях (ферми, зернотоки), на міста припадає лише 6,2 % означених злочинів (додаток Е). Ці характеристики місця вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики в чергове виявляють взаємозв'язок даного елемента криміналістичної характеристики з особливостями локалізації предмета злочинного посягання.

Аналіз масиву судових вироків за ст. 194–1 КК України дозволив виявити цікаву особливість локалізації даних злочинів з точки зору географії їх розповсюдження. Зокрема, 54,8 % з опрацьованих вироків припадають на осіб, що вчинили такий злочин у Східних регіонах нашої країни, з них: у Запорізькій області – 39,3 %, у Дніпропетровській області – 15,5 %. Очевидно, дані щодо Донецької та Луганської областей не можуть бути оцінені об'єктивно. Даний факт може пояснюватись концентрацією на території цих областей розгалуженої системи об'єктів електроенергетики.

Примітно, що загальною особливістю місця вчинення злочину, що досліджується, є вільний доступ до відповідних об'єктів. Зокрема, вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, які перебувають у вільному доступі складає 74,3 % від загальної кількості таких злочинів. Це у свою чергу позначається на умовах та обстановці скоєння злочину, а саме – відсутність огороження та охорони об'єктів електроенергетики.

Щодо характеристики місць локалізації слідів злочину, знарядь і засобів його вчинення, а також предмета злочинного посягання, то узагальнення матеріалів кримінальних проваджень означеної категорії дозволило встановити, що злочинці ще на етапі підготовки до вчинення

злочину намагаються визначитись зі шляхами збуту викраденого майна, найбільш поширеними з яких є: приватні особи (45,6 %), пункти прийому металобрухту (37,4 %), власні потреби (6,2 %). 10,8 % не встигають реалізувати викрадене до моменту затримання (додаток Е). Часто до моменту безпосередньої реалізації демонтованих частин об'єктів електроенергетики проходить певний час, протягом якого це майно (а також знаряддя та засоби чинення злочину) зберігається у різних місцях, найбільш поширеними з яких є територія поблизу місця скоєння злочину (у лісосмугах, на узбіччях доріг, закинутих будівлях тощо); за місцем проживання злочинця; у транспортному засобі, який використовувався під час вчинення злочину.

Особа злочинця є одним із основоположних елементів криміналістичної характеристики будь-якого злочину. Ґрунтовне дослідження саме цього елемента криміналістичної характеристики дає можливість встановити психологічні особливості вчинення конкретного злочину, що в свою чергу забезпечує формування ефективної методики розслідування злочину. У цьому сенсі беззаперечним є твердження А. Н. Хоменка про те, що особа злочинця є найбільш активною складовою всієї системи елементів у криміналістичній характеристиці злочинів. За своєю сутністю – це той елемент, який здійснює діяльність із вчинення злочину, «створює» всі обставини події злочину та перебуває у безпосередньому взаємозв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики [242, с. 221]. Особа злочинця у криміналістичних джерелах також розглядається як основна об'єднуюча ланка криміналістичної характеристики злочину [214, с. 422].

У працях відомих криміналістів доводиться практичне значення розроблення типової особи підозрюваного у певній категорії злочинів для максимально ефективного їх розслідування. Так, В. А. Образцов зазначає, що значення розробки типової моделі особи підозрюваного зумовлене тим, що недостатня кількість фактичних даних про його особу створює певні

ускладнення, особливо на початковому етапі розслідування. Саме тому, знання такої типової моделі надає можливість слідчому використовувати дані, що характеризують типового злочинця, для насичення недостатньої інформації «інформацією моделі, сформульованої спочатку у його уяві [155, с. 45]. Г. М. Гетьман у свою чергу визначає побудову типової моделі особи підозрюваного як процес відбору необхідної, ситуаційно зумовленої інформації, об'єднання її в ціле, аналіз та виведення нового знання, що сприятиме встановленню особи невідомого злочинця [37, с. 7].

Особливого значення набуває моделювання типової моделі злочинця при створенні методичного підґрунтя для розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, оскільки дані злочини вчинюються, зазвичай, в умовах неочевидності.

Більшість вчених розглядають особу злочинця як певну систему, що складається з певних структурних елементів. Зокрема, В. Г. Лукашевич і М. В. Салтевський визначають особу злочинця як соціально-біологічну систему, властивості й ознаки якої відображаються у матеріальному середовищі та використовуються для розкриття та розслідування злочинів. До таких властивостей, на думку авторів, належать фізичні, біологічні та соціальні [132, с. 22].

Доволі розгалужену криміналістичну картину структури особистості злочинця пропонує В. М. Мельничок:

- а) соціально-демографічні ознаки, як соціальне походження (сімейний стан, посада, національна й професійна належність, рівень матеріального статку);
- б) рівень розумового розвитку (освітньо-культурний рівень, знання, навички, вміння);
- в) моральні якості, ціннісні орієнтири й прагнення особистості, її соціальні позиції та зв'язки, інтереси, потреби, схильності, звички;
- г) психічні процеси, властивості та стани особистості;
- д) біофізіологічні ознаки, як стать, вік, стан здоров'я, особливості

фізичної конституції тощо [138, с. 101].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень про умисне пошкодження об'єктів електроенергетики надав можливість виявити наступні особистісні характеристики суб'єктів даних злочинів.

Безсумнівно, вік злочинця значною мірою визначає хід його мислення, особливості поведінки та спрямованість протиправних дій. За віком особи, які вчинили даний злочин (98 % є особами чоловічої статі) розподілилися наступним чином: від 14 до 16 років – 2,5%; від 16 до 18 років – 3,8%; від 18 до 24 років – 11,6 %; від 24 до 30 років – 32,7%; після 30 років – 49,4 %. Більшість (52,5 %) із зазначених осіб раніше мали судимість. При цьому, 43,8 % з раніше засуджених притягались до кримінальної відповідальності за майнові злочини. Частка злочинців, які на момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння становить 44,7 %. Частка одружених осіб, які вчиняли даний злочин складає 54,3 % (додаток Є).

Серед злочинців мешканці міста складають 41,6%, а мешканці сільської місцевості 58,4%. Загальноосвітній рівень характеризується таким чином: 32,5 % – злочинців мали базову загальну середню освіту, 53,4 % – повну загальну середню освіту, 7,8 % – базову вищу освіту (молодший спеціаліст), 6,3 % – повну вищу освіту (спеціаліст) (додаток Є). На момент вчинення злочину 87,7 % засуджених не були працевлаштовані.

Цілком погоджуємось із думкою Слободянюка Б. К. про те, що психічні властивості осіб, що визначають характер людини – індивідуальні та будучи тісно пов'язаними з іншими властивостями та характеристиками, мають більшу сталість порівняно з ними, і тому проявляються в діях, вчинках (у тому числі злочинних) і поведінці в ході слідства [223, с. 64].

Переважає більшість злочинців (45,3%), які вчинили досліджувані злочини, характеризуються оточенням позитивно, 35,7 % – виключно негативно, а у характеристиках інших осіб (9 %) наявні суперечливі відомості, що надійшли з різних джерел. Вважаємо, що вказану обставину

можна пояснити поверхневим та неуважним ставленням оточення до вивчення особистісних якостей громадян, а також формування таких характеристик за єдиним шаблоном, стереотипно, без належної об'єктивності [272, с. 133].

Мотив і мета умисного пошкодження об'єктів електроенергетики здебільшого не впливають на кваліфікацію злочину, передбачену ст. 194–1 КК України, проте, їх встановлення є важливим у контексті відмежування його від інших злочинів. Так, якщо під час пошкодження об'єктів електроенергетики знищено або пошкоджено інше рухоме або нерухоме майно, то вчинене за наявності підстав потребує додаткової кваліфікації за відповідною статтею КК України, що передбачає відповідальність за знищення чи пошкодження такого майна (зокрема, за ст. 194 КК України). У разі ж коли пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики було пов'язане з викраденням електричної енергії, вчинене за наявності складу такого викрадення слід кваліфікувати за сукупністю злочинів – ст.ст. 188-1 і 194–1 КК України.

Якщо пошкодження об'єктів електроенергетики пов'язано з незаконним заволодінням ними, то вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 194–1 КК України і статтею, що передбачає відповідальність за відповідний злочин проти власності (ст. 185, 186, 187, 191 КК України).

Якщо ж метою злочину, спрямованого проти об'єктів електроенергетики буде ослаблення держави, то вчинене кваліфікуватиметься як диверсія за ст. 113 КК України [209, с. 10].

Аналіз судової і слідчої практики з розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики показує, що переважна більшість (86 %) таких злочинів вчиняється з корисливих мотивів і лише відносно незначна кількість злочинців, що їх вчиняють (14 %), керуються іншими мотивами (для задоволення власних потреб, хуліганські мотиви тощо).

Вбачаємо, цікавими з точки зору аналізу мотивів вчинення злочину, що розглядається, є наступні приклади.

Приклад 1. 21.03.2014 року ОСОБА_3, перебуваючи на власній земельній ділянці поблизу господарства за місцем проживання за АДРЕСА_1, маючи умисел на пошкодження чужого майна, з мотивів незгоди з розміщенням електроопор на земельній ділянці, оскільки на його думку, останні заважають обробляти землю, за допомогою пилки по металу обрізав дрів електромережі, що розміщений на вищевказаних електроопорах. Внаслідок таких дій ОСОБА_3 у період з 14 год. 58 хв. до 21 год. 27 хв. без електропостачання було залишено 22 господарства вищевказаного населеного пункту, чим порушено нормальну роботу об'єкту електроенергетики, а саме Гощанського РЕМ ПАТ «Рівнеенерго» України [190].

Приклад 2. 08.07.2012 близько 12.00 год. року ОСОБА_1, перебуваючи разом з ОСОБА_2 на подвір'ї домоволодіння ОСОБА_3, вживали спиртні напої. ОСОБА_3 поскаржилася, що у неї протягом останніх 5 років припинено постачання світла, так як його було вимкнено за несплату та від будинку від'єднанні електродроти.

Після цього ОСОБА_1, діючи умисно, з корисливих мотивів, за попередньою змовою з ОСОБА_2 близько 15.00 год. того ж дня прийшли до електроопор, розташованих на вул. Дмитренка с. Городне Краснокутського району Харківської області де, використовуючи підручні засоби (кусачки, пояс та електромонтажні «кігті») викрали 160 м електричного дроту марки А-25 з електроопор (з № 81 по № 83) електромережі ПЛ-0,4 кВ від ТП 81 Краснокутського РЕМ «Харківобленерго». Після скоєння крадіжки ОСОБА_2 та ОСОБА_1 приєднали викрадені електродроти до будинку ОСОБА_3 та з'єднали їх з діючою електромережею, за що отримали винагороду [196].

За даними вивчення кримінальних проваджень цього виду, злочини, передбачені ст. 194–1 КК України, часто вчиняються за попередньою змовою

групою осіб (68,1 %), що передбачено ч. 2 зазначеної статті як кваліфікуюча ознака.

Дослідження діяльності злочинних угруповань завжди викликало цікавість вчених-криміналістів. Так, у цьому напрямку плідно працювали В. М. Биков, В. Г. Лукашевич, А. П. Онучин, Ю. І. Ринкявичус, В. Ю. Шепітько, Е. В. Топільська та інші. Варто відзначити, що аналіз робіт зазначених та інших вчених дозволяють зробити висновок про те, що більшість майнових злочинів характеризуються їх вчиненням групами осіб з відповідною специфікою та особливостями.

Важко не погодитися з думкою Капустіної М. В. про те, що відомості про такого роду групи дозволяють простежити причинний зв'язок між особами злочинців і способами їхніх дій при вчиненні злочину, між суб'єктами злочину і предметом злочинного посягання [80, с. 56]. Так, під час вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, ще на стадії підготовки до злочину учасники групи намагаються віднайти особу, яка володіє певними знаннями, вміннями та досвідом роботи із зазначеними об'єктами. Такими особами, зокрема, можуть бути колишні або діючі співробітники енергообслуговуючих підприємств та організацій (електромонтер, електротехнік, інженер-електрик тощо). Участь такої особи з одного боку убезпечує злочинів від помилкових (а іноді і смертельно небезпечних) дій, але з іншого – впливає на особливості способу вчинення злочину та формування відповідної слідової картини, що в подальшому може допомогти слідчому звузити коло підозрюваних осіб.

Приклад. У ОСОБИ_1 виник злочинний намір, який полягав у здійсненні неодноразових крадіжок трансформаторного мастила з тягових підстанцій у Дніпропетровській області.

В середині травня 2011 р. ОСОБА_1 підшукав у якості співучасника злочину раніше знайомого ОСОБА_3, який працював в окремому структурному підрозділі Нижньодніпровськ-Вузел на посаді електромеханіка тягової підстанції та займався обслуговуванням об'єктів електроенергетики,

а саме масляних вимикачів і трансформаторів, який за свою частку незаконного прибутку міг виконувати відведені йому функції і ролі при вчиненні злочинів [200].

Вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики організованими злочинними групами у 63,2 % випадків відбувалося з розподіленням ролей співучасників; у 37% – такі ролі не були чітко розподілені. Лідер такої групи у 39,1 % випадків мав попередню судимість, а у 57,5 % злочинів в якості члена групи залучалась особа, яка має (мала) відношення до електроенергетичної галузі.

Відтак, особа злочинця є елементом криміналістичної характеристики злочинів, який являє собою типову модель особистості людини, що вчинила злочин, з притаманними їй біологічними, психологічними і соціальними властивостями, ознаками, що знаходять відображення у процесі детермінації механізму злочину, зумовлюють особливості процесу слідоутворення і разом з тим піддаються й відображають вплив інших осіб, предметів і процесів, що взаємодіють з ними.

1.3. Способи вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики

Спосіб вчинення злочину завжди викликав значну увагу учених-криміналістів. Такий підвищений інтерес до даного елементу криміналістичної характеристики цілком виправданий, оскільки саме він часто є своєрідним «ключем» до розкриття злочину, відтворюючи характерні риси особи злочинця, маючи важливе значення для розроблення окремих методик та, у деяких випадках, виступаючи визначальним елементом у процесі розмежування окремих видів злочинів.

Науковці наголошують, що спосіб вчинення злочину має визначальну роль серед інших елементів криміналістичної характеристики злочину, оскільки саме реалізація злочинного умислу у формі певного комплексу дій суб'єкта залишає різного роду характерні сліди зовні, які дозволяють за

допомогою криміналістичних прийомів і засобів уявити сутність події, що відбулася, своєрідність злочинної поведінки правопорушника, його окремі особистісні дані [67, с. 16]. Отже, саме детальний аналіз способу вчинення злочину надає слідчому можливість отримати базову інформацію, необхідну для проведення подальшого розслідування.

О. М. Колесніченко та В. Є. Коновалова зазначають, що спосіб вчинення злочину посідає особливе, домінуюче місце в системі криміналістичної характеристики через його детермінованість порівняно з іншими елементами, а також при встановленні його ознак під час пошуку слідів злочину та виявленні самого злочину. Автори визначають означену категорію як спосіб дій злочинця, що виражається в певній взаємопов'язаній системі операцій і прийомів підготовки, вчинення та приховання злочину [90, с. 16–18].

На системному характері даного поняття наголошує і С. М. Зав'ялов, який зауважує, що спосіб вчинення злочину – це не просто сума або якийсь комплекс поведінкових актів, а цілісна структура поведінки, що є певною системою. Як і будь-яка система, що має певну структуру, він утворюється із взаємопов'язаних елементів, актів поведінки, спрямованих на підготовку, вчинення і приховування злочину [67, с. 7].

Варто зауважити, що на такому трикомпонентному складі способу вчинення злочину наполягають більшість інших вчених: Р. С. Белкін [12], І. А. Возгрін [27], В. Ф. Єрмолович [63], Г. Г. Зуйков [70], О. Н. Колесніченко [88], Н. П. Яблоков [279] та ін.

Однак, не всі склади злочинів характеризуються такою цілісністю. Так, М. С. Уткін, залежно від наявності або відсутності кожного із вищезаявлених компонентів розрізняв наступні типи способів вчинення: повноструктурні або найбільш кваліфіковані (підготовка, вчинення, приховування); менш кваліфіковані або усічені першого типу (вчинення та приховування); менш кваліфіковані або усічені другого типу (підготовка та вчинення); некваліфіковані або спрощені (лише безпосереднє вчинення) [234].

Менш розгалужену кваліфікацію способів вчинення злочинів пропонує В. П. Лавров, який поділяє їх на повноструктурні (спосіб злочину включає в себе весь комплекс дій) та неповноструктурні (один, а іноді й два елементи (підготовка або приховування), можуть бути відсутні) [122].

Відповідно до запропонованої вченими градації, умисне пошкодження об'єктів електроенергетики характеризуються повноструктурним способом вчинення. Зокрема, аналіз слідчо-судової практики дозволяє виділити наступні дії осіб, спрямовані на підготовку до вчинення злочину:

- підбір співучасників, що володіють певними професійними навичками, відомостями про роботу об'єктів електроенергетики, мають злочинний досвід, добре налагоджені канали збуту викраденого, транспортний засіб;
- вибір об'єкта електроенергетики, у відношенні якого передбачається вчинення злочину, зокрема, збір інформації про його функціональні характеристики, умови охорони, а також обстановку в якій має бути вчинений злочин;
- підшукування засобів і знарядь вчинення злочину, транспортних засобів для пересування і перевезення викраденого;
- пошук каналів збуту викраденого і місць його збереження (за місцем проживання і роботи, на місцевості, що прилягає до об'єкта), створення схованок для винесення (вивезення) викраденого.

Щодо дій, спрямованих на приховування злочину, аналіз практики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики дозволив виокремити наступні з них: 1) здавання викрадених складових частин об'єкта електроенергетики до пунктів збирання чорного та кольорових металів; 2) невідкладна реалізація викрадених частин об'єкта електроенергетики шляхом здавання до пунктів збирання металобрухту чи продажу приватним особам; 3) поширення неправдивої інформації про тимчасову неможливість експлуатації або вилучення об'єкта електроенергетики у зв'язку з його поточним чи капітальним ремонтом або

заміною; 4) цілеспрямоване викривлення об'єктивних обставин з метою поширення хибної думки про знищення або пошкодження об'єктів електроенергетики внаслідок незворотної сили (стихії, опадів, перенапруги); 5) поширення неправдивої інформації про плановий захід щодо вилучення об'єкта 6) видавання себе за представника обслуговуючої організації, якій надано право вчиняти дії щодо планового ремонту або заміни об'єкта електроенергетики.

Як будь-яка структурована система, спосіб вчинення злочину формується із взаємозалежних елементів, спрямованих на готування, вчинення і приховання злочину. На формування цих елементів впливають різноманітні обставини, які вчені поділяють на об'єктивні та суб'єктивні [71, 70] або зовнішні і внутрішні [67, с. 20]. Кожна з груп цих обставин може здобувати домінуюче значення, що є вкрай важливим як для встановлення взаємозв'язку між елементами криміналістичної характеристики, так і для відшукування слідів на місці злочину. Зовнішні чинники не залежать від особи злочинця та існують в навколишній обстановці на момент готування і вчинення злочину, тоді як внутрішні чинники детермінуються характеристиками особи злочинця.

Зовнішні чинники виявляють відносну стійкість і можуть змінюватися внаслідок вольового втручання людини або під час природних процесів. Зовнішні чинники складають предмет посягання і певною мірою визначають спосіб дії, об'єктивну сторону злочину. До них належать фізичні умови, що існують у певному місці й у визначений час, наявність або відсутність об'єктивного зв'язку між злочином і об'єктом злочинного посягання. Про необхідність встановлення і дослідження зовнішніх чинників під час розслідування конкретного злочину зазначає М. Й. Коржанський [104, с. 85].

Вивчення зовнішніх чинників обстановки злочину має значення не лише для їх кримінально-правової оцінки, але і з криміналістичних позицій з метою отримання даних, які дозволяють встановити механізм події і закономірності утворення слідів злочину. Водночас зовнішні чинники

впливають на спосіб вчинення злочину за посередництвом внутрішніх чинників, тобто через психічні стани і якості, погляди, почуття, думки, знання злочинця, які зрештою детермінуються умовами зовнішнього середовища, вибірково визначають значення явищ дійсності, впливають на вибір рішень особою, яка вчиняє злочин. Мотив і мета злочинних дій вирішально впливають на вибір засобів і прийомів досягнення злочинної мети, що визначає характер основних дій злочинця. Властиві йому знання й уміння, які він використовує під час вчинення злочину також впливають на зміст способу вчинення злочину [67, с. 60].

Домінантне значення внутрішніх чинників при формуванні способу вчинення злочину відображене у визначенні М. І. Єнікєєва. Спосіб вчинення злочину, на думку вченого, являє собою систему прийомів, дій, операційних комплексів, зумовлених метою та мотивами дії, психічними та фізичними особливостями особи, яка вчиняє злочин, її знаннями, вміннями, навичками, звичками та ставленням до різних аспектів дійсності. У кожної людини є система узагальнених способів дії, які свідчать про її індивідуальні особливості. Ці комплекси так само індивідуалізовані, як і папілярні візерунки пальців, однак на відміну від останніх сліди цього комплексу завжди залишаються на місці події [62].

На основі аналізу криміналістичних джерел та слідчо-судової практики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики до об'єктивних (зовнішніх) чинників, що впливають на формування способу вчинення даного злочину варто віднести наступні: характер предмета злочинного посягання (якісні і кількісні його ознаки та властивості, умови перевезення), його споживчу цінність, місцезнаходження, умови охорони, пора року і час доби. Серед суб'єктивних (внутрішніх) чинників доцільно виділити такі: відношення злочинця до роботи об'єктів електроенергетики, знання особливостей його експлуатації; склад злочинної групи; наявність злочинних зв'язків сторонніх осіб із працівниками обслуговуючих

підприємств; професійний і кримінальний досвід злочинців, навички, звички, риси характеру, фізіологічні і моральні якості кожного з учасників.

Дії з безпосереднього вчинення злочину, як спосіб реалізації злочинного задуму, є найбільш активною та значущою складовою способу вчинення злочину. Отже, головним структурним елементом способу вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики є дії особи, що реалізуються у вигляді пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики, а також причинно-наслідковий зв'язок між цими діями та певними негативними наслідками, ступінь яких визначено у різних частинах ст. 194–1 КК України [269, с. 153].

Опрацювання масиву судових вироків за ст. 194–1 КК України дозволило встановити, що найбільш поширеним способом вчинення даного злочину залежно від об'єкта посягання, є пошкодження електроопор шляхом демонтажу металевих кутників, степ-болтів, хомутів вантових тросів, розтяжок, заземлення (56,2 %) (додаток Б).

Приклад. 10.03.2017 р. близько 09:00 год. ОСОБА_1 знаходився за місцем свого мешкання за адресою: АДРЕСА_2, та достовірно знаючи, що кабельна лінія електропередачі відноситься до об'єктів електроенергетики, вирішив викрасти кабель лінії електропередачі, розташований поблизу гаражного масиву по вул. Матросова м. Добропілля Донецької області. Для цього близько 11-00 год. За допомогою лопати розкопав три фрагменти кабелю. Далі, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій і передбачаючи, що його протиправні дії можуть призвести до аварійної ситуації і тривалого відключення споживачів від мережі електропостачання, діючи умисно, керуючись корисливим мотивом, з метою незаконного заволодіння чужим майном, за допомогою сокири, яку заздалегідь узяв з собою, наніс удар по кабелю марки АСБ 3х240мм потужністю 6 Кв, належного НП «Добропільський РЕМ» ПАТ «ДТЕК Донецькобленерго» при цьому умисно пошкодив вищевказаний об'єкт електроенергетики, що призвело до порушення нормальної роботи ПС «Добропілля 110-РПЗ №1», в

результаті чого в період часу з 10 год. 37 хв. До 11 год. 40 хв. 10.03. 2017 року, були відключені від електропостачання 6 об'єктів, 14 вулиць та 7 провулків [192].

Наступним за частотою поширення способом вчинення досліджуваних злочинів є зрізання ліній електропередачі (22,3 %).

Приклад. 20.12. 2011 р. о 18:00 год., ОСОБА_1, маючи єдиний умисел спрямований на умисне пошкодження об'єктів електроенергетики, діючи умисно та цілеспрямовано, з корисливих мотивів, в цілях власної наживи, прийшов на околицю с. Цибулеве Знам'янського р-ну Кіровоградської обл., до високовольтної лінії електропередачі ПЛ-150 Кв Л-5 «Знам'янка – Фундукліївка», що розташована на відстані 3 км. Від тракторної бригади, де за допомогою принесеної із собою пилки по металу, періодично змінюючи полотна до пилки, із опори №87 зрізав: 4 сталевих кути 50х50 мм., кожен довжиною по 1,4 м. загальною вартістю 80,73 грн.; сталевий кут 63х63 мм, довжиною по 2,9 м., вартістю 65,09 грн.; 2 сталевих кути 63х63 мм, кожен довжиною по 3,6 метра загальною вартістю 161,61 грн.; 2 сталевих кути 63х63 мм, кожен довжиною по 2,4 метра загальною вартістю 107,74 грн. Такими злочинними діями, ОСОБА_2, пошкодив об'єкт електроенергетики, чим створив загрозу порушення нормальної роботи об'єкту [195].

Доволі поширеним способом вчинення злочинів, передбачених ст. 194–1 КК України, є пошкодження трансформаторних підстанцій, зокрема, шляхом злиття мастила (12,1 %).

Приклад. У ніч з 28.01.12 р. на 29.01.12 р. ОСОБА_1 здійснила умисне пошкодження об'єкта електроенергетики шляхом викрадення (злиття) мастила в обсязі 140 л. з діючого трансформатора ТМ-160 Ква КТП-379 (ПАО «Крименерго» Джанкойської РЕС), розташованого у с. Маслово, Джанкойського району АР Крим. Такі дії ОСОБИ_1 призвели до порушення нормальної роботи даного об'єкта електроенергетики, що виявилися у відсутності енергопостачання об'єктів по вул. Парниковій с. Маслово, Джанкойського району АР Крим [191].

Значна частина означених злочинів вчиняється також шляхом викрадення обладнання (котушки, трансформатори, підсилювачі тощо) з об'єктів електроенергетики (9,4 %).

Приклад. 06.04.2012 р. о 22 год. 30 хв., поблизу автодороги Київ-Чоп, напроти автобусної зупинки Надітичі, Миколаївського району Львівської обл., ОСОБА_1 шляхом зламу навісного замка входних дверей на обслуговуючому підсилювальному пункті (НПП)-1/2 кабельної лінії зв'язку інвентарний №530347, яка належить ДП «Національна енергетична компанія «Укренерго», зайшов у приміщення, відкрив цистерну, звідки витягнув та пошкодив вмонтовану апаратуру зв'язку, а саме: два блоки четвірок, чотири лінійні підсилювачі типу RA, два фантомні підсилювачі типу RA RF, кріпильно-монтажне та роз'ємно-кабельне обладнання. Своїми діями ОСОБА_1 припинив роботу кабельних каналів зв'язку «КМ-1-1» і «КМ 1-2», що призвело до унеможливлення оперативного керування роботою енергетичного устаткування Стрийським МЕМ. Відтак, ОСОБА_1 умисно вчинив пошкодження об'єкта енергетики, що призвело до порушення його нормальної роботи [198].

Як раніше зазначалося, до об'єктів електроенергетики належать в тому числі ряд електричних станцій, що виробляють електричну енергію за рахунок використання гідроенергії. У відношенні цих об'єктів способом вчинення умисного пошкодження є вирізання трубопроводів подачі води та обладнання, що забезпечує роботу котелень і насосів [209, с. 6].

На підставі узагальнення та аналізу вищезазначених способів вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, ми пропонуємо здійснити їх класифікацію за можливістю вільного доступу до таких об'єктів. Відповідно до даного критерію, означені способи можна розділити на дві групи: 1) способи, пов'язані з необхідністю подолання перешкод; 2) способи, що реалізуються у відношенні об'єктів електроенергетики, що функціонують в умовах вільного доступу. До першої з визначених груп ми відносимо пошкодження трансформаторних підстанцій (в тому числі з метою злиття

мастила), викрадення обладнання з об'єктів електроенергетики(з проникненням до підсилювального пункту), а також викрадення кабелів ліній електропередачі, вирізання трубопроводів подачі гарячої води доступ до яких обмежено (наприклад, вони розміщуються під шаром ґрунту). До другої групи – зрізання ліній електропередачі, пошкодження опор шляхом демонтажу кутників, степ-болтів, хомутів вантових тросів, розтяжок, заземлення та інші умисні пошкодження об'єктів електроенергетики, що не вимагають від злочинця додаткових зусиль, спрямованих на подолання перешкод чи необхідності проникнення на певний об'єкт.

Однією з кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого ст. 194–1 КК України, яка також відбиває характерні особливості способу його вчинення є повторюваність. Як відомо, злочин вважається вчиненим повторно, якщо особа раніше вчиняла злочин, передбачений ст. 194–1 КК незалежно від того, була вона судима за нього чи ні [150, с. 104]. Аналіз кримінальних проваджень по даних злочинах показав, що переважна їх частина (56,1 %) вчиняється повторно. Показовим у цьому контексті є вирок, винесений Якимівський районним судом у відношенні особи, яка у період з лютого по липень 2012 р. здійснила 9 крадіжок металевих кутників з електроопор повітряних ліній електропередачі [205].

У диспозиції ч. 2 ст. 194–1 КК України в якості обов'язкової ознаки об'єктивної сторони злочину зазначений загальнонебезпечний спосіб діяння [150, с. 442]. Загальна небезпечність способу умисного пошкодження об'єктів електроенергетики визначається з урахуванням факту створення небезпеки для життя чи здоров'я громадян, властивостей майна, якому заподіюється шкода, засобів знищення чи пошкодження, місця вчинення діяння.

У контексті дослідження загальної небезпечності як ознаки об'єктивної сторони злочину, що вивчається, пропонуємо звернути увагу на такі способи його вчинення, як підпал та вибух.

Підпал – це загальнонебезпечний спосіб умисного пошкодження майна, вчинений різними засобами та прийомами, що викликає появу відкритого

вогню, що переростає, як правило, у пожежу як неконтрольований процес горіння, що призводить до знищення або пошкодження матеріальних цінностей, та створює загрозу суспільно-пожежної безпеки [145, с. 10].

У контексті ч. 2 ст. 194–1 КК України, вважаємо, що під підпалом необхідно розуміти умисне створення пожежі, тобто неконтрольованого процесу горіння, з метою знищення або пошкодження об'єктів електроенергетики вогнем, коли виникає загроза життю чи здоров'ю людей або заподіяння значних матеріальних збитків.

Загальна небезпека підпалів полягає в тому, що, викликавши до дії руйнівні сили вогню, здатні перерости в пожежу, винний не в змозі в подальшому контролювати або покласти край такому стихійному розвитку, що може призвести до тяжких наслідків.

Варто зауважити, що за відсутності небезпеки для навколишніх, сам підпал при умисному пошкодженні об'єктів електроенергетики можна кваліфікувати за ч. 2 ст. 194–1 КК України. Це має важливе значення в тому розумінні, що умисне пошкодження об'єктів електроенергетики за допомогою вогню, що не переростає в пожежу, не може розглядатися як обтяжуюча обставина.

Вважаємо, щоб встановити, чи є обраний спосіб умисного пошкодження об'єктів електроенергетики за допомогою вогню загальнонебезпечним, необхідно в кожному конкретному випадку враховувати місце, час, обстановку й інші обставини, що характеризують об'єктивну сторону злочину. Ці важливі питання не отримали належного висвітлення в юридичній літературі, хоча такі обставини можуть мати важливе значення при вирішенні питання про те, чи є обраний спосіб вчинення злочину загальнонебезпечним [265, с. 117].

Іншим загальнонебезпечним способом вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики є вибух. В одному зі словників української мови вибух визначається як розрив вибухової речовини, спеціального снаряда, оболонки чого-небудь тощо, з дуже сильним звуком і

великою руйнівною силою [153, с. 193]. У кримінально-правовій літературі під вибухом розуміють процес вивільнення великої кількості енергії в обмеженому обсязі за короткий проміжок часу [15, с. 116; 209, с. 662].

Вибух призводить до утворення сильно нагрітого газу з дуже високим тиском, що при розширенні здійснює механічний вплив (тиск, руйнування) на навколишні об'єкти. При такому способі завжди створюється загроза життю, здоров'ю людей, знищення або пошкодження інших майнових об'єктів. Вибух, за своєю природою, створює реальну небезпеку одночасної загибелі великої кількості людей, заподіяння значного майнового збитку і здійснює сильний психологічний вплив на населення. При використанні вибухового пристрою на місці злочину залишається мінімальна кількість слідів, адже вибух і можлива пожежа знищують більшість з них [72, с. 17].

Яскравим *прикладом* вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики шляхом вчинення вибуху є наступний. У ніч на 21 листопада 2015 р. у полі між смт. Чаплинка та с. Нове Херсонської області сталися два вибухи електроопор повітряних ліній 330 кВ «Каховка-Джанкой» (додаток В). Відомості про цю подію внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Відкрито кримінальне провадження за ч. 2 ст. 194–1 КК України. Під час інциденту поблизу електроопор два працівника поліції отримали тілесні ушкодження. У Міненерго України заявили, що в результаті даних пошкоджень ліній та підстанцій енергосистема вимушено зупинила постачання електрики у двох районах Херсонської області, АР Крим, також виникла небезпека для постачання 40 % споживачів Херсонської та Миколаївської областей [76].

На нашу думку, розподіл способів умисного пошкодження об'єктів електроенергетики можливий також і з урахуванням критерію загальної небезпечності. Відтак, зазначені способи можна поділити на загальнонебезпечні (вчинені шляхом підпалу або вибуху) та інші, не пов'язані з виникненням загальнонебезпечних явищ та процесів. Однак, варто зазначити, що такий розподіл способів вчинення умисного

пошкодження об'єктів електроенергетики є доволі умовним, адже іноді важко передбачити, до яких подій та наслідків може призвести банальне відключення від електропостачання певних об'єктів.

Як справедливо зазначав І. І. Пророков, певний спосіб учинення дій можна встановити за механізмом слідоутворення. Адже саме внаслідок певних дій (реалізації способу вчинення злочину) з'являються сліди, за якими можна визначити об'єкти (суб'єктів) слідоутворення [186].

У теорії криміналістики учення про сліди посідає центральне місце, оскільки саме вони виступають джерелом доказової інформації. Питання вивчення слідів злочинів досліджували видатні вчені Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, Г. Л. Грановський, А. В. Дулов, С. І. Зернов, Ю. Г. Корухов, І. Ф. Крилов, Н. П. Майліс, Г. А. Самойлов, Д. А. Турчин, Б. І. Шевченко, Н. Я. Якубович та ін.

Варто зазначити, що ряд криміналістів розглядають сліди злочину як складову способу його вчинення [67, с. 11], деякі відносять «слідову картину» до так званих похідних елементів [238], інші вчені вбачають у даній категорії окремий елемент криміналістичної характеристики злочину [102]. Ми підтримуємо позицію тих вчених, які розглядають слідову картину злочину у контексті дослідження способу його вчинення, оскільки на нашу думку, ці поняття взаємозумовлені. З одного боку, під час виявлення слідів злочину можна зробити висновок про застосування підозрюваним певного способу вчинення злочину і навпаки, знання способу надає можливість визначити, де і які сліди потрібно шукати.

Відомо, що більшість злочинів характеризуються наявністю матеріальних слідів-відображень та ідеальних слідів (показань свідків). Зважаючи на такий розподіл, хотілося б підкреслити виключне значення для вдалого розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики саме слідів першої з означених груп. Дана теза обґрунтована тим, що такі злочини зазвичай відбуваються за межами населених пунктів, а відтак – переважно за повної відсутності свідків. Отже, чи не єдиним джерелом

інформації під час розслідування виступають матеріальні сліди, виявлені на місці злочину. Проте, наявність ідеальних слідів повністю виключати не можна: можуть бути випадкові свідки, які бачили підозрілих незнайомих біля об'єктів електроенергетики, або біля пунктів здачі металобрухту з частинами металевих конструкцій електроопор тощо. Ці сліди важливі, бо дають можливість проведення цілеспрямованих слідчих (розшукових) заходів.

Узагальнення й аналіз кримінальних проваджень за фактами умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики, дозволяє серед матеріальних слідів, виявлених на місці події, на злочинцях і в місцях їхнього проживання виділити наступні групи: 1) матеріально фіксовані відображення – сліди знарядь пошкодження, сліди рук, взуття, транспортних засобів; 2) предмети і речі, залишені злочинцями на місці події – пакувальні, ув'язочні матеріали, частини викраденого майна, знаряддя злочину, особисті речі; 3) мікрооб'єкти [267].

Як показує аналіз слідчо-судової практики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, більшість способів вчинення означеного злочину вчиняються шляхом відокремлення окремих частин від цілого. Відтак, на місці вчинення злочину в такий спосіб можуть залишатися наступні групи слідів, залишені внаслідок впливу на об'єкти певних знарядь:

сліди натискання (удару) – утворюються внаслідок зусилля, спрямованого на знаряддя, що тисне на поверхню, а також при нанесенні ударів по ній. На певних металевих об'єктах характерними ознаками злому з використанням знарядь ударної дії є сплюснення, деформація, стиснення;

сліди розпилю (розрізу, розруб) – виявляються у вигляді зпилів, насічок, перекатів і трас лінійної чи дугоподібної форми від виїмок і виступів ріжучої кромки леза;

сліди свердління – становлять наскрізні і глухі отвори у вигляді спиралевидних трас, заусенців і шорсткостей металу;

термічні сліди – утворюються в наслідок застосування газозварювального обладнання та локалізуються як безпосередньо в зоні дії на об'єкт, так і поза

ним, на навколишніх предметах (поверхнях). Сліди, утворені в зоні термічного розрізу, являють собою напливи металу, шлаків, окалини, оплавлення металу, кольору мінливості (райдужні смуги). На навколишніх предметах утворюються сліди кіптяви [243, с. 76].

Варто зазначити, що при вчиненні умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики способами, що супроводжуються проникненням на об'єкт, виникають сліди на запірно-пломбувальних пристроях, пов'язані з порушенням їх цілісності. Так, характерними ознаками перекушення пломбувального троса і металевих строп є втиснені сліди лез, зустрічне зрушення й ущільнення металу, Х-подібний профіль поверхні поділу або однобічне зрушення з ущільненням і клиноподібний профіль поверхні поділу, траси від дефектів крайок лез [251].

До матеріально фіксованих слідів належать також сліди рук, взуття, транспортних засобів, що є вкрай важливими для визначення кількості злочинців та їх переміщення на місці вчинення злочину. Крім того, за слідами рук людини за певних обставин можливо встановити її стать, зріст, вік, функціональні особливості та особливі прикмети (шрами, відсутність пальця та ін.). Оскільки переважна частина злочинів, що досліджуються, вчиняється за межами населених пунктів, а отже – на відкритому ґрунті, їх слідові картина зазвичай містить велику кількість слідів взуття, за якими також іноді можливо визначити стать, вік особи, її особливості, а також встановити марку (модель) взуття.

Окремо хотілося б зупинитися слідах транспортних засобів на місці вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. Аналіз практики розслідування означених злочинів показав, що під час їх вчинення злочинці у більшості випадків використовують різноманітні транспортні засоби для переміщення до об'єктів електроенергетики та перевезення викраденого майна, зокрема: автомобілі (39,2 %), мотоцикли (мопеди) (16,2 %), велосипеди (14,4 %), підводи (3,7 %) тощо (додаток Б). Практиці відомі випадки, коли для перевезення демонтованих металевих кутників

злочинець використав дитячий візок [203], а для перевезення викраденого трансформаторного мастила – автоцистерну [200]. Сліди протекторів шин даних засобів часто можуть бути виявлені безпосередньо на місці події або на прилеглих до нього територіях та допоможуть ідентифікувати транспортний засіб, що їх залишив. Крім того, при проведенні огляду самого транспортного засобу на ньому (у ньому) також можуть бути знайдені численні сліди: часточки ґрунту з місця пригоди, рештки викрадених елементів об'єктів електроенергетики, пакувальні матеріали, знаряддя, спорядження тощо.

До другої групи комплексу слідів, що можуть виявлятися на місці вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, належать предмети і речі, кинуті чи випадково загублені злочинцями як на безпосередньому місці злочину, так на території, що прилягає до нього. Такими предметами є:

– *знаряддя вчинення злочину* – механічного типу: ножівка по металу та полотна до неї, кусачки, ніж, дріль, болгарка, молоток, сокира, домкрат, кліщі – гострозубці, ножиці, розвідний ключ, круглогубці, викрутка, лопата, металевий фланець, мотопомпа, шланги (для злиття мастила). Для термічних розрізів злочинці використовують газо-зварювальний пальник, різак, електрозварку, автоген, керосиноріз, паяльно-зварювальні олівці. Для підйому на електроопорі можуть застосовуватись електромонтажні кігті, спеціальний пасок та рукавиці;

– *залишки пошкоджених елементів об'єктів електроенергетики, пакувальні та ув'язочні засоби, їхні фрагменти* – пакувальна стрічка, плівка, дріт, мішки, пакети, каністри тощо;

– *особисті речі, випадково залишені на місці події* – недопалки, запальнички, сірники, жувальні гумки (на яких можуть бути виявлені сліди прикусу), елементи одягу, гребінці, носові хустинки, чеки тощо [271, с. 150].

Мікрооб'єкти також входять у комплекс слідів, що залишаються в місцях вчинення і приховування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. Крім того, вони можуть виявлятися на одязі, засобах

вчинення злочину та транспортному засобі злочинців. До таких слідів можна віднести мікрочастинки (стружка, ошурки) як пошкоджених елементів об'єкта електроенергетики (які можуть бути виявлені у транспортному засобі, на знарядді злочину, одязі або взутті злочинця), або ж сліди-відшарування з самого знаряддя, які залишаються на місці вчинення злочину. До цієї групи належать також запахові сліди та сліди біологічного походження: волосся, сечі, слини, крові. Ці сліди, крім іншого, дозволяють встановити строки перебування злочинців на місці вчинення злочину, а відтак – і час його вчинення.

Як зазначалося, вчинення злочинів, що вивчаються, супроводжується інтенсивним застосуванням різноманітних інструментів. Особи, які їх застосовують, не завжди мають достатній рівень навичок, а крім того перебувають у стані нервового збудження, викликаного обстановкою вчинення злочину. Відтак, досить часто у злочинців виникають різні ушкодження, травми (що супроводжуються кровотечею), а у деяких випадках і летальний результат.

Приклад. 03 жовтня 2013 р. близько 22 год. 30 хв. обвинувачений ОСОБА_2 разом з ОСОБА_3 прибули на поле, що неподалік с. Кутин Заріченського району Рівненської області для того, щоб демонтувати і викрасти електродроти. ОСОБА_3 за допомогою електромонтажних кігтів піднявся на дерев'яну електроопору та за допомогою металевих щипців почав від'єднувати електродріт. При цьому електроопора розкололася та ОСОБА_3 загинув на місці [193].

Отже, подія злочину завжди вивчається опосередковано, за залишеними слідами. Закріплені у відповідних процесуальних документах відомості про сліди злочину стають джерелами судових доказів і надають можливість отримати необхідну криміналістично значущу інформацію про способи готування, вчинення і приховування злочину.

Висновки до розділу 1

1. На основі порівняння законодавчої регламентації відповідальності за умисне пошкодження об'єктів електроенергетики у зарубіжних країнах визначено, що у більшості з них відсутня окрема кримінальна норма, що передбачає таку відповідальність. Натомість, об'єкти електроенергетики віднесені до об'єктів життєзабезпечення та охороняються у межах загальної норми (Ізраїль, Іспанія, Литва, Польща, Данія, Латвія, Швеція, Росія, Німеччина), на відміну від урегулювання даного питання у вітчизняному кримінальному законодавстві.

2. Відносно нетривалий період існування ст. 194–1 КК України (з 2005 р.) зумовив майже цілковиту відсутність окремих методичних розробок з проблем розслідування даних злочинів. Зважаючи на зазначене, та враховуючи найбільш поширені способи вчинення умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики, становлення наукового знання щодо методики їх розслідування у ранні періоди досліджувалося у межах розвитку методик розслідування майнових злочинів (злочинів проти власності). Визначено, що цільові наукові розроблення щодо розв'язання проблем розслідування майнових злочинів тривають з кінця XIX ст. та збігаються з періодом становлення криміналістичної теорії. Наступний період розвитку наукових досліджень зазначеного спрямування відбувається на тлі загального підйому розроблення методико-криміналістичного забезпечення розслідування окремих видів злочинів у 30-ті роки минулого століття та пов'язаний з формуванням системи методик розслідування злочинів, у тому числі проти власності. Період, починаючи з 1960-х років, характеризується появою значної кількості робіт, що містили методико-криміналістичні рекомендації відносно розслідування злочинів проти власності у різних галузях народного господарства. У 2001 р. із набуттям чинності нового КК України, який містив ст. 194 («Умисне знищення або пошкодження майна»), відбувається активізація наукових пошуків у цьому напрямку. Проте, роботи з означеної

тематики проводились, переважно, у межах дослідження кримінально-правових питань.

З огляду на зазначене та спираючись на результати опитувань практичних працівників, визначено, що стан методико-криміналістичного забезпечення розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики вимагає суттєвого удосконалення шляхом розроблення алгоритмів, програм дій слідчого в типових слідчих ситуаціях на початковому етапі (89,5 %), визначення обставин, що підлягають доказуванню (94,3 %), з'ясування специфіки виявлення цих злочинів (82,8 %) та використання спеціальних знань під час розслідування (87,6 %), особливостей проведення слідчих (розшукових) дій (94,7 %), що враховано при визначенні завдань дисертаційної роботи.

3. Криміналістична характеристика умисного пошкодження об'єктів електроенергетики – це система найбільш стійких та закономірних типових ознак даних злочинів, що виявляють наявність кореляційних зв'язків, зумовлюють утворення певної слідчої картини злочину та сприяють ефективному проведенню розслідування.

Структурна побудова криміналістичної характеристики є динамічною системою та детермінується умовами практики розслідування певного виду злочинів. Узагальнення практики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики та наукових джерел зумовило включення до системи елементів криміналістичної характеристики даного виду злочинів наступні: 1) предмет злочинного посягання; 2) обстановка вчинення злочину; 3) особа злочинця; 4) спосіб вчинення злочину, що зумовлює виникнення відповідної слідчої картини.

4. Внесення змін до нормативно-правового регулювання функціонування електроенергетичної системи України (прийняття Закону України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 р.) змінило коло об'єктів, що можуть виступати предметом злочинного посягання за ст. 194–1 КК України, вивівши за його межі складові теплових мереж. Найчастіше

предметами злочинного посягання виступають конструктивні елементи опор повітряних ліній електропередачі (78,5 %) та трансформаторних підстанцій (21,5 %).

5. Найбільш вагомими елементами обстановки вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики є відомості про час, місце вчинення злочину, а також місце приховування викрадених елементів (складових) зазначених об'єктів та шляхи їх збуту.

6. Особа злочинця, перебуваючи у тісному взаємозв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики злочину, визначається сукупністю біофізіологічних та соціально-демографічних ознак, освітньо-культурним рівнем; моральними якостями і психічними властивостями. Типовою особою злочинця за ст. 194–1 КК України є чоловік, віком від 30 до 45 років, без постійного місця працевлаштування, мешканець сільської місцевості, раніше засуджений, із повною загальною середньою освітою, який часто має (мав) відношення до електроенергетичної галузі (освіта, робота, зв'язки) або незаконних операцій з металобрухтом. Такі злочини часто вчиняються за попередньою змовою групою осіб (68,1 %) з розподіленням ролей та залученням працівників (у тому числі колишніх) електроенергетичних підприємств.

7. Найбільш поширеними способами вчинення умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики є: пошкодження електроопор шляхом демонтажу металевих кутників, степ-болтів, хомутів вантових тросів, розтяжок, заземлення (56,2 %); зрізання ліній електропередачі (22,3 %); пошкодження трансформаторних підстанцій шляхом злиття мастила (12,1 %); викрадення обладнання з об'єктів електроенергетики (9,4 %).

РОЗДІЛ 2

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ

2.1. Обставини, що підлягають доказуванню на початковому етапі розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики

Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування злочинів, є вкрай вагомим елементом структури окремої криміналістичної методики. З цієї позиції цілком справедливим убачається твердження В. В. Колеснікова про те, що знання предмета доказування дозволяє слідчому чи працівнику органу дізнання швидко і правильно спланувати та цілеспрямовано провести розслідування [91, с. 48].

Кримінальний процесуальний кодекс України (ч. 1. ст. 91) визначає загальні для всіх злочинів обставини, що підлягають доказуванню:

- 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини кримінального правопорушення);
- 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, розмір процесуальних витрат;
- 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;
- 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або

призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [115].

Аналіз зазначеної норми кримінально-процесуального закону дозволяє звернути увагу на те, що деякі обставини, які підлягають встановленню під час розслідування, перекликаються з елементами криміналістичної характеристики, що розглядалися у попередніх підрозділах нашої роботи. Йдеться, зокрема про місце, час, спосіб вчинення, об'єкт злочинного посягання тощо. Вивчення поглядів вчених-криміналістів з цього питання дозволило виявити наявність гострих наукових дискусій в означеному напрямку. Зокрема, деякі вчені дотримуються думки, що предмет доказування є структурним елементом криміналістичної характеристики злочину або ж взагалі нею поглинається [22, с. 57; 158; 281]. Показовою у цьому контексті є позиція А. Р. Белкіна, який стверджує, що якщо правильно розуміти зміст криміналістичної характеристики злочину, то необхідність окремого наведення переліку обставин, що підлягають доведенню, зникає, оскільки зміст криміналістичної характеристики має охоплювати всі елементи предмета доказування. Інше рішення, на думку вченого, призводить або до неповноти криміналістичної характеристики, у якій не відображені певні елементи предмета доказування, або до дублювання змісту цих структурних елементів методики [11, с. 21].

Протилежна позиція вчених полягає у розмежуванні понять криміналістичної характеристики та предмету доказування. Так, В. В. Колесніков не погоджуючись із включенням до криміналістичної

характеристики злочинів обставин, що підлягають встановленню, обґрунтовує свою позицію тим, що останні характеризують не саме злочинне посягання, а мету розслідування, яке по суті спрямоване на дослідження всіх обставин злочинної події [91, с. 48]. Ю. Я. Олійник також не вважає предмет доказування елементом криміналістичної характеристики злочинів. Учений стверджує, що поняття предмета доказування належить до теорії судових доказів та відображає необхідну сукупність суттєвих обставин, що підлягають встановленню в конкретному кримінальному провадженні. Видова криміналістична характеристика злочинів являє собою сукупність криміналістично значущих відомостей про означену групу злочинів. Учений вказує на наявність між даними поняттями зв'язку, аналогічного співвідношенню теорії доказів та вчення про злочин, але категорично наголошує на відсутності відношення частини та цілого або тотожності між ними [161, с. 134]. Подібну позицію висловлюють і інші автори [90, с. 22; 110, с. 143].

Аналіз зазначених позицій авторитетних учених дозволив нам сформулювати власну позицію з цього питання, яка полягає у тому, що криміналістична характеристика злочину та обставини, що підлягають доказуванню, не виступають структурними елементами єдиного цілого, так само як і не виявляють жодної підпорядкованості один одному, вони є лише втіленням різних аспектів розслідування злочинів: криміналістичного та процесуального.

Обставини, передбачені ч. 1. ст. 91 КПК України підлягають доказуванню у будь-якому кримінальному провадженні. Водночас конкретний вид кримінального правопорушення завжди зумовлює певну специфіку процесу збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення важливих для кримінального провадження обставин. Відтак, у криміналістичних дослідженнях, зазвичай, приділяють окрему увагу визначенню кола обставин, що підлягають доказуванню з урахуванням такої специфіки. Зауважимо, що подібні дослідження ні в якій мірі не

спростовують універсальний характер норм КПК України, а спрямовані на розширення можливостей доказування та наповнення конкретним змістом згаданих загальних положень.

Під подією злочину можна розуміти не лише сам факт вчинення діяння, віднесеного законом до кримінально протиправних, але й об'єктивні ознаки вчинення такого діяння, які дозволяють розглядати та оцінювати його, по-перше, як об'єктивну реальність; по-друге, як сукупність певних взаємопов'язаних і взаємно зумовлених дій, а по-третє, як конкретний злочин з усіма його ознаками, відповідальність за який встановлено ст. 194–1 КК України [223, с. 91].

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 194–1 КК, характеризується наступними обов'язковими ознаками:

- 1) суспільно небезпечні діяння, які полягають у пошкодженні або руйнуванні об'єктів електроенергетики;
- 2) наслідки у вигляді порушення або загрози порушення нормальної роботи таких об'єктів або спричинення небезпеки для життя людей;
- 3) причинний зв'язок між вказаними діями та наслідками.

Під пошкодженням об'єктів електроенергетики розуміють погіршення їх якості, істотне обмеження можливості їхньої експлуатації за призначенням, доведення їх на певний час до непридатності, зменшення ефективності функціонування або припинення їх функціонування (при цьому обов'язкового виведення таких об'єктів з ладу не передбачається). Пошкоджене майно може бути відновлене і знову набути тимчасово, або частково втрачених. корисних якостей для використання його за функціональним призначенням лише після необхідних фінансових, трудових та інших витрат.

Необхідно відмітити, що об'єктивна сторона даного злочину охоплює дії, які виявляються як у пошкодженні, так і руйнуванні об'єктів електроенергетики. Останнє, зокрема передбачає їх повне виведення з ладу, розвалювання, розтروщення, розорення, доведення їх до цілковитої

непридатності щодо цільового використання, припинення їх фізичного існування взагалі [150, с. 442]. Поняття «руйнування» у літературі нерідко ототожнюється з поняттям «знищення».

Вищезазначені дії повинні знаходитись у причинному зв'язку з порушенням нормальної роботи об'єктів електроенергетики, що полягають у спотворенні, зміні режиму їх функціонування, внаслідок чого припиняється виробництво, передача і розподіл такими об'єктами електроенергії, погіршуються кількісні та якісні її показники (змінюються обсяги постачання, зменшується рівень безпеки експлуатації, блокуються автоматичні пристрої, підвищується температура охолоджувальної рідини тощо).

Крім порушення нормальної роботи об'єктів електроенергетики, наслідком дій злочинців може бути виникнення загрози порушення роботи таких об'єктів – стану, за якого фактичного порушення устатовленого режиму функціонування об'єктів електроенергетики не відбувалось, але виникла реальна небезпека такого порушення у разі розвитку подій іншим чином.

Спричинення небезпеки для життя людей, як наслідок вчинення злочину, передбаченого ст. 194–1 КК України, являє собою виникнення такої ситуації внаслідок пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики, коли життю людей загрожує реальна небезпека, яка може виходити як від експлуатації самих об'єктів, так і від припинення (зменшення) постачання електроенергії відповідним споживачам [150, с. 442, 443].

Процесуальна форма здійснення кримінального переслідування у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень залежить також від наявності чи відсутності кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 та ч. 3 ст. 194–1 КК України. Встановлення зазначених обставин є необхідною умовою правильної кваліфікації дій підозрюваних осіб.

Ч. 2 ст. 194–1 КК України закріплює наступні кваліфікуючі ознаки вчинення даного злочину: вчинення його повторно; за попередньою змовою групою осіб або загальнонебезпечним способом.

Злочин вважається вчиненим повторно, якщо особа раніше вчиняла злочин, передбачений ст. 194–1 КК незалежно від того, чи була вона судима за нього чи ні. Визначальним є те, щоб не минули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, а судимість була не знятою чи не погашеною.

Вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб передбачає його вчинення декількома (двома і більше) суб'єктами цього злочину, які заздалегідь домовилися про спільне вчинення пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики. Учасники вчинення злочину групою осіб діють узгоджено, зі спільним умислом, і кожен із них безпосередньо виконує діяння, що повністю чи частково утворює об'єктивну сторону складу злочину. При цьому можливий розподіл функцій, за якого кожен співучасник виконує певну роль у вчиненні злочину [185].

Під загальнонебезпечним способом пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики розуміється будь-який спосіб їх знищення або пошкодження (наприклад, підпал, вибух, затоплення, обвал, руйнування будівель і споруджень) у місцях, де перебувають люди, а відтак створюється реальна небезпека позбавлення життя, а також заподіяння шкоди їх здоров'ю, знищення чи пошкодження майна фізичних чи юридичних осіб.

Закон чітко не встановлює вичерпного переліку загальнонебезпечних способів пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики. Даний факт визначається з урахуванням наявності створення небезпеки для життя чи здоров'я громадян, властивостей майна, якому заподіюється шкода, засобів знищення чи пошкодження, місця вчинення діяння.

Особливо кваліфікуючими ознаками злочину, що досліджується, є виникнення в результаті його вчинення загибелі людей або інших тяжких наслідків (ч. 3 ст. 194–1 КК України).

Судова практика свідчить, що поняття «людські жертви» передбачає загибель однієї або кількох осіб [176]. Відтак, про загибель людей може йтися при загибелі у тому числі й однієї людини. Так, у п. 21 Постанови

Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» від 12 червня 2009 р. № 7, зазначається, що під «загибеллю людей» слід розуміти випадки смерті однієї або кількох осіб [183].

Під іншими тяжкими наслідками при пошкодженні або руйнуванні об'єктів електроенергетики слід розуміти, зокрема, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній або кільком особам, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом та більше особам, залишення людей без світла або засобів до існування. Наприклад, припинення передачі електроенергії до водонапірної станції, виведення з ладу повністю або на тривалий час важливих споруд, техніки чи обладнання, тривале припинення або дезорганізацію роботи підприємства, установи, організації тощо (при цьому питання про те, що саме становлять собою інші тяжкі наслідки, слід вирішувати у кожному конкретному випадку щодо конкретних обставин справи) [209, с. 12].

Аналіз розділів Особливої частини КК України дає можливість зробити висновок, що основною підставою відмежування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики від суміжних складів злочинів є, насамперед, предмет вчинення злочину.

Зважаючи на особливості місця розміщення об'єктів електроенергетики (більшість з них часто розташовані поза межами населених пунктів, на територіях колишніх сільськогосподарських угідь, у полях тощо) інколи можуть виникати проблеми з визначенням належності місця розташування об'єкта електроенергетики до території, яка обслуговується певним слідчим підрозділом. У разі виникнення таких сумнівів, необхідно отримати в обласній або районній державній адміністрації Державний акт на право постійного користування земельною ділянкою. Питання про належність місця розташування об'єкту електроенергетики до території обслуговування певного слідчого підрозділу вирішується з урахуванням місця дислокації

слідчого підрозділу та норм ст. 216 КПК України щодо визначення підслідності [209, с. 19].

Час, спосіб та інші обставини вчинення злочину також мають встановлюватися, навіть якщо це не впливає на кваліфікацію, адже все одно мають значення для повного дослідження обставин справи. Звичайно, йдеться лише про юридично значущі обставини, що характеризують злочин та особу, що його вчинила, і їх конкретний перелік буде визначатися умовами конкретного провадження у відповідних межах доказування [108, с. 524].

Хоча суб'єкт злочину, передбаченого ст. 194–1 КК України не є спеціальним, на нашу думку, специфіка доказування обставин, що стосуються особи обвинуваченого, полягає у необхідності комплексної його оцінки з точки зору можливого впливу професійних, ділових та особистісних якостей на вчинення злочину. У цьому контексті ми цілком погоджуємось з М. Я. Панчишиним, який вважає, що не можна обмежуватись вивченням лише, наприклад, характеристики з місця роботи та за місцем проживання. На думку вченого, у доказуванні обставин, що характеризують особу обвинуваченого, особливий інтерес також становить інформація, яка безпосередньо не пов'язана зі злочином. Це можуть бути відомості про спосіб життя, стосунки в побуті, із сусідами, іншими особами, які дають уявлення про певні усталені форми поведінки особи, способи його спілкування з оточуючими [168, с. 92].

На нашу думку, до таких відомостей у межах проваджень, що розглядаються, можуть бути віднесені наступні: 1) схильність до вживання алкогольних напоїв та наркотичних засобів; 2) освіта та/або попередній досвід професійної діяльності у галузі електроенергетики; 3) здатність на невиправдані ризиковані дії; 4) низький рівень матеріального забезпечення; 5) соціальні та родинні зв'язки, в тому числі наявність у оточенні осіб, пов'язаних з обслуговуванням об'єктів електроенергетики чи незаконними

операціями з металообробкою; 6) демонстрація надмірної самовпевненості та негативного ставлення до норм і правил суспільної поведінки та ін.

Очевидно, що зазначені обставини не є прямим свідченням того, що особа схильна до протиправної поведінки, проте у сукупності з іншими даними та характеристиками можуть виступати підставою для перевірки гіпотез щодо обставин кримінального правопорушення. Наприклад, якщо особа має зв'язки з працівниками енергопідприємств, або сама у минулому обіймала там певні посади чи має відповідну спеціальну освіту, а за місцем проживання характеризується систематичним зловживанням алкогольними напоями, скрутним матеріальним становищем, то є підстави для більш ретельної перевірки характеру виявлених зв'язків з метою встановлення причетності зазначеної особи до вчинення злочину, передбаченого ст. 194–1 КК України.

Доказування вини і мотивів вчинення злочину у загальному вигляді вимагає встановлення наступних позицій:

обставин, які свідчать, що злочинні наслідки відбулись внаслідок дій підозрюваного (обвинуваченого);

факту, що вказана особа усвідомлювала протиправність своїх дій, які охоплюються видами і формами вини, передбаченими конкретним складом злочину;

ступеня вини обвинуваченого у вчиненні злочину, а за умови вчинення даного злочину кількома особами – ступеня вини кожної з них;

досягнення підозрюваним (обвинуваченим) на час вчинення злочину віку кримінальної відповідальності (число, місяць, рік та місце народження);

психічного стану підозрюваного або обвинуваченого за наявності у справі даних, які викликають сумнів щодо його осудності;

конкретних фактичних даних, які свідчать про збуджуючі причини (потреби, інтереси, прагнення та ін.) підозрюваного, обвинуваченого, що

викликали у нього рішучість вчинити пошкодження об'єктів електроенергетики;

фактичних даних, які б пояснювали, для чого особа вчинила цей злочин [106, с. 97, 98].

Для кваліфікації посягання на об'єкти електроенергетики, враховуючи багатооб'єктність вказаного злочину, доведення причинного зв'язку між діяннями і наслідками має не тільки важливе значення, а й складає певні труднощі, особливо для так званих похідних наслідків, які настають опосередковано через спричинення суспільно небезпечних наслідків у вигляді шкоди основному безпосередньому об'єкту. Йдеться, зокрема, про шкоду, заподіяну споживачам електроенергії внаслідок відсутності електропостачання.

Для встановлення причинного зв'язку між діями злочинців та настанням наслідків, передбачених кримінальною нормою, важливе значення, крім показів свідків, мають документи, які надаються потерпілою стороною (енергопідприємством, на балансі якого знаходиться пошкоджений об'єкт електроенергетики). Такими документами можуть виступати довідки про належність пошкодженого об'єкта електроенергетики певному енергопостачальнику, довідки про виявлення пошкодженого устаткування, акти інвентаризації, акти розслідувань технологічних порушень та інші документи.

Варто зауважити, що у даній категорії проваджень встановленню причинного зв'язку має приділятися особлива увага, адже інколи негативні наслідки є не лише результатом дій зловмисників, а можуть викликатися також іншими причинами. Яскравим прикладом цього є наступний приклад з практики розслідування злочину, передбаченого ст. 194–1 КК України.

Приклад. Реалізуючи злочинний умисел, спрямований на пошкодження об'єкту електроенергетики шляхом викрадення металевих кутників з опори високовольтних ліній електропередачі № 127, ОСОБА_1, за допомогою пилки для розпилювання металевих виробів пошкодив шляхом зрізання з

правої ніжки електроопори 3 (трьох) кутників розмірами 50х50х5 мм. Таким чином, вищевказаними умисними діями ОСОБА_1 пошкодив вказану електроопору № 127, що у свою чергу могло призвести до порушення роботи даного об'єкту внаслідок падіння даної електроопори.

Представник цивільного позивача ОСОБА_2 у судовому засіданні підтримала позовні вимоги у повному обсязі, просила їх задовольнити, оскільки вважає, що дії обвинуваченого, які були спрямовані на демонтаж металевих кутників призвели до послаблення електроопори, що стало наслідком її падіння.

Водночас, актом №1/4 розслідування технологічного порушення встановлено, що деформації та падінню опори № 127, розташованої поблизу с. Китайгорідка Томаківського району Дніпропетровської області, крім демонтажу та розкрадання сторонніми особами металевих кутників, також сприяли погодні умови – дощ, грозова активність та шквальний вітер, оскільки в лісосмузі, яка знаходиться поряд з опорою № 127 виявлені повалені з коренем дерева. При шквальному вітрі збільшилося навантаження на опору, що призвело до деформації конструкції з наступним креном та падінням зазначеної опори на землю [204].

Опитування працівників слідчих підрозділів дозволило виявити ще одну складність, яка виникає під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. Зокрема, 96,3 % опитуваних вказали на те, що важкими для опрацювання є різноманітні документи, які надаються потерпілою юридичною особою (енергопідприємством) та містять важливу інформацію про обставини злочину (додаток А). Здійснивши опрацювання та аналіз таких документів, ми пропонуємо їх класифікацію за обставинами (інформацією), які необхідно та можливо встановити за такими документами під час здійснення розслідування.

Так, ми виділили наступні групи документів:

1. Документи, які засвідчують належність пошкодженого об'єкта електроенергетики певній юридичній особі (енергопостачальнику)

(наприклад, довідка про знаходження пошкодженого устаткування на балансі Добропільського РЕС ПАО «ДТЕК Донецькобленерго»).

2. Документи, які підтверджують задовільний стан об'єкта електроенергетики до його пошкодження (наприклад, довідка щодо характеристик та стану опори №328, розташованої поблизу с. Веселе Івашківського району Кіровоградської області про те, що вона мала задовільний експлуатаційний стан).

3. Документи, які засвідчують виявлені пошкодження об'єктів електроенергетики та звернення про відповідні заходи реагування (наприклад, акт інвентаризації, відповідно до якого було виявлено факт пошкодження кабеля марки АСБ 3х240 мм; заява НП «Добропільський РЕС» ПАТ «ДТЕК Донецькобленерго» з проханням застосувати заходи до невідомих, які спричинили шкоду ПАТ «ДТЕК Донецькобленерго» внаслідок пошкодження кабельних ліній з метою викрадення; акт виявлення викрадення та пошкодження майна на анкерній опорі №213 Б 63 ВЛ-150 кВ, Л-425/426 «МЛ-330-Нива» Веселівського району).

4. Документи, які встановлюють причинний зв'язок між пошкодженням об'єктів електроенергетики та негативними наслідками (акти/довідки про технологічні порушення та їхні причини).

5. Документи, що підтверджують факт проведення ремонтних робіт та планових відключень на ділянках обслуговування (бланки нарядів-допусків на виконання робіт в електроустановках; бланки перемикачів; журнал дефектів та неполадок на електроустановках; журнал заявок на виведення у ремонт електрообладнання; перелік робіт, що виконуються в порядку поточної експлуатації; журнал обліку протиаварійних тренувань та протипожежних тренувань).

6. Документи, які визначають вид і розмір шкоди, завданої умисним пошкодженням об'єктів електроенергетики (довідка про вартість викрадених металоконструкцій; акт оцінки вартості демонтованих металевих кутників;

довідка про кількість споживачів електроенергії, відключених від електромережі внаслідок злочинних пошкоджень тощо).

7. Документи, які містять інформацію про працівників енергопідприємств та їх функціональні обов'язки в частині обслуговування пошкодженого об'єкта (журнал обліку робіт за нарядами і розпорядженнями; журнал видачі та повернення ключів від приміщень з електроустановками; списки працівників, які мають право виконувати оперативні перемикання та ін.).

У контексті проблеми, що розглядається, хотілося б наголосити також на тому, що під час встановлення причинного зв'язку між діями зловмисників, спрямованими на умисне пошкодження об'єктів електроенергетики та негативними наслідками від них необхідно зважати на те, що припинення електропостачання споживачів може статися також через проведення певних планових (позапланових) робіт самими представниками енергопідприємств. Для того, щоб точно встановити чи спростувати цей факт необхідно звернутися до оперативних працівників компанії-енергопостачальника. На робочих місцях оперативних працівників залежно від структури управління електрогосподарством, особливостей умов виробництва (на підстанціях або приміщеннях, відведених для працівників, які обслуговують електроустановки) ведеться відповідна документація, яка містить інформацію, що може бути необхідною для встановлення об'єктивної істини у провадженні. До таких документів, зокрема належать: оперативна схема або схема-макет; оперативний журнал; журнал пристроїв релейного захисту, автоматики і телемеханіки та карти їх уставок (у тому числі частотного розвантаження); список електроустановок, що перебувають в оперативному керуванні та/або віданні оперативних працівників вищого рівня; положення про порядок взаємовідносин з оперативними працівниками електропередавальної організації [177].

Крім того, саме у оперативних працівників електрогосподарств наявні списки працівників, завдяки яким можуть бути встановлені особи, причетні до вчинення злочину, а саме:

- а) які мають право оформляти розпорядження та наряди на виконання робіт;
- б) які мають право одноосібного огляду електроустановок та електротехнічної частини технологічного електрообладнання;
- в) які мають право давати оперативні розпорядження та вести оперативні переговори (керівні чергові працівники у зміні);
- г) відповідальних оперативних працівників електропередавальної організації;
- д) які мають право бути допускачем, керівником робіт, наглядачем, членом бригади;
- е) допущених до перевірки підземних споруд на наявність газу.

Мотив і мета не є обов'язковими ознаками злочину, що вивчається. Проте їх встановлення є важливим у контексті відмежування його складу від інших кримінальних правопорушень, вчинення яких може супроводжуватись знищенням чи пошкодженням об'єктів електроенергетики. Це, зокрема, стосується таких злочинів, як диверсія (ст. 113 КК України), терористичний акт (ст. 258 КК України), масові заворушення (ст. 294 КК України).

У провадженнях, що розглядаються специфічним та суттєвим є також встановлення виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. У цьому сенсі особливістю розслідування даних злочинів є залучення до кримінального провадження представника юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Такий учасник кримінального провадження є одночасно представником потерпілого і представником цивільного позивача.

Аналіз слідчо-судової практики розслідування злочинів, передбачених ст. 194–1 КК України засвідчив, що такими юридичними особами зазвичай виступають постачальники електроенергії в Україні. Основними

постачальниками є регіональні обленерго: ПАТ «Вінницяобленерго», ПАТ «Черкасиобленерго», ТОВ «Луганське енергетичне об'єднання», ПАТ «Харківобленерго», ПАТ «Тернопільобленерго», ПАТ «Чернігівобленерго», ПАТ «Полтаваобленерго», ПАТ «Сумиобленерго», ПАТ «Миколаївобленерго», ПАТ «Київобленерго», ПАТ «Одесаобленерго», ПАТ «Житомиробленерго», ПАТ «Севастопольенерго», ПАТ «Кіровоградобленерго», ПАТ «Рівнеобленерго», ПАТ «Закарпаттяобленерго», ПАТ «Херсонобленерго», ПАТ «Чернівціобленерго», ПАТ «Хмельницькобленерго», ПАТ «Київенерго», ПАТ «ДТЕК Донецькобленерго», ПАТ «ДТЕК Крименерго», ПАТ «ДТЕК Дніпрообленерго», ПАТ «Львівобленерго», ПАТ «Прикарпаттяобленерго», ПАТ «Запоріжжяобленерго», ПАТ «Волиньобленерго». Крім зазначених обленерго енергопостачальними підприємствами в Україні є ПАТ «Укрзалізниця», ПАТ «ДТЕК ПЕМ-Енерговугілля» та ТОВ «ДТЕК Високовольтні мережі».

Юридичну особу, якій кримінальним правопорушенням завдано майнову шкоду, визнають потерпілим на підставі ст. 55 КПК України. Вона ж набуває статусу цивільного позивача на підставі ст. 61 КПК України після пред'явлення в кримінальному провадженні цивільного позову.

При залученні до кримінального провадження представника юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, необхідно враховувати положення ст.ст. 58, 63 КПК України та підготувати відповідну постанову.

Повноваження працівника юридичної особи щодо участі в кримінальному провадженні як представника потерпілого і цивільного позивача підтверджують наступні документи:

копії установчих документів юридичної особи – якщо представником потерпілого, цивільного позивача є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа;

довіреність – якщо представником потерпілого, цивільного позивача є працівник юридичної особи, яка є потерпілим, цивільним позивачем (як правило, представником потерпілого і цивільного позивача в кримінальних провадженнях зазначеної категорії є штатний юрист відповідної організації);

свідectво про право на зайняття адвокатською діяльністю, ордер або договір із захисником у разі, якщо керівник юридичної особи, якій завдана шкода виявить бажання щоб інтереси юридичної особи в кримінальному провадженні представляв адвокат (залучення адвоката керівником юридичної особи не є характерним для таких кримінальних проваджень, втім законом така можливість представництва юридичної особи не виключається) [209, с. 19].

Підсумовуючи даний підрозділ нашої роботи зауважимо, що, отримавши інформацію про пошкодження об'єкта електроенергетики, важливо вже на етапі перевірки виявити і закріпити необхідні дані для того, щоб прийняти правильне і виважене рішення про внесення відомостей про злочин до ЄРДР, побудувати версії для подальшої їх перевірки, залучити всі передбачені законом резерви для результативного розслідуванні кримінального правопорушення.

Особливості обставин, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування злочину, передбаченого ст. 194–1 КК України, полягають у наступному: необхідність встановлення кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак злочину; специфічний предмет злочинного посягання; необхідність залучення до розслідування потерпілої сторони у особі енергопідприємства, якому завдано шкоду в результаті вчинення даного злочину; складність розмежування означених злочинів з іншими, пов'язаними із пошкодженням чужого майна та такими, що вчиняються у аналогічний спосіб (зокрема, загальнонебезпечний); необхідність наявності спеціальних знань у слідчого (у галузі електроенергетики) і залучення відповідних фахівців.

2.2. Типові слідчі ситуації та алгоритми дій слідчого на початковому етапі розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики

Для розроблення теоретичних підвалин ефективної методики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, як і інших злочинів, важливе значення має виокремлення типових слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування. Адже процесуальним, розшуковим, організаційно-підготовчим та іншим діям слідчого передуює аналіз вихідної інформації, моделювання та оцінка конкретної ситуації у кримінальному провадженні. Вочевидь, не може існувати формулювання наукових рекомендацій, розрахованих на кожен конкретну слідчу ситуацію. Водночас відомо, що розслідування злочинів певного виду здійснюється в часто повторюваних умовах (час, місце, обстановка, учасники та ін.), що й детермінує відповідний характер реалізації принципів і методів розслідування в межах конкретного провадження. У цьому контексті ми абсолютно погоджуємось з С. П. Мітрічевим, який вважав аналіз слідчої ситуації найважливішим елементом індивідуалізації розслідування [141, с. 15].

В силу вагомого значення для практичної реалізації теоретичних підвалин методики розслідування злочинів, поняття та критерії типізації слідчих ситуацій неодноразово ставали предметом дискусій вчених-криміналістів. Зокрема, у різні часи цими питаннями переймалися І. В. Басиста [5], В. П. Бахин [8], Р. С. Белкін [13], С. В. Веліканов [23], В. К. Гавло [33], Л. Я. Драпкін [56], А. В. Іщенко [78], О. Н. Колесніченко [89], В. В. Лисенко [126], В. І. Оперук [163], Л. С. Ростомян [212], І. М. Лузгін [128], Б. Є. Лук'янчиков [129], М. О. Селіванов [217], С. А. Шейфер [257], М. П. Яблоков [280] та інші вчені. Враховуючи тематику дисертаційного дослідження і глибоко не вдаючись у наукову дискусію щодо даної категорії, ми пошлемося на результати узагальнень, здійснених Г. В. Щербаковою. Здійснивши аналіз наукових праць широкого кола учених-криміналістів

щодо визначення слідчої ситуації, науковець визначила три основні підходи до розуміння слідчої ситуації у криміналістичній літературі: 1) слідча ситуація розуміється, переважно, як обстановка розслідування; 2) слідча ситуація формується переважно під впливом зібраної доказової інформації, що характеризує стан розслідування; 3) сутність слідчої ситуації поєднує у собі характеристику як обстановки, так і стану розслідування [275, с. 143].

Ми поділяємо позицію третьої з вищезазначених груп вчених і вважаємо, що слідча ситуація, крім інформаційного блоку про сукупність обставин вчинення конкретного злочину, охоплює і характеристику стану та умов його розслідування, визначаючи вектори дій слідчого на конкретному етапі. У розрізі вивчення даного питання нам видається найбільш важливим визначення критеріїв (підстав) типізації слідчих ситуацій, адже, як цілком справедливо зазначає В. І. Оперук, саме їх типізація та розроблення алгоритмів дій під час розслідування допомагають слідчому чітко діяти у складних ситуаціях, які можуть скластися, відповідно до теоретичних і перевірених практикою методичних рекомендацій [163, с. 170]. Відмітимо, що однозначного визначення таких критеріїв у теорії криміналістики не існує. Так, вчені пропонують у якості критеріїв типізації слідчих ситуацій частоту повторюваності певних ознак злочину [56, с. 5; 22, с. 139], подібність криміналістичних характеристик вчинення та розслідування злочинів [32], обсяг та зміст інформації, що характеризують стан, перебіг та умови розслідування [237], репрезентативну множину однорідних конкретних ситуацій [23, с. 12].

На нашу думку, найбільш вдало положення щодо слідчої ситуації, які необхідно враховувати як при її типізації, так і в ході практичного застосування, були окреслені у роботі М. В. Капустіної:

1) для вирішення поставленого завдання необхідно взяти за основу вузьке розуміння слідчої ситуації – як положення (обстановку), що характеризує своєрідність певного етапу розслідування і визначається

наявністю чи відсутністю значущої для розслідування інформації. Вчена, зокрема, посилається на В. П. Бахіна, який вважає, що саме при такому підході, поняття слідчої ситуації наповнюється власне криміналістичним змістом, оскільки відображає тактико-криміналістичні передумови досягнення істини у розслідуванні без включення положень, які забезпечують організаційну сторону проведення розслідування [6];

2) інформаційною базою типових слідчих ситуацій є частота повторюваності ситуацій конкретних, що зумовлює необхідність аналізу й оцінки значного емпіричного матеріалу;

3) одним із істотних критеріїв віднесення конкретної ситуації до розряду типової слід вважати ступінь впливу останньої на процес організації і планування розслідування, зокрема визначення послідовності проведення слідчих дій або тактичних операцій [80, с. 149].

Таким чином, інформаційну основу для типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики складають предмет доказування, окреслений ознаками складу цього злочину і ст. 91 КПК України, а також відомості, що входять до його криміналістичної характеристики.

Вбачаємо, що для формування типових слідчих ситуацій під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики необхідно включити найбільш значущу інформацію про: 1) спосіб вчинення злочину; 2) особу злочинця; 3) місце і час вчинення; 4) предмет злочинного посягання. Саме наявність або відсутність цих відомостей визначає спрямованість пізнавальних та організаційних дій слідчого. Зауважимо, що аналіз кримінальних проваджень про умисні пошкодження об'єктів електроенергетики дозволяють стверджувати, що при розслідуванні даної категорії злочинів менша складність виникає у встановленні предмета злочинного посягання та способу його вчинення і значно складніше виявляється встановити особу злочинця.

Отже, пропонуємо розглянути типові слідчі ситуації, які найчастіше зустрічаються на початковому етапі розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики.

1. Особу, яка вчинила злочин, затримано на місці події або одразу після вчинення, відомі місце, час і спосіб вчинення пошкодження та предмет злочинного посягання (12,1 %).

Дана слідча ситуація очевидно є найбільш сприятливою в інформаційному й організаційному планах, однак найрідше зустрічається на практиці. У таких випадках основні зусилля слідчого повинні бути спрямовані на процесуальне закріплення факту злочину, встановлення особи затриманого, з'ясування причин і умов знищення або пошкодження об'єктів електроенергетики, характеру дій кожного із учасників злочину та ступеня їх вини, а також виявлення та забезпечення збереження джерел доказів.

Зокрема, необхідно чітко з'ясувати та зафіксувати: 1) місце розміщення пошкодженого об'єкта електроенергетики; 2) спосіб його пошкодження та які саме його частини демонтовані; 3) мотиви та обставини, які сприяли вчиненню даного злочину; 4) чи вчинявся злочин групою осіб і чи зустрічалися співучасники перед вчиненням злочину (з якою метою, коли, де, хто був присутнім); 5) чи не є злочинці співробітниками електроенергетичних підприємств, або чи не мають зв'язків з такими особами; 6) хто знав про умисне пошкодження об'єктів електроенергетики та чим це може бути підтверджено.

Типовим переліком дій слідчого і оперативних працівників у ситуації, що розглядається, є наступні: 1) затримання; 2) особистий обшук затриманого і його огляд; 3) огляд місця події; 4) допит підозрюваного; 5) обшуки за місцем проживання і роботи (для виявлення слідів підготовки до злочину, встановлення осіб, які мешкають разом з ним або перебувають у помешканні і можливо є причетними до злочину); 6) допит свідків (у тому числі осіб, виявлених за місцем проживання підозрюваного, за результатами

якого може бути прийняте рішення про затримання одного з них); 7) допит потерпілого (представника енергопідприємства) про обсяг вчиненої майнової шкоди; 8) призначення відповідних судових експертиз у разі необхідності [268, с. 380].

2. Виявлені складові частини об'єкта електроенергетики (у лісосмузі, яру або інших місцях), які злочинці ймовірно приховали, не маючи можливості відразу здійснити перевезення (11,5 %). У даній ситуації відомі предмет злочинного посягання та місце зберігання викраденого, але невідомі місцезнаходження пошкодженого об'єкта електроенергетики, час, спосіб вчинення злочину та його учасники.

У цій ситуації слідчий спрямовує головні зусилля на отримання інформації стосовно виконавця (виконавців) злочину, а також часу, способу й пошкодженого об'єкта (об'єктів) електроенергетики. Для цього передусім необхідно здійснити наступні заходи:

- організувати засідку на місці знаходження демонтованих частин електроенергетики (зважаючи на те, що злочинці повинні повернутися за викраденим майном) і тактично правильно здійснити затримання злочинців;

- провести слідчий огляд місця розміщення викраденого майна з метою виявлення слідів, придатних для ототожнення особи злочинця, побудови версій щодо способу вчинення та з'ясування інших обставин події злочину, що мають значення для його успішного розкриття;

- ретельно обстежити ділянки місцевості, які прилягають до місця знайдення демонтованих частин об'єкта електроенергетики, з метою виявлення додаткових слідів (взуття, транспортних засобів, знарядь злочину, особистих речей, залишків пакувальних або кріпильних пристосувань та засобів тощо), інших місць можливого збереження викраденого, а також пошкодженого об'єкта електроенергетики;

- опитати представників енергопідприємства, на ділянці обслуговування якого виявлені демонтовані частини об'єкта електроенергетики щодо місцезнаходження самого пошкодженого об'єкта,

ймовірного способу вчинення злочину, розміру майнової шкоди, а також з'ясувати, чи вчинялися раніше подібні злочини на ввіреній їм ділянці;

- провести опитування громадян, які мешкають чи працюють неподалік від місця виявлення слідів крадіжки і могли бути свідками-очевидцями цього злочину або яким відомі обставини, що мають значення для розкриття даного злочину;

- здійснити взаємний обмін інформацією із іншими територіальними підрозділами поліції з метою отримання додаткових даних про вчинення аналогічних злочинів, встановлення місць реалізації викраденого тощо.

3. Особу затримано під час зберігання або збуту нею викраденого майна (32,6 %). У даній ситуації відсутні відомості про пошкоджений об'єкт електроенергетики, місце, час, спосіб вчинення злочину та інших його учасників.

Розслідування у такій ситуації спрямоване на доведення факту, що виявлене під час зберігання чи реалізації певною особою майно дійсно є демонтованим з певного об'єкта електроенергетики; встановлення осіб, які вчинили цю крадіжку; способу вчинення злочину; елементів обстановки (просторово-часових рамок) його вчинення. Для слідчої ситуації, що розглядається, типовими версіями стосовно обставин події злочину є наступні:

- майно було демонтоване з об'єктів електроенергетики самою особою, яку було затримано під час його зберігання чи збуту, або ця особа була одним з учасників злочинної групи;

- крадіжку було вчинено іншими особами і викрадене було передано для зберігання чи збуту затриманому.

Відпрацювання зазначених версій варто починати передусім зі з'ясування інформації про природу походження майна, яке зберігалось або збувалось затриманим. Зокрема, необхідно спрямувати зусилля на встановлення за його ознаками конкретного об'єкта електроенергетики, з якого це майно було викрадено. Для цього необхідно провести допит

підозрюваного за фактом виявлення у нього майна. У разі, якщо підозрюваний не міг безпосередньо брати участь у вчиненні злочину з об'єктивних причин, то від нього необхідно отримати інформацію про осіб, від яких він отримав це майно для зберігання чи збуту (хто ці особи, у яких зв'язках з ними перебуває підозрюваний, як часто вони контактували і з яких питань, місце їх роботи та проживання, коли запланована наступна зустріч для передачі грошових коштів за реалізоване майно тощо).

Якщо ж участь затриманого у вчиненні злочину не може бути однозначно спростована, то уточнюється можлива його причетність до безпосередньої участі у вчиненні ним крадіжки. Зокрема, встановлюється його професійна належність, зв'язки із співробітниками енергопідприємств, доступ до об'єктів електроенергетикита обізнаність щодо особливостей їх роботи та інша інформація. Крім того, з'ясовується можливість приховування решти викрадених частин об'єктів електроенергетики, для чого проводяться обшуки за місцем та роботи підозрюваного і його оточення.

Одночасно необхідно звернутися із запитом до територіальних енергопідприємств на предмет виявлення пошкоджень об'єктів електроенергетики на ввірених їм ділянках. Отримана від них інформація допоможе встановити місце, час та можливий спосіб вчинення злочину, що створить умови для подальшого планування розслідування у відповідному напрямку.

4. Виявлено пошкоджений об'єкт електроенергетики, встановлено місце та предмет злочинного посягання, ймовірний спосіб вчинення злочину, проте час та учасники події злочину невідомі. Викрадені частини об'єкта електроенергетики не знайдені (45,8 %).

Означена слідча ситуація є найбільш несприятливою, складною і вимагає здійснення взаємоузгоджених і цілеспрямованих слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів з метою отримання додаткових даних про обставини умисного пошкодження об'єктів

електроенергетики і виконавця злочину та ліквідації інших інформаційних прогалин.

Зокрема, прибувши на місце вчинення злочину, працівники оперативного підрозділу:

встановлюють свідків вчинення кримінального правопорушення, збирають відомості, що можуть бути використані як докази;

встановлюють час і обставини вчинення кримінального правопорушення, кількість причетних до його вчинення осіб, їх прикмети, наявність у них транспортних засобів, індивідуальні ознаки викрадених речей, напрямок в якому вони зникли, інші відомості необхідні для встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;

негайно інформують слідчого про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та причетних до нього осіб, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій [179].

У рамках виконання письмових доручень слідчого про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій співробітники оперативних підрозділів:

вживають заходів щодо встановлення всіх комерційних структур, що функціонують на ринку збору та переробки металопродуктів регіону;

здійснюють попереднє оперативне відпрацювання визначених об'єктів, у ході якого встановлюють місця розташування приймальних пунктів металобрухту, засоби та шляхи транспортування металобрухту;

отримують у відповідних відділеннях регіональних енергетичних підприємств дані про розміщення ліній електропередачі;

встановлюють можливу причетність до крадіжок обладнання, що використовуються в електроенергетичному комплексі та виготовлене з кольорових металів, працівників регіональних енергетичних підприємств;

за участю співробітників інших контролюючих служб та органів проводять перевірки з метою виявлення фактів недостовірного відображення

проведених планових та позапланових ремонтних робіт ліній електропередачі (під час таких перевірок встановлюють ділянки проведених робіт, кількість демонтованого кабелю і напрямки його переміщення);

комплексно перевіряють суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють приймання металобрухту від населення;

відпрацьовують осіб, які раніше працювали в електроенергетичних підприємствах, та були звільнені з негативних причин;

відпрацьовують осіб, які були раніше засуджені за вчинення крадіжок кабелів ліній електропередачі; осіб, схильних до вчинення злочинів; неповнолітніх з неблагонадійних родин; осіб, які знаходяться під адміністративним наглядом або підпадають під нього формально; звільнених від кримінальної відповідальності або відносно яких застосовані покарання, не пов'язані з позбавленням волі; наркоманів, злісних порушників громадського порядку, а також осіб, які потрапляли в поле зору правоохоронних органів за підозрою у причетності до вчинення подібних злочинів або висловлювалися про наміри їх учинення;

відпрацьовують на причетність до вчинення таких кримінальних правопорушень осіб, які мають навички роботи в галузі електроенергетики та обізнані у функціонуванні ліній електропередачі;

проводять негласні слідчі (розшукові) дії для забезпечення збирання інформації про фігурантів, встановлення їх міжміських та міжрегіональних зв'язків [17, с. 184, 185].

Як бачимо, у даній слідчій ситуації своєчасність і цілеспрямованість дій на початковому етапі розслідування і добре організована взаємодія між відповідними підрозділами поліції є найважливішими умовами успіху розслідування за гарячими слідами. У цьому сенсі ми абсолютно погоджуємось з думкою І. В. Рогатюка про те, що випадки зволікань з проведенням першочергових невідкладних слідчих, негласних слідчих (розшукових) часто призводять до втрати доказової бази, а в деяких випадках

унеможливають притягнення винуватих до кримінальної відповідальності [208, с. 328; 207, с. 61].

Відтак, у слідчій ситуації, що розглядається, ефективним є невідкладне проведення наступних негласних слідчих (розшукових) дій:

 подвірні обходи для збору інформації, яка може бути використана для розкриття злочину, та обстеження території поблизу місця вчинення злочину з метою виявлення предметів, що мають ознаки речових доказів і додаткових відомостей про злочин і осіб, які його вчинили;

 орієнтування особового складу правоохоронного органу, на території обслуговування якого учинено злочин (працівників патрульної служби, дільничних офіцерів поліції), представників громадськості щодо характеру, часу, місця, способу учинення злочину, кількості та зовнішності осіб, які брали участь у його вчиненні; характерних ознак викрадених фрагментів об'єктів електроенергетики або їх частин та інших відомостей, що мають значення для встановлення і розшуку злочинців;

 використання можливості інформаційно-пошукових систем, а також засобів масової інформації;

 залучення до розкриття злочинів осіб, з якими співпрацюють правоохоронні органи.

Необхідно також витребувати документацію від обслуговуючих підприємств у галузі електроенергетики, зокрема:

 відомості про останній огляд об'єкту;

 копії повідомлень (актів, довідок) про несправність об'єкта, аварійне відключення електропостачання тощо);

 довідку про вартість викрадених складових частин об'єкту електроенергетики (якщо викрадено певне майно – розрахунок вартості викраденого майна);

 калькуляцію щодо вартості відновлювального ремонту пошкодженого майна [209, с. 17, 18].

Серед первинних слідчих дій у даній ситуації особливого значення набуває ретельний огляд місця події злочину, адже навіть за повної відсутності свідків-очевидців злочину, матеріальні сліди-відображення є завжди. Тому, дослідження обстановки місця події повинно здійснюватися з обов'язковим залученням спеціалістів та використанням відповідних технічних засобів. Ефективним для якнайшвидшого розкриття злочину у таких випадках є проведення попередніх досліджень виявлених слідів безпосередньо на місці події. Результати таких, а також інших експертних досліджень дозволять планувати обшуки, запити для отримання необхідної інформації у криміналістичних обліках та інформаційно-довідникових системах.

Як було зазначено вище, на початковому етапі розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики значні ускладнення виникають саме у напрямку встановлення особи злочинця. У зв'язку з цими нам був проведений аналіз означених кримінальних проваджень та здійснена типізація слідчих ситуацій залежно від ступеню повноти та визначеності інформації про підозрюваного. Беручи до уваги цей критерій, ми виділили наступні типові слідчі ситуації:

1. Відомості про особу, яка вчинила умисне пошкодження об'єктів електроенергетики повністю відсутні у зв'язку з вчиненням злочину в умовах неочевидності.

Така слідча ситуація характеризується найвищим рівнем інформаційного дефіциту, а відтак, є найбільш складною. Головним вектором діяльності слідчого у даному випадку є отримання максимальної кількості даних щодо події та виконавця злочину, передусім, шляхом здійснення комплексу слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, які розглядалися нами вище.

2. Особа, яка вчинила злочин не затримана, але наявні свідки-очевидці злочину. Така ситуація може мати два варіанти: обсяг інформації, яку

надають свідки не дозволяє організувати розшук злочинця; свідки повідомляють достатньо відомостей для організації розшуку.

Типовим алгоритмом дій у цій ситуації є така послідовність першочергових слідчих (розшукових) дій: 1) огляд місця події; 2) допит свідків-очевидців; 3) допит представників енергопідприємств, на ввірених ділянках яких відбувся злочин (у тому числі осіб, які виявили пошкодження об'єктів електроенергетики та брали участь в усуненні його наслідків) 4) виїмка відеозапису з камер зовнішнього спостереження організацій, розташованих поруч з місцем події; 5) призначення криміналістичних та інших судових експертиз. Одночасно з означеними слідчими діями підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, проводять комплекс оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення місцезнаходження підозрюваного, виявлення його співучасників та пособників.

3. Підозрюваний у вчиненні умисного пошкодження об'єктів електроенергетики загинув на місці вчинення злочину. Подібна ситуація може характеризуватись наявністю або відсутністю відомостей про особу загиблого.

За першого варіанта подій найбільш доцільним є наступний хід розслідування: 1) проведення огляду місця події; 2) огляд трупа; 3) обшук за місцем проживання підозрюваного (з метою виявлення слідів підготовки до вчинення злочину та встановлення осіб, які разом з ним проживають або перебувають у помешканні та, можливо, причетні до злочину); 4) допит свідків-очевидців (у тому числі допит осіб, виявлених за місцем проживання злочинця, за результатами якого може бути прийняте рішення про затримання одного з них, а також осіб, які приймали участь в усуненні наслідків); 5) допит потерпілих (представників енергопідприємства, на території обслуговування якого сталася подія); 6) призначення судово-медичної експертизи трупа; 8) пред'явлення для впізнання трупа; 9) призначення судово-медичної експертизи потерпілих; 10) призначення

криміналістичних експертиз. Поряд із цим активно здійснюються заходи, спрямовані на встановлення інших осіб, причетних до умисного пошкодження об'єкта електроенергетики(при цьому особлива увага приділяється виявленню організатора злочину) [223, с. 103, 104].

У другому випадку передусім проводяться оперативно-розшукові заходи, спрямовані на встановлення особи загиблого та його оточення, причетності даної особи до діяльності регіональних енергопідприємств, виявлення співучасників та свідків злочину.

4. Підозрюваний затриманий на місці вчинення злочину. Означена ситуація може характеризуватись дефіцитом інформації про співучасників злочину, а також про інші подібні злочини, що вчинялися затриманим раніше.

Не зважаючи на те, що означена ситуація є найбільш сприятливою в інформаційному плані, хотілося б наголосити на тому, що у випадку, коли особа цілком і відразу визнає свою вину можлива і тоді, коли вона під впливом різних обставин намагається приховати співучасників злочину або факти вчинення інших подібних злочинів.

Для запобігання цьому необхідно встановити максимальне коло обізнаних про злочин осіб, до яких перш за все належать: 1) підозрювані (обвинувачувані); 2) представники енергопідприємства, на території якого сталося умисне пошкодження об'єкта електроенергетики (в тому числі, які виявили злочин); 3) особи з оточення злочинця (родичі, співмешканці, колеги, знайомі); 4) свідки-очевидці злочину; 5) спеціалісти, які володіють інформацією, яка має значення для розслідування та інші особи залежно від умов конкретного провадження.

Результати вивчення практики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики надали можливість здійснити типізацію слідчих ситуацій, які виникають на початковому етапі розслідування також залежно від джерела надходження інформації про згадані злочини (додаток А):

1. Найбільш поширеною є ситуація, коли повідомлення про умисне пошкодження об'єктів електроенергетики надходять від регіональних енергопідприємств, на ділянках обслуговування яких розміщені такі об'єкти (65,3 %).

Зазвичай, такі пошкодження виявляються під час планових чи позапланових (після отримання інформації від споживачів про відсутність електропостачання) перевірок (обходів), що проводяться працівниками згаданих підприємств.

Дана ситуація ускладнюється тим, що від моменту скоєння злочину до отримання інформації про нього, зазвичай, проходить досить тривалий період часу. Відтак, є велика ймовірність того, що обстановка місця події буде змінена або спотворена, а слідова інформація втрачена.

2. Про подію злочину повідомляють його свідки (8,2 %).

До таких осіб, зокрема, можуть належати свідки-очевидці вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики; свідки реалізації викрадених (демонтованих) складових об'єктів електроенергетики; працівники підприємств, на території яких вчинено злочин; особи з оточення зловмисників та інші особи.

3. Про відповідні пошкодження повідомляють споживачі електроенергії, у яких виникли проблеми з енергопостачанням і які виявили зазначені пошкодження поблизу місця проживання (13,3 %).

4. Про згаданий злочин стало відомо під час розслідування інших кримінальних правопорушень (на кшталт порушень порядку здійснення операцій з металобрухтом) (11,6%).

Як вже зазначалося, значна частина злочинів, передбачених ст. 194–1 КК України вчиняється за попередньою змовою групою осіб. Враховуючи цей чинник, нами були виділені наступні слідчі ситуації, що можуть скластися на початковому етапі розслідування даних злочинів:

– інформація про вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики групою осіб відсутня;

– наявні дані про злочин дозволяють з великою ймовірністю стверджувати про груповий характер його вчинення;

– є достовірні дані про те, що окремі дії з підготовки, вчинення та приховування злочину здійснювались іншими особами, а не підозрюваним.

Аналіз слідчої та судової практики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики засвідчив, що під час розслідування означеної категорії злочинів, особливо на початковому його етапі, мають місце ряд недоліків, які вкрай негативно впливають на ефективність розслідування. Оскільки слідчі ситуації формуються під впливом як суб'єктивних, так і об'єктивних обставин, нами була здійснена відповідна градація зазначених недоліків. Відтак, серед найбільш поширених негативних факторів суб'єктивного характеру нами були визначені наступні: цілковита відсутність планування розслідування (12,4 %); недоцільний та нераціональний підхід до проведення огляду місця події та інших слідчих дій (45,4 %); відсутність взаємної узгодженості між діями слідчих, працівниками оперативних підрозділів та представниками регіональних енергообслуговуючих підприємств (13,2 %); необґрунтована однобічність дій слідчого, спрямованих на доведення лише однієї з висунутих версій та відмова від отримання доказової інформації з альтернативних джерел (12,8 %); некоректна процесуальна фіксація даних, отриманих під час здійснення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів (15,6 %).

До об'єктивних чинників, які ускладнюють розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики нами були віднесені: значний інформаційний дефіцит початкового етапу розслідування означених злочинів, викликаний часто цілковитою відсутністю свідків (94,7 %); низький рівень матеріально-технічного забезпечення (53,2 %); прогалини методико-криміналістичного забезпечення розслідування зазначених порушень (86,7 %); необхідність застосування спеціальних знань у галузі електроенергетики, у тому числі складність змісту нормативно-правових актів та технічної документації (96,3 %) (додаток А).

Таким чином, під впливом вищезазначених факторів, під час розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики на практиці можуть виникати проблемні ситуації, які, на думку В. О. Образцова, характеризуються певною суперечністю – між знанням та незнанням щодо фактів, які підлягають встановленню (особи злочинця, мотивів вчинення злочину тощо) [156, с. 46].

Проблемна ситуація у свою чергу може трансформуватися перерости у безвихідну слідчу ситуацію, або ситуацію так званого «глухого кута», яка являє собою неможливість вирішення завдань, що постають перед слідчим. Ознаками такої ситуації є:

високий рівень невизначеності, коли невідомого більше, ніж відомого (хоча первісні слідчі ситуації часто здаються безвихідними при огляді місця події неочевидного злочину);

кількість та якість проблем, що постають перед слідчим, перевищують його фізичні та інтелектуальні можливості при їх вирішенні;

відсутність результату слідчих дій одночасно з втратою надії на його одержання;

виникнення «психологічного та розумового бар'єрів», які не дозволяють вийти із ситуації, що склалася [69, с. 38].

Таким чином, типові слідчі ситуації є вагомим компонентом структури методики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, який суттєво впливає на вироблення алгоритму дій слідчого та визначення вектору всього подальшого розслідування. З іншого боку, саме через обраний комплекс дій слідчого можливий вплив на ситуацію, що склалася у конкретному провадженні, з метою її зміни та покращення для вирішення завдань розслідування. Очевидно, що раціонально визначений у конкретній слідчій ситуації напрямок розслідування дає змогу зекономити час на пошук відповідних рішень і обрання оптимальних шляхів їх реалізації, що у свою чергу суттєво знижує кількість похибок і підвищує ефективність роботи слідчого.

2.3. Використання спеціальних знань під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики

Одним з основних шляхів підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю є використання досягнень сучасної науки. У цьому сенсі ми вважаємо цілком слушною думку В. С. Бондаря про те, забезпечення повноти та всебічності розслідування злочинів має бути здійснено за рахунок оптимізації рівня техніко-криміналістичного забезпечення, бо кримінально-процесуальний інститут спеціальних знань є основним каналом синтезу досягнень природничих, технічних та інших наук у кримінальне судочинство [16, с. 13].

Значення застосування спеціальних знань під час розслідування злочинів важко переоцінити, адже отримані письмові та усні пояснення спеціалістів мають організаційно-тактичне значення, виступають орієнтиром для прийняття подальших організаційних, процесуальних або тактичних рішень слідчим та судом. У цьому контексті ми цілком погоджуємось з думкою В. С. Давиденка про те, що безпосереднє володіння слідчим не тільки професійними, а й спеціальними знаннями надає змогу слідчому оптимально виконувати професійні завдання [49, с. 182].

Особливо необхідним удається залучення спеціалістів під час розслідування специфічних злочинів, зокрема таких, як умисні пошкодження об'єктів електроенергетики. Тому слушним, на наш погляд, є висловлювання М. Г. Щербаковського про те, що неординарні події, які зустрічаються на практиці, мають іноді настільки специфічний характер, що для орієнтування в ситуації, правильної оцінки окремих даних, висування обґрунтованої версії необхідні кваліфіковані пояснення спеціаліста. Необхідність в одержанні пояснень найчастіше виникає під час розробки версій і складання планів розслідування, до яких включаються питання раціонального використання судово-експертних досліджень, криміналістичних обліків, даних з різних галузей науки та техніки. Особливо часто пояснення потрібні по найбільш

небезпечних, замаскованих злочинах, у розслідуванні яких слід встановити не лише конкретні факти, але і способи вчинення, роль кожного учасника в ньому, а також по справах про злочини, пов'язані з техногенними руйнуваннями [276, с. 13].

Різні аспекти використання спеціальних знань під час розслідування злочинів неодноразово ставали предметом вивчення вчених у різні періоди розвитку вітчизняної криміналістичної науки. Цими питаннями, зокрема, переймалися В. І. Гончаренко [42], А. В. Іщенко [77], Н. І. Клименко [82], В. В. Коваленко [85], І. Когутич [87], В. О. Комаха [229], О. А. Кравченко [107], О. В. Круть [116], Д. В. Куриленко [120], Є. Д. Лук'янчиков [133], В. Я. Марчак [135], Г. М. Надгорний [148], І. В. Пиріг [170], Б. В. Романюк [211], В. В. Семенов [219], З. М. Соколовський [225], В. К. Стринжа [228], О. В. Таран [230], В. В. Циркаль [245], В. Ю. Шепітько [258], М. Г. Щербаковський [276] та інші вчені.

У кримінально-процесуальній і криміналістичній літературі науковці намагалися надати узагальнююче визначення поняття «спеціальні знання», але виробити єдиного підходу все ж таки не змогли. Загальновизнано лише те, що це такі знання, якими володіє обмежене коло осіб і надбані вони в результаті спеціальної освіти, досвіду практичної діяльності в певній сфері, тобто спеціальні знання є результатом певної професійної підготовки.

Відтак, спеціальні знання складаються зі знань теоретичних і практичних. Теоретичні знання набуваються в процесі здобуття освіти за відповідним фахом та подальшого підвищення кваліфікації, практичні знання (досвід) накопичуються в процесі практичної діяльності людини в певній галузі і представляють собою відомості про засоби тієї чи іншої діяльності, способи їх застосування, найбільш раціональну поведінку в певних ситуаціях. З практичними знаннями пов'язується поняття навичок, які спеціаліст, залучений до участі в слідчій дії, зобов'язаний використовувати для сприяння слідчому у виявленні, закріпленні та вилученні доказів (ст. 71 КПК України) [276, с. 12].

Неоднозначними є погляди вчених і щодо форм використання спеціальних знань. Зокрема, у науковій літературі пропонуються різні критерії класифікації таких форм: залежно від стадії кримінального процесу, правової регламентації, суб'єкта, характеру використання та ін. Однак, найбільш поширеною є класифікація залежно від правової регламентації та виокремлення процесуальної і непроцесуальної форм використання спеціальних знань [168, с. 118].

Найбільш відповідним сучасному стану законодавства, на наш погляд, є перелік форм використання спеціальних знань, запропонований В. В. Тіщенком:

1) проведення судових експертиз (статті 242–245 КПК), висновки яких є джерелами доказів (ч. 2 ст. 84 КПК) і засобом доказування (ч. 2 ст. 93 КПК);

2) участь спеціаліста в проведенні слідчих дій (ст. 71 КПК) з метою надання допомоги слідчому у виявленні, фіксації та вилученні слідів злочину, речових доказів, надання консультацій зі спеціальних питань. Він може висловлювати думки й припущення щодо обставин злочину на основі своїх професійних знань. Таким чином, спеціаліст сприяє збиранню доказів під час проведення слідчих дій, чим підвищує їх ефективність. Крім того, слідчий за допомогою спеціаліста проводить попереднє дослідження обстановки, слідів та інших об'єктів, що дає змогу висунути версії стосовно учасників події та її обставин;

3) допит експерта (п. 2 ч. 5 ст. 69, ч. 1 і 3 ст. 95 КПК), що дає змогу слідчому з'ясувати неясні питання в експертному дослідженні й висновках. Слід звернути увагу на ситуацію, що передбачена ч. 7 ст. 95 КПК, а саме: якщо особа, яка дає показання, висловила думку або висновок, що ґрунтується на спеціальних знаннях, і суд визнав їх допустимими, то інша сторона в судовому розгляді має право допитати цю особу за правилами допиту експерта (ст. 356 КПК);

4) участь у допиті малолітньої або неповнолітньої особи (статті 226, 227, 491 КПК) педагога, психолога, лікаря як спеціалістів, що дає змогу встановити психологічний контакт з допитуваним, звернути увагу на особливості його характеру, інтелекту, поведінки, стосунків, об'єктивність показань тощо;

5) отримання висновків ревізій і актів перевірок (п. 4 ч. 2 ст. 40, ч. 2 ст. 93, п. 4 ч. 2 ст. 99 КПК) як документів – джерел доказів;

6) застосування технічних засобів у кримінальному провадженні (п. 2 ч. 1 ст. 103, ч. 2 ст. 104, п. 1, 3, 4 ч. 2 ст. 105, ч. 1–4 ст. 107 КПК), що розглядається законом як один із способів фіксації (закріплення) доказів. Крім того, техніко-криміналістичні засоби можуть забезпечувати сам процес проведення слідчої дії. Наприклад, проведення допиту або впізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК);

7) письмові пояснення спеціалістів (п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК), які брали участь у слідчих діях, щодо особливостей виявлення і фіксації слідів та інших об'єктів, особливостей особи допитуваного і його поведінки, своєї думки щодо певних обставин злочину тощо. Такі роз'яснення сприяють і можуть обґрунтовувати процесуальні рішення щодо подальших експертних досліджень, проведення процесуальних та розшукових дій. Слід зауважити, що, на жаль, КПК України не передбачає можливості допиту спеціаліста, що сприяло б більш ясному уявленню щодо певних обставин події, яка розслідується;

8) про необхідність участі перекладача в кримінальному провадженні зазначає ціла низка статей КПК України: ч. 3 ст. 29, п. 18 ч. 3 ст. 42, п. 9 ч. 1 ст. 56, п. 4 ч. 1 ст. 66, ст. 68, ч. 1 ст. 79 та ін. Закон забезпечує учасникам кримінального провадження, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання й подавати скарги рідною або іншою мовою, якою вони володіють, а також користуватися послугами перекладачів. У свою чергу, слідчий, прокурор і суддя можуть використовувати послуги перекладача під час проведення

окремих слідчих дій для отримання свідчень, з'ясування змісту певних документів, які можуть бути виявлені у процесі огляду або обшуку;

9) консультації спеціалістів при підготовці до призначення експертиз і проведення окремих слідчих дій, аналізу документів тощо. Можливість використання таких консультацій передбачена положеннями ч. 1 ст. 71 КПК. Це можуть бути рекомендації з постановки питань на експертизу, що збирається призначити слідчий, консультації зі спеціальних питань перед допитом підозрюваного або свідка та інші ситуації [232, с. 45–46].

Наведений перелік був взятий нами за основу для розуміння та визначення форм використання спеціальних знань при розслідуванні умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, а реалізація окремих форм була безпосередньо висвітлена в роботі.

Вивчення практики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики засвідчило, що більшість кримінальних проваджень проводиться із залученням допомоги спеціалістів та проведенням експертиз. Зокрема, за даними опитування працівників практичних підрозділів, домінантна їх частина завжди (67,5 %) або у більшості випадків (26,3 %) звертаються по допомогу до спеціалістів під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. При цьому найбільш поширеними напрямками їх залучення до процесу розслідування практики визначили наступні: отримання консультацій та роз'яснень щодо технічних питань та специфіки функціонування об'єктів електроенергетики (89,2 %); проведення експертиз (97,8 %); залучення спеціаліста до проведення огляду місця події та інших слідчих дій (85,6 %); отримання допомоги для формулювання коректних запитань під час підготовки до допитів та призначення судових експертиз (45,4 %); проведення допиту спеціаліста як свідка (62,6 %) (додаток А).

Очевидно, під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики найчастіше витребуваною є допомога спеціалістів у галузі електроенергетики та електробезпеки. Для визначення переліку професій

працівників у галузі виробництва та розподілення електроенергії, які можуть залучатися в якості спеціалістів під час розслідування досліджуваних злочинів, ми звернулися до відповідних кваліфікаційних характеристик професій електротехнічних працівників [55].

Відмітимо, що електротехнічні працівники – це працівники, посада або професія яких пов'язана з обслуговуванням електроустановок, що склали іспит з Правил безпеки під час експлуатації електроустановок споживачів і мають групу з електробезпеки.

Загалом, електротехнічні працівники поділяються на чотири категорії:

працівники адміністративно-технічні – керівники споживачів, їх заступники, начальники цехів, відділів, служб, районів, дільниць, лабораторій та їх заступники, майстри, інженери та їхні посадові особи, на яких покладено адміністративні функції;

працівники оперативні (чергові) – працівники, які перебувають на чергуванні в зміні і допущені до оперативного управління та/або оперативних перемикачів;

працівники оперативно-виробничі – виробничі працівники, спеціально навчені й підготовлені для оперативного обслуговування в затвердженому обсязі закріплених за ними електроустановок;

працівники виробничі – працівники, навчені і допущені до ремонту й обслуговування обладнання та пристроїв в електроустановках [180].

Вважаємо, що представники останніх трьох з наведених груп працівників можуть бути особливо корисні слідству, адже вони безпосередньо пов'язані з виявленням та ліквідацією пошкоджень об'єктів електроенергетики.

Аналіз функціональних обов'язків представників зазначених професій надав змогу визначити наступні посади працівників, які можуть надати слідству допомогу для ліквідації інформаційних прогалин.

Інженер служби ліній енергопідприємства. Саме цей працівник, відповідно до своїх функціональних обов'язків, здійснює періодичні обходи

й огляди ліній електропередачі, а відтак, може стати першою особою, яка виявила їх пошкодження та опинилася на місці злочину. Крім того, він складає плани й організовує проведення капітальних ремонтів високовольтних ліній та бере участь у розслідуванні аварій і відмов у роботі високовольтних ліній. Отже, він володіє відомостями, які необхідні для перевірки версії про причетність до розкрадання працівників відповідних регіональних енергопідприємств.

З цих міркувань корисною для слідства інформацією може також володіти інженер з організації експлуатації та ремонту, який бере участь у плануванні капітальних і поточних ремонтів устаткування, будівель, споруд, пристроїв; у формуванні заявок на устаткування, запасні частини, прилади й матеріали. Бере участь у прийманні з ремонту й монтажу відповідного устаткування, будівель, споруд, розслідуванні аварій і пошкоджень устаткування. Складає звіти про виконання робіт за затвердженою формою. Веде технічну документацію з капітального ремонту й експлуатації устаткування [55].

Допомогу у забезпеченні безпеки під час проведення слідчо-розшукових дій (особливо огляду місця події) може надати інженер з режимів оперативно-диспетчерської служби. До функціональних обов'язків даного спеціаліста, входить, зокрема складання графіків планового вимкнення устаткування.

Першим на місці злочину може з'явитися також електромонтер оперативно-виїзної бригади, який ліквідує пошкодження в розподільних мережах, здійснює оперативне та технічне обслуговування устаткування підстанцій. Відповідає за режимні й аварійні перемикання, ліквідацію пошкоджень на устаткуванні розподільних мереж (розподільних пристроїв підстанцій).

Очевидно, що у межах нашого дослідження немає можливості висвітлити весь перелік посад працівників енергопідприємств, які можуть залучатися до проведення розслідування в якості спеціалістів. Ми окреслили

лише деякі з них для загального орієнтування слідчого у тій інформації, якою можуть володіти представники різних професій у галузі електроенергетики та яка допоможе слідству ліквідувати інформаційний дефіцит.

Поряд з консультаціями спеціалістів, найбільш поширеною формою використання спеціальних знань під час розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики є призначення відповідних судових експертиз. Результати, отримані при проведенні експертних досліджень мають надзвичайно вагоме значення для розслідування даної категорії злочинів, оскільки вони часто вчиняються за повної відсутності свідків, а відтак висновки експертів можуть виступати чи не єдиним джерелом доказів.

Хотілося б наголосити, що ефективне використання можливостей судових експертиз багато в чому залежить від правильності постановки питань експертові. Як свідчить аналіз слідчо-судової практики, неправильне, неточне або нелогічне формулювання питань часто зводить нанівець зусилля експерта, а отримані у таких дослідженнях висновки можуть взагалі повести слідство хибним шляхом. Серед основних вимог, що висуваються до експертних питань можна виділити наступні: відповідність компетенції експерта; чітке, зрозуміле та грамотне формулювання в суворій логічній послідовності; максимальна конкретизація; походження з матеріалів конкретного провадження й значення для правильного його вирішення; відповідність сучасному стану розвитку криміналістики та відповідного роду (виду) експертизи. Саме з цих міркувань під час вивчення експертних досліджень, що проводяться під час розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики, основний наголос нами був зроблений на орієнтовний перелік питань з кожного напрямку експертних досліджень.

Вивчення криміналістичної літератури, узагальнення й аналіз кримінальних проваджень за фактами умисного пошкодження об'єктів електроенергетики дозволяють стверджувати, що центральне місце серед комплексу експертиз, що призначаються під час розслідування цієї категорії злочинів посідають трасологічні дослідження.

Під час вчинення означених пошкоджень злочинці для демонтажу частин об'єктів електроенергетики зазвичай використовують різноманітні знаряддя (інструменти), зокрема ножівку по металу, кусачки, ніж, дріль, болгарку, молоток, сокиру, домкрат, кліщі-гостро зубці, ножиці, розвідні ключі, круглогубці, викрутку, лопату тощо. Відтак, найбільш поширеними об'єктами трасологічних досліджень у межах даних проваджень стають сліди, утворені вищезазначеними знаряддями (53,4 %). Під час таких досліджень перед експертом можуть бути поставлені наступні питання щодо способу демонтажу і типу використаного знаряддя: який механізм утворення слідів (розріз, розруб, свердління, розпил, віджимання)?; з якого боку і в якому напрямку сталося пошкодження?; до якого виду, типу належить знаряддя, яким залишені сліди? яке енергетичне джерело дії знаряддя? яка ступінь зношення знаряддя?; одним чи декількома знаряддями утворені сліди?; якими частинами знаряддя утворені сліди?; які форма, розмір знаряддя, сліди якого залишені на об'єкті? який крок зубів ножівкового полотна? яка ширина полотнини і розведення ножівкового полотна? яку форму має стрижень напилка (тригранну, круглу, напівкруглу)?; чи не утворені дані сліди знаряддями (інструментами), наданими на експертизу?; чи не залишено сліди розпилу, вилучені з різних місць подій, одним знаряддям?

Приклад 1. 30.10.2013 року близько 21.00 год ОСОБА_2, перебуваючи на території недіючої свиноферми, що в с. Лави Сосницького району Чернігівської області, умисно пошкодив об'єкт електроенергетики, а саме демонтував частину електродротів з діючої лінії електропередачі, яка належить ПАТ «Чернігівобленерго», чим порушив нормальний режим роботи вищевказаного об'єкту електроенергетики.

З протоколу огляду місця події від 02.11.2013 р., вбачається що проводився огляд території узбіччя дороги с. Волинка – с. Лави, де були виявлені та вилучені металеві кігті, за допомогою яких ОСОБА_2 проводив демонтаж ліній електропередачі.

З висновку експерта за результатами проведеної судової трасологічної експертизи від 08.02.2014 р. № 1 слід від знаряддя розмірами 8x13 мм, зафіксований на пластиліновому зліпку, наданому на дослідження, залишений предметом, форма та розміри якого аналогічні формі та розмірам робочої поверхні металевих шипів з пари металевих кігтів, вилучених під час огляду місця події від 02.11.2013 р. [202].

Приклад 2. В результаті обшуку домоволодіння ОСОБИ_1, підозрюваної у вчиненні умисного пошкодження об'єкту електроенергетики шляхом викрадення металевих кутників з опори високовольтних ліній електропередачі, було виявлено дві пилки для розпилювання металевих виробів, два напильника з дерев'яними рукоятками, один напильник без рукоятки та металеві тиски, на поверхні яких були виявлені частки сірого кольору, схожі на металеву стружку.

В результаті проведення трасологічної експертизи було встановлено, що фрагменти наданих на дослідження кутників розпиляні пилкою по металу, вилученою з домоволодіння ОСОБИ_1 [204].

У межах експертизи цілого за частинами, як одного з підвидів трасологічних досліджень (17,6 %), під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики можуть вирішуватись наступні питання: чи становили знайдені у підозрюваного частини (складові) єдине ціле з пошкодженим об'єктом електроенергетики?; яким способом відокремлено від предмета його частину?; який механізм відокремлення від предмета його частини (частин)?; чи становили складно-складове ціле конструктивні частини об'єкта?; до якого виду належить предмет, частина якого вилучена з місця події (виявлена у підозрюваного)? [75].

Оскільки об'єкти електроенергетики у переважній більшості локалізуються поза межами населених пунктів, а викрадені металеві частини мають значну вагу, злочинці для переміщення та транспортування викраденого використовують різноманітні транспортні засоби. У межах такого підвиду трасологічних досліджень, як експертиза слідів транспортних

засобів (46,3 %), можуть вирішуватись наступні питання: яким видом (типом, моделлю) та якими частинами транспортного засобу залишені сліди?; чи залишені сліди даним транспортним засобом (його частинами)?; якою моделлю шини залишені сліди?; чи піддавалася покришка шини транспортного засобу, слід якої виявлений на місці події та наданий для дослідження, відновлювальному ремонту? [75].

Одним з підвидів трасологічної експертизи є експертиза слідів рук (дактилоскопічна експертиза) (26,4 %), яка, як цілком справедливо стверджує І. В. Рогатюк, залишається найпоширенішим видом спеціального дослідження, зважаючи на те, що відбитки пальців рук – це «традиційна складова» місця події за багатьма видами злочинів. Крім того, вони є джерелом цінної криміналістичної інформації, зокрема про особу, що їх залишила, про час та особливості механізму слідоутворення (окремі обставини злочинної події, а також анатомічні і функціональні ознаки певної особи). Вчений стверджує, що результати дактилоскопії мають часом якщо не вирішальне, то, поза сумнівом, істотне значення. Вони допомагають вибору основної версії серед інших, притримуючись якої вдається з'ясувати дійсні обставини справи, а також сприяють усуненню істотних суперечностей у свідченнях допитаних раніше осіб [206, с. 293, 294]. Завданням дактилоскопічної експертизи є встановлення причетності осіб до вчинення злочину за допомогою відбитків рук, отриманих у ході дактилоскопічної реєстрації; слідів рук, вилучених при огляді місця події тощо. Водночас цією експертизою вирішується завдання виявлення, вилучення та фіксації слідів рук на пошкоджених об'єктах електроенергетики, встановлення їх придатності для ідентифікації тощо. На вирішення дактилоскопічної експертизи можуть бути поставлені такі запитання: чи є на пошкодженому об'єкті електроенергетики сліди рук (пальців, долонь) і якщо так, чи придатні вони для ідентифікації?; чи залишені сліди рук, вилучені в різних місцях (на різних об'єктах, знайдених знаряддях злочину) однією особою?; чи залишені сліди рук конкретною

особою, дактилоскопічна карта якої представлена на порівняльне дослідження?; якою рукою й якими пальцями руки залишено сліди на пошкодженому об'єкті електроенергетики?; які індивідуальні особливості мають руки людини, що залишила сліди (відсутність пальців, наявність шрамів тощо)?; якими ділянками поверхні руки залишено сліди?; у результаті якої дії залишено слід (захват, торкання тощо)?; чи не мають сліди папілярних візерунків ознак, що свідчать про патологічні особливості шкіри людини, яка їх залишила?; який ймовірний вік, стать і зріст особи, яка залишила надані на дослідження сліди? [209, с. 39, 40].

В силу особливостей локалізації об'єктів електроенергетики (на відкритому ґрунті) на місці злочину часто утворюються та виявляються сліди взуття, експертні дослідження яких також часто проводяться під час розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики (37,8 %). Орієнтовний перелік питань у таких випадках є наступним: чи є на даній поверхні сліди взуття людини та чи придатні ці сліди для ідентифікації?; чи залишені сліди даною особою чи це сліди від взуття, вилученого у певної особи?; чи залишені сліди взуття, виявлені в різних місцях, однією особою?; взуттям якого виду залишені дані сліди і які його характеристики і особливі ознаки (розмір, ступінь зношування тощо)?; який орієнтовно зріст людини, яка залишила сліди?; які особливості ходи людини відбилися у «доріжці слідів»?; який механізм утворення слідів взуття? [75].

В межах трасологічних досліджень можуть також вирішуватись питання, спрямовані на встановлення особи передбачуваного злочинця: чи існують ознаки, які дозволяють припустити, що демонтаж частин об'єкта електроенергетики учинений однією особою чи мала місце участь декількох осіб?; якими фізичними властивостями повинна була володіти особа, що вчинила злом (велика фізична сила, високий зріст)?; чи володіла особа навичками користування інструментом чи механізмом, який залишив сліди?; чи володіла особа спеціальними знаннями про конструктивну будову об'єкта електроенергетики, способи скріплення окремих його частин та інші

характеристики?; який мінімальний час потрібен для вчинення демонтажу?; чи міг бути вчинений демонтаж складової об'єкта електроенергетики в такий спосіб, про який повідомляє підозрюваний? [80, с. 132].

Під час вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики на одязі (взутті) злочинця можуть утворюватись сліди-нашарування: ґрунту, плям зелені від трави, фарби, паливно-мастильних матеріалів тощо. Такі сліди є також предметом дослідження трасологічної експертизи, яка у таких випадках часто призначається в комплексі з експертизою матеріалів, речовин та виробів. При цьому на вирішення експерта-трасолога ставляться наступні питання: який механізм утворення нашарувань ґрунту (плям зелені, фарби, паливно-мастильних матеріалів тощо)?; яка послідовність утворення нашарувань на одязі (взутті)?

В межах вищезгаданої експертизи матеріалів, речовин та виробів під час розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики найчастіше призначаються такі її підвиди, як експертиза нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів (12,9 %), експертиза металів та сплавів (17,5 %), полімерних матеріалів (8,3 %) та ґрунтів (4,2 %).

Перший підвид означених експертних досліджень, зазвичай, проводиться, якщо пошкодження об'єкта електроенергетики вчиняється у такий спосіб, як викрадення (злиття) трансформаторного мастила. При цьому експерту можуть бути поставлені наступні питання: чи є на предметі-носії (одязі, взутті, транспортному засобі) сліди нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів? якщо є, то яких саме?; чи належать дані речовини (рідини) до нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів? якщо належать, то до якого їх роду (виду)?; чи мають дані нафтопродукти та пально-мастильні матеріали спільну родову (групову) належність?; чи не походять дані нафтопродукти та пально-мастильні матеріали з однієї ємкості? [75].

Експертиза металів та сплавів (металознавча) експертиза проводиться з метою виявлення металевих частинок і слідів металізації на об'єктах,

дослідження якісного та кількісного складу металів і сплавів та виробів з них, встановлення технології і часу виготовлення виробів з металів і сплавів, умов їх експлуатації, видозмін, пов'язаних з обставинами події злочину [273, с. 175].

У межах розслідування означеної категорії злочинів об'єктами даного підвиду експертних досліджень найчастіше виступають частини зруйнованих металевих деталей і засобів та інших механізмів; дріт; кабельні вироби, металеві труби, металорукава та їх фрагменти; сліди металізації та ін.

Необхідно зазначити, що дані об'єкти, крім металознавчої, можуть досліджуватись в процесі проведення комплексних експертиз: трасологічної, електротехнічної, пожежно-технічної, вибухотехнічної, автотехнічної.

Орієнтований перелік питань, які ставляться на вирішення експертизи металів та сплавів при розслідуванні умисного пошкодження об'єктів електроенергетики може бути таким: з якого металу, сплаву виготовлений даний предмет (фрагмент)?; яка марка даного металу, сплаву; яка область застосування даного металу, сплаву?; які його склад і призначення?; чи є на об'єкті-носії частки металу?; якщо так, який їхній склад, для виготовлення яких побутових виробів цей метал міг бути призначений?; чи мають дані металеві об'єкти (зазначається, які саме) спільну родову (групову) належність за матеріалом виготовлення?; чи є на об'єкті-носії сліди металізації і якого складу?; предметом якої форми і розмірів вони могли бути залишені?; який спосіб виготовлення даного виробу та якій обробці він піддавався?; протягом якого часу відбувалося окислення (покриття іржею) предмета?; які причини і механізм руйнування даного металевих об'єкта (вузла, деталі)?; чи є сліди оплавлення на представлених металевих об'єктах?; чи сталося оплавлення кабельних виробів (електропроводів і кабелів), металевих труб і металорукавів, корпусів електрощитів та інших виробів в результаті зовнішнього термічного впливу або аварійного режиму роботи електромережі?; якщо оплавлення виникло через аварійний режим, то за яких умов (наприклад, до пожежі: кімнатна температура і відсутність в повітрі

продуктів згоряння, або в процесі розвитку пожежі: в умовах підвищеної температури і задимлення)?; яким способом розділений на частини даний металевий предмет?; чи не використовувався для цього апарат термічного різання?; які зварювальні матеріали використовувалися при різанні?; яка була кваліфікація особи, яка провадила електродугу (газокисневого) різання?; чи мають загальну групову приналежність за особливостями виготовлення і експлуатації металевий виріб (фрагмент) і порівняльні зразки?; з одного чи й того ж сплаву, марки сталі виготовлено даний об'єкт і порівняльні зразки? [75].

Зазначимо, що мікрочастки металів і сплавів, а також сліди металізації (у комплексі з іншими об'єктами) можуть бути використані з метою встановлення факту контактної взаємодії предметів.

Наприклад, при проведенні металознавчої експертизи оплавлених проводів встановлюють умови утворення оплавлення металу; в комплексі з електротехнічною – вирішуються питання, пов'язані з причинами виникнення аварійних режимів роботи електромережі, а комплексно з пожежно-технічною – наявність причинно-наслідкового зв'язку аварійного режиму в електромережі, плавлення провідника і виникнення пожежі [209, с. 41–43].

Якщо на місці вчинення злочину виявлені рештки пакувального матеріалу чи тари (плівка, мотузки, шпагати, каністри тощо) може також призначатися такий підвид експертизи матеріалів, речовин та виробів, як експертиза полімерних матеріалів. Коли ж виявляються рештки тканини, волокна (з одягу злочинців або мішків чи сумок, які використовувались для перенесення викрадених елементів) – проводиться експертиза волокон і волокнистих матеріалів.

Залежно від конкретних обставин провадження під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики може проводитись також ґрунтознавча експертиза. Такі дослідження, зокрема, актуальні якщо злочин було вчинено на відкритій місцевості (у полі), особливо коли ґрунт мав

підвищену вологість та міг залишитися на взутті чи колесах транспортного засобу злочинця. Питання при цьому можуть бути сформульовані наступним чином: чи є нашарування ґрунту (об'єктів ґрунтово-мінерального походження) на предметі-носії (зазначається, на якому саме)?; чи мають порівнювані об'єкти (нашарування на предметі-носії та ґрунт з місця події) спільну родову (групову) належність?; чи походять дані нашарування (зазначається, які саме) з певної ділянки місцевості?; який механізм утворення нашарувань ґрунту?; яка характеристика місцевості, з якої походять нашарування ґрунту на об'єктах-носіях? [75].

Враховуючи те, що умисні пошкодження об'єктів електроенергетики часто вчиняються у сільській місцевості, зокрема у полях, на територіях колишніх сільськогосподарських підприємств, на взутті чи транспортному засобі злочинців можуть залишатися листя, стебла, сіно, солома, деревина, коріння, насіння, зерно та інші сліди, які є об'єктами дослідження біологічної експертизи. У даному випадку перед експертом може бути поставлені питання на кшталт: чи є на предметі-носії (взутті, шинах) мікрооб'єкти (частки) біологічного походження? якщо є, то яка їх таксономічна належність?; чи мають мікрооб'єкти, виявлені на предметі-носії та зразки, вилучені з місця події, спільну родову (групову) належність?

З класу інженерно-технічних при розслідуванні умисного пошкодження об'єктів електроенергетики може призначатися електротехнічна експертиза (27,5 %).

У спеціальній літературі зазначено, що до основних завдань електротехнічної експертизи належать: встановлення причин виникнення аварійних режимів в електричних мережах та електрообладнанні, вплив цих режимів на роботу електроприладів та електробезпеку людини, аналіз роботи електроустановок та їх відповідність нормативним вимогам [75].

В. О. Горбенко провів аналіз електротехнічних експертиз за характерними особливостями предмета, об'єктів і завдань та здійснив їх класифікацію, визначивши наступні види:

- дослідження обставин нещасного випадку, пов'язаного з експлуатацією електроустановки, – комплексна з охорони праці, безпеки життєдіяльності та електротехнічну експертизу;
- дослідження обставин електротравмування – комплексна електротехнічну й медичну експертизу;
- дослідження обставин виникнення пожежі в електроустановці – комплексна пожежно-технічну та електротехнічну експертизу;
- дослідження приладів обліку електричної енергії й обставин зовнішнього впливу – комплексна електротехнічну та трасологічну експертизу;
- дослідження обставин виникнення недостовірності обліку електричної енергії в електроустановках споживачів;
- дослідження елементів електроустановок з ознаками аварійних (нештатних) режимів і обставин виникнення таких режимів – комплексна електротехнічну, металів і сплавів та трасологічну експертизу;
- дослідження обставин і наслідків зовнішнього негативного впливу на електроустановку споживача як об'єкта нерухомості – комплексна будівельно-технічну й електротехнічну експертизу;
- класифікація електротехнічного виробу та встановлення його характеристик [43].

Відмітимо, що із визначених вченим видів експертиз у межах розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики найчастіше проводяться електротехнічні дослідження, пов'язані з встановленням обставин виникнення аварійних режимів електроустаткування з метою встановлення їх причинного зв'язку із заподіяними в результаті вчиненого злочину пошкодженнями. При цьому на вирішення експерту-електротехніку можуть бути поставлені наступні питання: які причини виходу з ладу електромережі?; які технічні характеристики елементів електроустановки (електроприладу), що надані для дослідження?; чи у справному стані електроустановка (електроприлад)? якщо ні, то які причини

несправностей?; чи виникли несправності внаслідок порушення технології виготовлення або неправильної експлуатації або через інші причини?; чи є сліди перероблення (втручання, змін) у вузлах та деталях приладу електрозахисту? якщо так, то як це позначилося на їх характеристиках?; чи є на наданих об'єктах (речових доказах) ознаки аварійних явищ?; який механізм виникнення та розвитку аварійного режиму роботи електроустановки?; чи є ознаки невиконання правил експлуатації електроустановки?; чи є ознаки умисного виведення електромережі з ладу? [168, с. 140, 141].

Якщо в результаті пошкодження об'єктів електроенергетики виникла пожежа, у комплексі з електротехнічною проводиться також пожежно-технічна експертиза для встановлення причини та з'ясування обставин виникнення вогню (2,1 %).

Будь-який злочин пов'язаний з виникненням слідів біологічного походження і умисне пошкодження об'єктів електроенергетики не є виключенням. Вчиняючи дії, спрямовані на демонтаж металевих об'єктів, злочинці прикладають значні фізичні зусилля, здійснюють багато різноманітних рухів, часто травмуються, трапляються на практиці і летальні випадки внаслідок ураження електричним струмом. В такому разі, відповідно до ст. 242 КПК України, для встановлення причин смерті або тяжкості та характеру тілесних ушкоджень обов'язково призначається судово-медична експертиза (4,3 %). Крім того, на місці злочину, знаряддях його вчинення або викрадених складових об'єктів електроенергетики можуть виявлятися сліди крові (внаслідок травмування), волосся тощо. На вирішення судового медика можуть ставитись наступні питання: які пошкодження є на трупі та який характер їх походження?; чи викликані пошкодження на тілі потерпілого дією електричного струму?; коли настала смерть потерпілого?; яка причина настання смерті потерпілого?; чи є кров на об'єкті, наданому на дослідження?; кому належить кров – людині чи тварині?; чи може кров (виходячи з групи крові) належати конкретній особі?; кому належить кров –

чоловікові чи жінці?; яка давність утворення плям крові?; чи є доставлені для дослідження об'єкти волоссям людини?; яка статеві приналежність представленого на дослідження волосся?; чи можливо встановити походження волосся від конкретної особи? тощо [136, с. 22].

Відмітимо, що висновки судово-медичної експертизи сприяють не лише звуженню кола підозрюваних у вчиненні умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, а й можуть допомогти встановити приблизний час вчинення злочину, що часто є проблематичним внаслідок неочевидності таких злочинів та часто тривалим періодом між їх вчиненням та початком розслідування.

За наявності відомостей, які викликають сумнів щодо осудності або обмеженої осудності підозрюваного, законом передбачене обов'язкове призначення судово-психіатричної експертизи (ст. 242 КПК України). Як демонструє аналіз кримінальних проваджень за ст. 194–1 КК України, такі випадки є непоодинокі [194].

Для встановлення розміру матеріальних збитків та вартості викраденого майна (металевих частин об'єктів електроенергетики, дротів, мастила тощо) призначається товарознавча експертиза (51,2 %).

Товарознавча експертиза визначає належність товарів (товарної продукції) до певної класифікаційної категорії, якісні зміни товарної продукції та причини цих змін, спосіб виробництва, вартість товарної продукції (зокрема відсутньої) та інші питання, що стосуються дослідження товарів різних видів.

На експертизу може бути поставлене питання про вартість відсутнього майна. У цих випадках особа або орган, які призначили експертизу, повинні зазначити, на підставі яких матеріалів провадження, що містять відомості про відсутні об'єкти, повинна проводитись експертиза (рахунки, товарно-транспортні накладні, описи в позовних заявах, протоколах допиту свідків), і надати експертові ці матеріали (їх копії) або навести ці відомості у постанові (ухвалі) про призначення експертизи [75].

Як показує експертна практика, такий вид оцінки як визначення розміру матеріальної шкоди, є одним з найбільш затребуваних у випадках виходу з ладу радіоелектронної апаратури, оргтехніки, побутової техніки, встановленої у приміщеннях, в результаті аварійних режимів в електричній мережі. Останні, зокрема, можуть виникати внаслідок вчинення злочинів, передбачених ст. 194–1 КК України.

Орієнтовний перелік завдань, які вирішуються товарознавчою експертизою при розслідуванні умисного пошкодження об'єктів електроенергетики може бути таким: найменування товару, до якого виду, сорту та артикулу він відноситься, яким підприємством виготовлений?; яка вартість (кілограма, літра, метра, штуки) представленого товару?; чи ідентичний представлений товар іншому, який випускається підприємством або зберігається в організації?; який відсоток вмісту цінних металів у представленому виробі?; як може бути розшифроване маркування представленого товару; що означають окремі цифри і букви, які проставлені на даному товарі? [209, с. 43, 44].

Слідчий або суд, визнавши, що експертиза необхідна, повинен зібрати й надати експертові або експертній установі весь необхідний матеріал. Закон безпосередньо вказує, що надання в розпорядження експерта або експертної установи матеріалів для проведення експертизи покладене на слідчого або суд. На експертизу слід подавати тільки перевірені дані, оскільки інакше експерт може бути введений в оману й надати неправильний висновок. Поданий на експертизу матеріал повинен бути повним і якісним, його фіксація має відповідати процесуальному закону.

З цих позицій допомога спеціаліста, надана під час збирання матеріалів (зразків) для експертного дослідження є надзвичайно цінною. Так, В. В. Ціркаль стверджує, що під час відбирання зразків речовин, рідини, сировини і готової продукції, як правило, повинен залучатися відповідний спеціаліст. Залежно від призначеної експертизи таким може бути хімік, біолог, товарознавець певного профілю, інженер-технолог тощо. Спеціаліст допоможе

слідчому визначити мету і завдання експертизи, з'ясувати, які речовини і предмети можуть бути порівняльними зразками, їх кількість [246, с. 128].

Нормативно закріплено, що інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення; проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення; є відповідальним за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього; надає пояснення слідчому та учасникам слідчих (розшукових) дій з приводу застосування криміналістичної техніки, умов виявлення слідів та інших обставин, які потребують роз'яснення [182].

Якщо ж експерт вважає, що матеріали, надані на дослідження, недостатні для формулювання висновку, він має право клопотати про надання йому додаткових матеріалів або в письмовій формі повідомити слідчого (суд) про неможливість надати висновок за представленими матеріалами.

Висновки до розділу 2

1. Особливості обставин, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування злочину, передбаченого ст. 194–1 КК України, полягають у необхідності встановлення кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак злочину; специфічному предметі злочинного посягання; необхідності залучення до розслідування потерпілої сторони у особі енергопідприємства, якому завдано шкоду в результаті вчинення даного злочину; складності розмежування означених злочинів з іншими, пов'язаними із пошкодженням чужого майна та такими, що вчиняються у аналогічний спосіб (зокрема, загальнонебезпечний); необхідності використання слідчим спеціальних знань (у галузі електроенергетики) і залучення відповідних спеціалістів.

2. З огляду на виявлені у процесі опитування слідчих складності, що виникають під час опрацювання технічної документації, запропоновано класифікацію документальних джерел слідчої інформації за змістом: документи, які засвідчують належність пошкодженого об'єкта електроенергетики певній юридичній особі (енергопостачальнику); документи, які підтверджують задовільний стан об'єкта електроенергетики до його пошкодження; документи, які засвідчують виявлені пошкодження об'єктів електроенергетики та звернення про відповідні заходи реагування; документи, які встановлюють причинний зв'язок між пошкодженням об'єктів електроенергетики та негативними наслідками; документи, які визначають вид і розмір шкоди, завданої умисним пошкодженням об'єктів електроенергетики; документи, які містять інформацію про працівників енергопідприємств та їх функціональні обов'язки в частині обслуговування пошкодженого об'єкта.

3. На формування типових слідчих ситуацій під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики впливає повнота наявної інформації про спосіб вчинення злочину, особу злочинця, місце і час вчинення, предмет злочинного посягання: особу, яка вчинила злочин, затримано на місці події або одразу після вчинення, відомі місце, час і спосіб вчинення пошкодження та предмет злочинного посягання (12,1 %); виявлені складові частини об'єкта електроенергетики: відомі предмет злочинного посягання та місце зберігання викраденого, але невідомі місцезнаходження пошкодженого об'єкта електроенергетики, час, спосіб вчинення злочину та його учасники. (11,5 %); особу затримано під час зберігання або збуту нею викраденого майна: відсутні відомості про пошкоджений об'єкт електроенергетики, місце, час, спосіб вчинення злочину та інших його учасників (32,6 %); виявлено пошкоджений об'єкт електроенергетики, встановлено місце та предмет злочинного посягання, ймовірний спосіб вчинення злочину, проте час, учасники події злочину та місцезнаходження викраденого невідомі (45,8 %).

4. Розслідування переважної більшості злочинів за ст. 194–1 КК України здійснюються з використанням допомоги спеціалістів (у галузі електроенергетики, інспекторів-криміналістів), основними формами залучення яких є: отримання консультацій та роз'яснень щодо технічних питань та специфіки функціонування об'єктів електроенергетики (89,2 %); проведення експертиз (97,8 %); залучення спеціаліста до проведення огляду місця події та інших слідчих дій (85,6 %); отримання допомоги для формулювання коректних запитань під час підготовки до допитів та призначення судових експертиз (45,4 %); проведення допиту спеціаліста як свідка (62,6 %).

5. Найбільш поширеними видами (підвидами) судових експертиз, що проводяться під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики є: трасологічна експертиза, зокрема, слідів транспортних засобів (46,4 %); дактилоскопічна (26,4 %); слідів взуття (37,8 %); цілого за частинами (17,6 %); експертиза матеріалів, речовин та виробів: нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів (12,9 %); металів та сплавів (17,5 %); полімерних матеріалів (8,3 %); ґрунтів (4,2 %); електротехнічна експертиза (27,5 %); судово-медична експертиза (4,3 %); пожежо-технічна експертиза (2,1 %); товарознавча експертиза (11,2 %).

РОЗДІЛ 3

ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ

3.1. Огляд місця події під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики

Якісне проведення огляду місця події є необхідною передумовою подальшого успішного розкриття та розслідування будь-якого злочину, адже саме в ході цієї слідчої дії виявляються сліди злочину та інші речові докази, здійснюється аналіз важливих обставин злочину та фіксація доказової інформації. У цьому контексті ми цілком поділяємо думку Б. К. Слободянюка про те, що огляд місця події як невідкладна слідча (розшукова) дія відіграє величезну роль у розкритті та розслідуванні злочинів. Своєчасний, повний і тактично правильний огляд місця події в подальшому дозволить побудувати правильні версії, направити розкриття злочину потрібним шляхом, виявити злочинця і не дати йому вчинити новий злочин, а також отримати важливі відомості, щодо багатьох обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні: часу, місця, способу, мотивів і цілей вчинення злочину, чинників, які сприяють його вчиненню, виду та розміру шкоди тощо [223, с. 119].

Варто відзначити, що дана слідча дія набуває особливого значення під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, адже дані злочини відбуваються, зазвичай, за повної відсутності свідків, оскільки більшість таких об'єктів локалізуються поза межами населених пунктів. Відтак, огляд місця події є чи не єдиним джерелом криміналістично значущої інформації у даній категорії проваджень.

Тактико-криміналістичні особливості проведення огляду місця події, як однієї з ключових слідчих дій при розслідуванні різних видів злочинів, неодноразово ставали предметом вивчення багатьох вчених-криміналістів,

зокрема, О. Я. Баєва [3], Р. С. Белкіна [12], І. Є. Биховського [19], О. М. Васильєва [164], Н. І. Клименко [159], В. П. Колмаков [92], О. А. Леві [124], В. К. Лисиченка [127], Г. А. Матусовського [137], Б. Я. Петеліна [169], В. І. Попова [172], М. О. Селіванова [218], М. Л. Цимбал [244], В. Ю. Шепітька [262] та ін. Однак, специфіка організації та проведення огляду місця події під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики окремо вченими досліджена не була.

Зважаючи на виняткову значущість огляду місця події у даних кримінальних провадженнях, вважаємо за необхідне, перш за все, зупинитися на завданнях означеної слідчої дії, до основних з яких віднесемо наступні:

безпосереднє ознайомлення та вивчення матеріальної обстановки місця події (зокрема, особливостей розміщення на ньому об'єктів електроенергетики та їх складових частин), відтворення механізму і динаміки злочину, встановлення мотивів, якими керувався винний;

ретельне дослідження місця події із застосуванням усіх ефективних науково-технічних засобів з метою виявлення слідів злочину та обставин, які можуть бути використані для розшуку особи, що його вчинила;

фіксація виявленої інформації шляхом протоколювання з дотриманням процесуальних особливостей і закріплення засобами криміналістичної техніки;

вилучення слідів події та інших доказів, їх попереднє дослідження та висунення на цій основі версій щодо обставин події та її учасників;

накопичення і перевірка отриманих в результаті огляду відомостей про обставини умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, та побудова на їх основі слідчих версій з метою розкриття злочину за гарячими слідами [209, с. 21].

Відтак, основною метою огляду місця події у даному виді злочинів є повне та всебічне дослідження навколишньої матеріальної обстановки, що містить сліди злочину, на підставі яких слідчий з'ясовує умови і спосіб вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, дані про

винних у його вчиненні осіб, а також причини вчинення цього злочину. Для досягнення поставленої мети слідчому необхідно дотримуватися таких основних принципів, як: своєчасність, об'єктивність, повнота, планомірність, забезпечення науково-технічного супроводу. Під час огляду місця події це дозволить оптимально розподілити сили та засоби, залучені для вирішення першочергових завдань, що ставляться перед слідчо-оперативною групою під час огляду [259, с. 15].

Аналіз практики розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики свідчить про те, що огляд місця події у зазначених провадженнях часто відбувається в умовах інформаційного дефіциту розслідування. Даний факт зумовлений, передусім, наступними чинниками:

1. Від моменту вчинення злочину до моменту проведення огляду місця події часто проходить досить значний період часу, що викликано особливостями виявлення таких злочинів та локалізації об'єктів електроенергетики. Так, зазвичай, означені пошкодження виявляються представниками обслуговуючих організацій не одразу, оскільки більшість з цих об'єктів знаходяться поза межами населених пунктів. Це у свою чергу викликає незворотні зміни у матеріальній обстановці місця вчинення злочину під впливом часових змін.

2. Оскільки у переважній більшості об'єкти електроенергетики локалізуються на відкритому просторі, то матеріальна обстановка місця вчинення злочину піддається впливу атмосферних явищ, а відтак – слідова картина злочину може бути суттєво спотворена або взагалі знищена [271, с. 149].

Зазначені особливості вимагають від слідчого спеціальної підготовки, високої кваліфікації та ретельності в роботі. Ефективність даної слідчої дії безпосередньо залежить не тільки від знань і розумових здібностей слідчого, від рівня професіоналізму спеціалістів, а й від уміння слідчого організувати спільну роботу та обмін інформацією всіх осіб, що беруть у ній участь. Відтак, постає питання про правильну підготовку та організацію проведення

огляду. Адже, як цілком справедливо наголошує В. І. Гончаренко «правильна організація слідчої дії дозволяє провести ретельну її підготовку, запросити для участі необхідних осіб, передбачити застосування науково-технічних засобів, забезпечити у разі необхідності охорону тощо. Використання в процесі розслідування допомоги громадськості сприяє своєчасності певних заходів. Це, наприклад, пошук речових доказів на великій території місця події, встановлення кола можливих свідків, розшук злочинця, який зник з місця події. Організація діяльності містить у собі також питання самоорганізації слідчого, тобто такої організації його роботи, що сприяла б найбільшій результативності» [41, с. 42].

Більшість учених-криміналістів визначають два етапи підготовки до огляду місця події: 1) здійснюється до виїзду на місце події і включає комплекс заходів організаційно-розпорядчого і забезпечувального характеру; 2) здійснюється після прибуття на місце події і передбачає заходи тактичного характеру [159; 165; 222; 260].

До першої групи підготовчих належать, зокрема такі загальні заходи як: організація чергувань слідчих, визначення принципів комплектування оперативних груп, сповіщення про подію й організацію виїзду, визначення форм обліку чергувань та виїздів (відповідні журнали), методи залучення понятих та інші питання попередньої підготовки проведення огляду місця події (починаючи від зручності та придатності виїзду одягу, взуття слідчого чи іншого учасника огляду й закінчуючи рекомендаціями одержати заздалегідь прогноз погоди) [92, с. 139].

Крім того, перед оглядом рекомендується встановити, хто і звідки повідомив про злочин, одержати інформацію про характер події, надати розпорядження про охорону місця події, повідомити про подію відповідні інстанції, підготувати необхідні науково-технічні засоби. Специфікою підготовки до проведення огляду пошкодженого об'єкту електроенергетики є необхідність встановлення його точного місцезнаходження, що може в деяких випадках викликати ускладнення. Для цього зручно використовувати

відомі черговому правоохоронного органу, слідчому і заявнику орієнтири (населений пункт, залізнична станція, ділянка автомобільного сполучення, транспортна зупинка тощо).

С. О. Книженко зазначає, що слідчому огляду підлягають об'єкти, які можуть нести загрозу життю та здоров'ю як учасникам слідчої дії, так і населенню. Тому перед виїздом на місце події слідчий повинен повідомити місцеві органи влади щодо необхідності проведення заходів захисту населення [84, с. 187]. У цьому контексті специфіка проведення огляду місця умисного пошкодження об'єктів електроенергетики вимагає проведення перед виїздом на місце події й інших підготовчих заходів, зокрема, звернення до відповідних енергообслуговуючих підприємств з метою вимкнення струму на певній ділянці електромережі для забезпечення безпеки учасників огляду.

Важливим також є питання визначення кола учасників огляду місця події, оскільки проведення огляду у даній категорії проваджень часто вимагає застосування спеціальних знань, що стосуються умов функціонування об'єктів електроенергетики та їх конструктивних особливостей, якими слідчий може не володіти. Зокрема, залучення до огляду пошкодженого об'єкта електроенергетики особи, яка виявила злочин, сприятиме однозначності висновків про виявлені пошкодження, особливо якщо ця особа є працівником підприємства, на балансі якого знаходиться пошкоджений об'єкт. Також, крім звичайних учасників даної слідчої дії, при проведенні оглядів даної категорії необхідно залучати інших спеціалістів у галузі енергетики (спеціаліста з безпеки електричних мереж, майстра діляниці високовольтного району електричних мереж, електротехніка чи електромонтера) [271, с. 149].

Зазначимо, що постійна присутність на місці пошкодження об'єкта електроенергетики представника енергопідприємства передбачена також відомчими нормативними актами, зокрема Постановою Кабінету Міністрів № 209 від 04.03.1997 р. [181]. Залучення такого спеціаліста до проведення

огляду місця події є основною умовою перед початком огляду електронезбезпечних об'єктів. На розсуд слідчого, залежно від конкретних обставин, можуть бути залучені до огляду фахівці з інших галузей знань: інспектор-кінолог, геодезист, будівельник, хімік та інші особи.

До прибуття на місце події варто також з'ясувати питання необхідності присутності понятих під час проведення огляду. Так, присутність понятих при проведенні огляду місця події відповідно до абз. 2 ч. 7 ст. 223 КПК України обов'язкова лише у тому разі, коли об'єкт, що оглядається, є володінням особи, тобто перебуває у приватній власності [115]. У разі перебування об'єкта електроенергетики у державній власності, кримінальний процесуальний закон не вимагає участі понятих при проведенні його огляду у обов'язковому порядку. Зазвичай, у державній власності в Україні перебувають об'єкти і лінії електропередачі з напругою 330 кВ і вище. Якщо слідчий не впевнений у майновій належності об'єкта електроенергетики, участь понятих під час огляду місця події видається необхідною.

Після прибуття на місце події основними питаннями, які необхідно вирішити слідчому є: 1) визначення меж території огляду; 2) вирішення питання про початковий пункт проведення огляду; 3) визначення способу та послідовності вивчення обстановки; 4) вирішення питання про залучення більшої кількості працівників оперативного апарату; 5) вирішення питання про залучення додаткових сил та засобів у випадку огляду більшої ділянки місцевості [4, с. 9].

Аналіз слідчої та судової практики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, а також результати проведеного анкетування практичних працівників дозволяють визначити низку основних об'єктів, що підлягають дослідженню під час огляду місця події. Це передусім: 1) пошкоджений об'єкт електроенергетики та ділянка місцевості, де він розміщується (98,4 %); 2) територія, що прилягає до місця безпосереднього вчинення злочину та може містити сліди його вчинення, в тому числі місця зберігання викрадених частин об'єкта

електроенергетики (67,5 %); 3) знаряддя злочину (63,8 %); 4) транспортні засоби, призначені для вивозу викрадених частин об'єкта електроенергетики (47,9 %). Однак, необхідно зазначити, що даний перелік не є вичерпним та залежить від конкретних обставин злочину, а також наявності відомостей про обставини його вчинення та особу злочинця (додаток А).

При проведенні огляду центральної частини місця події особлива увага слідчого має приділятися опису стану об'єкта електроенергетики та виявлених пошкоджень і слідів злочину. Обов'язковим є фіксація нанесеного на об'єкт електроенергетики маркування (номеру об'єкта) при його описі в протоколі огляду місця події. Необхідно також встановити які саме частини об'єкта пошкоджені, викрадені, з'ясувати їх кількість, форму, розміри та інші характеристики для здійснення в подальшому їх пошуків. Виявлені факти відсутності частин об'єктів електроенергетики та сліди їх зрізу детально фіксуються у протоколі огляду місця події і фотографуються.

Оскільки переважна більшість досліджуваних злочинів вчиняється на відкритій місцевості та поза населеними пунктами, важливим питанням після прибуття на місце події є правильне визначення меж огляду. Складність вирішення цього питання підтвердили в тому числі 54,6 % з опитуваних практичних працівників (додаток А). Взагалі, під місцем події розуміють територію (приміщення, помешкання, ділянку місцевості), у межах якої залишилися сліди підготовки, безпосередньо вчинення злочину або де виявлені їх наслідки, з усіма органічно пов'язаними між собою і з даною подією причинно-наслідковими і просторовими зв'язками, слідами, об'єктами злочинних дій, знаряддями злочину і змінами в матеріальній обстановці, що становлять інтерес для органів розслідування [16, с. 140]. На винятковому значенні місця події наголошує В. О. Коновалова: «Місце події охоплює значну інформацію про подію злочину й осіб, які його вчинили. Воно становить собою фрагмент події, де відбиті її окремі сторони, моменти. Більшою або меншою мірою воно містить об'єктивну

інформацію про подію злочину, відображену в зміні обстановки, сліди перебування злочинця, його дії, їхні наслідки, наміри злочинця та інші дані, що дозволяють побудувати уявну або частково матеріальну модель злочину, його обставин» [103].

Межі огляду встановлюються не одразу після прибуття групи на місце події, а визначаються поступово та уточнюються у процесі проведення загального та детального оглядів, а також корегуються залежно від отриманої від працівників оперативних підрозділів додаткової інформації. Рациональне встановлення територіальних меж огляду важливе, перш за все, для організації охорони всієї оглядової ділянки, попередження втрати важливих слідів та речових доказів, а також повноти дослідження обстановки місця події.

Результати проведеного серед працівників практичних підрозділів опитування показали, що місце вчинення злочинів, що розглядаються, часто може охоплювати значну за площею територію, зокрема: а) локалізується у межах однієї, чітко визначеної ділянки місцевості, де розміщується пошкоджений об'єкт (об'єкти) електроенергетики (47,3 %); б) знаходиться на двох і більше ділянках, що розташовані на різних відстанях одна від одної (34,8 %); в) має значну протяжність території, що досліджується (57,4 %) (додаток А).

Однак варто наголосити, що при розширенні меж огляду та виявленні на деякій відстані від центру події будь-яких слідів та предметів слід завжди здійснювати більш детальне їх дослідження, з метою визначення точної належності до події злочину. В іншому випадку результати такого розширеного огляду можуть направити розслідування хибним шляхом та навіть завести у «глухий кут». У цьому сенсі ми підтримуємо думку В. І. Алексейчук, яка стверджує, що зміни обстановки, причинно не пов'язані з подією можуть бути в деяких випадках помилково витлумачені як фрагмент відображення події. У зв'язку з цим, висновок про віднесення виявлених змін

до події може бути зроблений лише на підставі проведення одночасного дослідження інших слідів і встановлення зв'язків перших і других [2, с. 27].

Межі території, що підлягає огляду, визначаються, виходячи із наявних слідів злочинця на місці події. Зокрема, необхідно оглядати не лише центр місця події, але й периферію у максимально великому радіусі (навколо електроопори чи опор, або навколо трансформатора) у разі, якщо:

площа центру виявилася затоптаною людьми, що прибули на місце події раніше слідчого;

у центрі події місцевість кам'яниста або покрита галькою і сліди на ній не виражені;

сліди та інші докази можуть виявитися віддаленими від центру місця події [68, с. 300–304].

Результати аналізу матеріалів досудового розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики та опитування практичних працівників свідчать про те, що до меж огляду події включалися: 1) місце, де відбувся злочин та були виявлені сліди або предмети, що мають ознаки речових доказів (96,8 %); 2) ймовірні шляхи пересування злочинця до та від місця вчинення злочину (84,5 %); 3) місце стоянки транспортного засобу, який використовувався злочинцями для переміщення та перевезення викраденого (62,4 %); 4) ділянка місцевості або приміщення, де були виявлені знаряддя злочину (79,1 %); 5) інші ділянки, які є носіями слідів вчиненого злочину або місця знаходження демонтованих (викрадених) з об'єктів електроенергетики частин (складових), що мають відношення до події злочину (46,7 %) (додаток А).

Під час проведення огляду місця вчинення умисних порушень об'єктів електроенергетики особливого значення набуває визначення та ретельне обстеження шляхів можливого пересування злочинців. Такі шляхи можуть пролягати вздовж лісосмуг, залізничних станцій, магістральних шосе, водойм тощо. Адже в окремих випадках злочинці ховають окремі предмети чи їх фрагменти металоконструкцій, приладдя, частини об'єктів

електроенергетики поблизу безпосереднього місця вчинення злочину, плануючи забрати їх у зручний час (з настанням ночі, коли знайдуть транспортний засіб тощо). У разі виявлення таких схованок, необхідно організувати засідку з метою затримання злочинців на гарячому.

Приклад. 21 березня 2015 року, приблизно о 20 год., обвинувачені ОСОБА_2, ОСОБА_3 та ОСОБА_4, реалізуючи попередній спільний злочинний умисел, спрямований на пошкодження об'єкту електроенергетики шляхом викрадення металевих кутників з опор високовольтних ліній електропередачі, на саморобному транспортному засобі з причепом приїхали до анкерної високовольтної опори № 61 типу У5М повітряної лінії електропередачі ПАТ «Миколаївобленерго», розташованої у полі на відстані 1 км на схід від с. Широке Снігурівського р-ну Миколаївської області. На виконання злочинного умислу, обвинувачені, діючи умисно, з корисливих мотивів, шляхом вільного доступу, пошкодили вказану електроопору шляхом відкручування болтів та гайок – кріплень металевих виробів з нижнього розкосу хреста опори № 61 та відокремлення від конструкції опори дванадцяти кутників. Три кутники обвинувачені відвезли у с. Червона Долина Снігурівського р-ну Миколаївської області та залишили зберігати на території домоволодіння ОСОБА_2, інші дев'ять металевих кутників заховали в полежахисній лісовій смузі, розташованій у 20 м від лінії електропередачі, з метою подальшого перевезення та використання для власних потреб.

Допитаний свідком представник потерпілої юридичної особи ПАТ «Миколаївобленерго» показав, що на місці події під час перевірки пошкодженої електроопори у полежахисній лісовій смузі представниками енергообслуговуючого підприємства були виявлені дев'ять кутників. Вони бачили, як до місця схову їхав мотоцикл. Помітивши їх, водій почав розвертатися. В результаті переслідування, у населеному пункті обвинувачені були затримані та зізналися у вчиненні злочину [201].

Більшість умисних пошкоджень електроенергетики вчиняється з використанням різноманітних транспортних засобів. Відтак, якщо є дані про те, що злочинці прибули на автомобілі, значна увага повинна приділятися пошуку та огляду місця стоянки автомобіля з метою виявлення слідів протектора, підтікання мастила або іншої рідини. Крім того, на цьому місці можуть бути виявлені й інші сліди: відбитки взуття, недопалки, випадково загублені дрібні особисті речі тощо.

Як зазначалося у попередніх підрозділах, більшість досліджуваних злочинів характеризуються груповим способом вчинення. Відтак, під час проведення огляду необхідно звертати увагу на виявлення та дослідження слідів перебування кількох злочинців на місці події. Про скоєння злочину групою осіб можуть свідчити виявлені на місці події сліди рук, ніг та інших частин тіла людини, що відрізняються за розміром, характером розташування на предметах та місцевості тощо. Зокрема, під час виявлення слідів пальців рук звертають увагу на їх взаємне розміщення та розбіжності у розмірах і малюнку папілярних візерунків. Аналогічним способом підходять до дослідження й оцінки слідів ніг (взуття) на місці події.

Інформативними з цього погляду є також сліди паління: наявність недопалків різних марок, розбіжності у способі їх прикусу, гасіння, манері докурювати до кінця чи залишати недопалок певної величини – все це може свідчити про належність слідів різним особам [159, с. 151, 152].

Крім того, про здійснення злочину групою осіб може свідчити розмір, кількість, маса, характер, обсяг та форма викраденого. Це можуть підтверджувати сліди пересування, переносу громіздких або важких предметів, що зробити одній людині не під силу. У цьому ж контексті доцільно здійснювати аналіз і застосованих під час злочину знарядь та засобів. Зокрема, про груповий характер злочину можуть свідчити виявлені сліди використання важких пристроїв для різання металу, різних знарядь зламу чи демонтажу тощо.

У контексті визначення хронологічної послідовності проведення, ми пропонуємо застосовувати під час огляду місця умисного порушення об'єктів електроенергетики загальновизнаний у криміналістиці поділ даної слідчої дії на загальний та детальний. При цьому, перший етап (загальний огляд) полягає у сприйнятті і фіксації: 1) точного місця події (назва населеного пункту, вулиці, номера будинку; ділянка території на вулиці; за межами населеного пункту – у якому напрямку і на якій відстані від орієнтиру розміщене місце події); 2) точного розміщення на місці події пошкодженого об'єкта електроенергетики (відносно оточуючих предметів) і характеру слідів та інших матеріальних об'єктів; 3) місць, з яких можна спостерігати, що відбувається на місці події, з метою встановлення можливих свідків; 4) території приватних ділянок і помешкань осіб, де були виявлені викрадені складові частини об'єкта електроенергетики; 5) засоби, призначені для зберігання або транспортування предметів з місця вчиненого злочину; 6) знаряддя вчинення злочину; 7) умови і обставини, які сприяли вчиненню злочину тощо [161, с. 149].

Зважаючи на часту необхідність під час проведення загального огляду місця умисного пошкодження об'єктів електроенергетики досліджувати досить значну за площею територію, важливим питанням є добір відповідних тактичних методів, на яких пропонуємо зупинитися більш детально. Залежно від характеру місцевості та інших умов проведення слідчої дії (наявності у розпорядженні слідчого технічних засобів та кількості осіб, які можуть бути залучені до проведення огляду), для огляду відкритої місцевості можуть застосовуватись різні тактичні методи: по квадратах (зонах), за спіраллю, метод координатної сітки або фронтальний метод.

Загалом, огляд на відкритій місцевості рекомендується здійснювати «за спіраллю», що розширюється від центру (пошкодженого об'єкта електроенергетики) або звужується до нього, у лінійному напрямку, за концентричними колами, які можна накреслити на ґрунті. Цей метод гарантує слідчому поступовий огляд усієї території (додаток Ж, рис. 1).

Якщо ж ґрунт твердий і утворені розкресленими слідчим спіралями межі ділянок не достатньо помітні або місцевість вкрита деревами, чагарником, то територію, що підлягає огляду, необхідно попередньо розбити на окремі ділянки за природними межами або розмітити кілками, після чого послідовно оглядати по квадратах (зонах) місце події (додаток Ж, рис. 2).

Фронтальний огляд (коли учасники пересуваються уздовж місця події на відстані кількох кроків один від одного в одному напрямку) доцільний у разі несприятливих погодних умов або якщо огляду підлягає значна територія. Найбільш ретельно рекомендується досліджувати чагарники, ями, яри, старі покинуті будівлі, криниці, водоймища тощо. Не виключена можливість, що саме тут можуть бути заховані викрадені злочинцями частини об'єктів електроенергетики, або викинуті знаряддя злочину чи якісь особисті речі. Під час огляду доцільно використовувати пошукові засоби (щуп, трал, магнітний підіймач, металошукач тощо). У такому огляді беруть участь значні за кількістю групи людей (працівники міліції, громадські працівники, місцеві мешканці). У разі можливості група повинна складатися з осіб, які добре обізнані в особливостях місцевості (додаток Ж, рис. 3).

Практика підтверджує також ефективність проведення огляду місцевості методом координатної сітки. При цьому місце події розбивається на ділянки прямокутної форми розміром 1х1 м або 2х2 м, які оглядаються послідовно. Напрямок порядку огляду ділянок може змінюватися в залежності від оточуючої обстановки (додаток Ж, рис. 4).

Обстежувану територію доцільно розбивати на ділянки, обмежені орієнтирами – дорогами, просіками, балками, струмками тощо. Обстеження кожної ділянки слідчий доручає групі на чолі з працівником поліції. Учасників огляду обов'язково інструктують про те, що знайдені сліди або предмети можуть мати відношення до події злочину та їх необхідно залишати недоторканими до закінчення огляду, проте позначати відповідною позначкою.

Метод проведення огляду центральної частини місця події залежить від кількості пошкоджених об'єктів електроенергетики. Так, у випадках виявлення трьох та більше пошкоджених об'єктів, центр місця події чітко не визначений, а тому виявлення слідів злочину доцільно розпочинати з периферії. Під час огляду одного (двох) пошкоджених об'єктів пропонується застосовувати ексцентричний спосіб. Варто наголосити, що під час здійснення огляду, переміщуючись по території, слід бути уважним та не змінити або пошкодити сліди, що могли бути залишені злочинцем на шляху прямування до чи від об'єкта електроенергетики.

Добір відповідного методу проведення огляду зумовлюється також знаряддями, що використовувались під час його вчинення. Так, у ситуації, коли при умисному пошкодженні об'єктів електроенергетики використовувалася спеціальна габаритна техніка та механізми, слідчому слід обрати концентричний метод огляду місця події, оскільки це дасть можливість виявити та зафіксувати сліди переміщення та використання вказаної техніки. У разі, якщо при вчиненні означеного злочину використовувалися такі знаряддя, як ножівка по металу, розвідний ключ, лопата, молоток, сокира, вивертка тощо, слідчому доцільно проводити огляд місця події з використанням ексцентричного методу, оскільки основна частина слідів зосереджена на місці безпосереднього пошкодження об'єкта.

Отже, на стадії загального огляду слідчий визначає, які об'єкти знаходяться на місці події, їх взаємне розміщення та взаємозв'язок з іншими елементами обстановки вчинення злочину, передбаченого ст. 194–1 КК України. Згодом, на стадії детального огляду, зазначені об'єкти більш детально оглядаються, відшукуються різні групи слідів злочину та проводяться їх попередні дослідження (експрес-аналізи), здійснюється фіксація та вилучення слідів.

Зважаючи на часто доволі значну територію проведення огляду місця події у досліджуваній категорії проваджень, актуальним постає питання

якісної фотофіксації елементів місця події. Зокрема, на стадії проведення загального огляду доцільно застосовувати орієнтуючу зйомку, яка своїм завданням має фіксацію пошкодженого об'єкта електроенергетики разом з оточуючими його предметами, будівлями, місцевістю. Місце події необхідно фотографувати на фоні предметів, що можуть слугувати орієнтирами. Таку зйомку доцільно проводити панорамним методом, зокрема, щоб охопити ширшу площу, використовують кругову або лінійну панораму. Після орієнтуючої здійснюється оглядова фотозйомка, тобто фіксація загального вигляду об'єкта без оточуючих предметів у кількох ракурсах.

Детальна стадія огляду місця події передбачає проведення вузлової (зйомка окремих частин об'єкта) та детальної (зйомка окремих слідів, предметів, деталей обстановки місця події масштабним способом) видів фотозйомки. Варто зазначити, що фіксація обстановки місця події передбачає використання всіх вищерозглянутих видів зйомки, які доповнюють одна одну та забезпечують ілюстративність та об'єктивне уявлення про місце події [58, с. 10–11].

Ефективному та якісному проведенню у тому числі фотофіксації місця події сприятиме залучення до проведення огляду спеціаліста, зокрема інспектора-криміналіста. Відповідно до Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України (наказ МВС України від 06.07.2017 р. № 570), інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) надає консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок; виявляє, фіксує (здійснює фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, відбитки та зліпки), здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення; проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для

розслідування обставин кримінального правопорушення [182]. Крім того, при огляді місця вчинення злочину під час попереднього дослідження слідчої інформації спеціаліст моделює дії злочинця, встановлює за слідами його прикмети, навички, звички тощо, які характеризують злочинця та знаряддя злочину.

Порядок залучення інспекторів-криміналістів до участі у проведенні огляду місця події, а також основні вимоги, які висуваються до проведення даної слідчої дії за участю спеціаліста закріплені наказом МВС України від 03.11.2015 р. № 1339 [74].

У разі відсутності у інспектора-криміналіста технічної можливості вирізати фрагмент металевого кутника чи кабелю через конструкційні особливості пошкодженого об'єкта електроенергетики, слідчому варто провести повторний огляд місця події за участю працівників спеціалізованого підприємства, які будуть здійснювати відновлювальні роботи і матимуть технічні можливості вирізати потрібний фрагмент.

Завершальна стадія огляду місця події передбачає проведення слідчим наступних дій: 1) складання протоколу огляду місця події; 2) пакування вилучених об'єктів та вжиття заходів щодо їх збереження; 3) вирішення питання щодо заявлених клопотань учасників слідчої дії.

Результати огляду слідчий фіксує у протоколі огляду, в описовій частині якого вказується: 1) характеристика, місцезнаходження та межі ділянки, де знаходився пошкоджений об'єкт електроенергетики; 2) можливі шляхи пересування злочинців; 3) взаємне розміщення пошкоджених об'єктів електроенергетики; 4) особливості обстановки та окремих її частин, предметів, слідів та місця їх виявлення; локалізація, розміри, стан, характерні особливості, а також способи і засоби, що використовувалися для виявлення та дослідження слідів злочину; 5) особливі обставини, характерні для конкретної обстановки, зокрема й негативні.

Заключна частина протоколу повинна обов'язково містити:

- 1) перелік вилучених об'єктів, та куди вони направлені (передані). Специфікою досліджуваних злочинів у цьому розумінні є те, що часто слідчим вилучаються доволі габаритні та об'ємні елементи пошкодженого об'єкта електроенергетики; знаряддя та техніка, за допомогою яких вчинявся злочин (газозварювальні апарати, болгарки, транспортні засоби тощо);
- 2) технічні засоби, що використовувались під час проведення огляду;
- 3) вказівка на складання планів, схем, адже доцільно складати фототаблиці та схеми, креслення до протоколу огляду місця події [277, с. 170–172];
- 4) заявлені клопотання та рішення, прийняті на їх основі.

До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки (додаток 3).

Вилучені під час огляду місця події речі відповідно до ч. 5 ст. 237 КПК України, підлягають негайному опечатуванню із завірненням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. Опечатування вилучених речей повинно здійснюватися таким чином, щоб виключити можливість їх непомітного пошкодження чи підміни [115].

Аналіз криміналістичних джерел та практики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики дозволив виокремити найбільш типові помилки, яких припускаються слідчі під час проведення огляду місця події у досліджуваній категорії проваджень. До них ми віднесли наступні: 1) затягування часу при прийнятті рішення про проведення огляду, що призводить до втрати речових доказів; 2) допущення на місце події сторонніх осіб, що може призвести до зміни, спотворення чи навіть часткового знищення слідової картини злочину; 3) хибне сприйняття виявлених на місці злочину об'єктів як слідів події, що розслідується, або навпаки – криміналістична значущість виявлених слідів злочину недооцінюється; 4) порушення хронології необхідних дій під час проведення огляду, або взагалі не проведення окремих необхідних

заходів; 5) неправильне визначення меж огляду місця події, що призводить до неефективного використання часу та сил, а також до втрати речових доказів; 6) однобічність та упередженість слідчого відносно необхідності розглядати різні версії вчинення злочину; 8) відмова від залучення спеціаліста під час проведення огляду місця події, що суттєво знижує ефективність дій з виявлення, фіксації та вилучення речових доказів, а також унеможливорює оперативне розкриття злочину за результатами експрес-досліджень.

3.2. Допит під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики

Допит є однією з найбільш важливих та поширених першочергових слідчих дій на початковому етапі розслідування будь-якого злочину. Підтвердили значення допиту під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики і результати опитування практичних працівників, 86,4 % з яких визначили дану слідчу дію як одну з найбільш результативних (додаток А). Однак, як зазначає В. Ю. Шепітько, у той самий час допит – найскладніша слідча (розшукова) дія, що потребує від слідчого високої загальної і фахової культури, глибокого знання психології людини [261, с. 3]. У цьому аспекті, особливого значення професіоналізм слідчого набуває під час проведення допиту при розслідуванні злочинів, що вивчаються, оскільки, як вже зазначалося, вони часто вчиняються за повної відсутності свідків (за межами населених пунктів або на їх околицях, у полі, на територіях сільськогосподарських угідь тощо). Відтак, слідчий, завдяки високій майстерності, здібностям, а також умілому застосуванню ефективних тактичних прийомів, має отримати максимальний обсяг інформації від вкрай обмеженої кількості осіб.

Зважаючи на актуальність тематики, дослідженню наукових основ проведення допиту у різні часи приділяли увагу чимало відомих вчених-

криміналістів, зокрема О. М. Васильєв [21], В. П. Бахін [9], В. К. Весельський [25], В. С. Комарков [95], В. О. Коновалова [99], В. Г. Лукашевич [131], Є. Д. Лук'янчиков [130], В. О. Образцов [157], Н. І. Порубов [174], О. Б. Соловійов [227], Л. Д. Удалова [233], В. Ю. Шепітько [261] та багато інших науковців. Однак, вченими окремо не вивчалися особливості проведення даної слідчої дії під час розслідування злочину, передбаченого ст. 194–1 КК України. У даному підрозділі нашої роботи ми спробуємо розглянути та з'ясувати організаційно-тактичні особливості проведення допиту різних категорій осіб при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із умисним пошкодженням об'єктів електроенергетики.

Успіх та ефективність допиту залежить перш за все від ретельної підготовки до даної слідчої дії, на чому наголошують чимало науковців. Зокрема, М. Л. Цимбал зазначає, що під час підготовки слідчий вивчає матеріали провадження з метою визначення кола питань, що підлягають установленню, з'ясовує взаємини свідка з іншими особами, що проходять по справі, ступінь їх зацікавленості в результаті розслідування.

Якщо до моменту допиту свідка слідчий має в розпорядженні речові докази чи фотознімки, що можуть бути пред'явлені свідку з метою відновлення асоціативних зв'язків, він повинен заздалегідь відібрати потрібні, щоб у разі необхідності пред'явити їх свідку. Питання про час, спосіб виклику свідка й обстановку допиту повинні бути також ретельно продумані [244, с. 115].

На наш погляд, підготовка до допиту при розслідуванні умисного пошкодження об'єктів електроенергетики повинна включати чотири основні складові: вивчення матеріалів кримінального провадження; оволодіння певним комплексом спеціальних знань у галузі електроенергетики; вивчення особи допитуваного; складання плану допиту [270, с. 164].

Окремо хотілося б зупинитися на необхідності набуття слідчим спеціальних знань у галузі електроенергетики. Адже як справедливо зазначає

В. О. Коновалова, ретельна підготовка до допиту вимагає ознайомлення з відповідною літературою, документами, інструкціями і термінологією. Мінімум спеціальних знань нададуть слідчому змогу грамотно сформулювати питання, з'ясувати окремі обставини події, правильно зрозуміти і оцінити свідчення допитуваної особи [99, с. 44–45]. Вторять їй Ю. В. Гаврилін та Н. Г. Шурухнов, які стверджують, що для забезпечення цілеспрямованості допиту слідчий повинен добре орієнтуватися в професійній діяльності свідка [34]. Узагальнення й аналіз протоколів допитів свідків у кримінальних провадженнях про факти умисного пошкодження об'єктів електроенергетики свідчать про те, що плани та схеми допиту залишаються незмінними незалежно від професійної належності особи. Крім того, під час опитування практичних працівників органів слідства нами було виявлено, що 12,3 % з них під час проведення допиту використовують тактику, спеціально розроблену для розслідування злочину, передбаченого ст. 194–1 КК України, 48,9 % – діють «за інтуїцією» («за ситуацією»), і лише 35,7 % з опитаних при підготовці до проведення допитів у даній категорії проваджень вивчають нормативно-правові та відомчі документи, що регламентують порядок та особливості функціонування об'єктів електроенергетики (додаток А). Цей факт є свідченням того, що переважна більшість слідчих не здійснюють підготовку до допиту у цьому напрямку. Відтак, значна частина тих обставин, що мають значення для розслідування залишається нез'ясованою [288, с. 164].

Крім правильного визначення кола осіб, які володіють інформацією, що має значення для розслідування, повнота і правдивість показань свідків залежить від вирішення наступних тактичних завдань, які повинні враховуватись слідчим: а) визначення можливої зацікавленості свідків у тих або інших результатах розслідування чи залежності від осіб, які зацікавлені в цьому; б) нейтралізації чинників, які негативно впливають на поведінку під час допиту (відмова, ухилення від дачі показань, неправдиві показання); в) врахування соціальних та психологічних особливостей

допитуваного; г) вжиття заходів, спрямованих на попередження подальшої відмови від даних правдивих показань [223, с. 220].

У процесі підготовки до допиту варто з'ясувати соціально-психологічні дані про допитуваного, його характер, темперамент, рівень інтелекту, спосіб мислення, схильності до референтної групи, способу життя, виховання в родині. Адже, як зазначається в науковій літературі, здібність допитувати є визначним показником рівня професіоналізму слідчого. Уміло підготовлений і тактично правильно проведений допит має важливе значення, по-перше, тому, що показання людей у багатьох випадках пов'язані між собою, утворюючи цілісну, логічно пов'язану систему доказів у справі, а по-друге, пояснюють і закріплюють інші докази, які слідчий має на початковому етапі розслідування [54, с. 186].

Як відмічалось вище, важливе місце у кримінальному провадженні за ст. 194–1КК України відводиться показанням свідків. Відтак, пропонуємо визначити коло осіб, які можуть виступати в якості свідків у даних провадженнях. Аналіз практики розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики та криміналістичних джерел дозволи встановити наступні групи осіб:

1. Особи, які виявили та повідомили про відповідні пошкодження. Зазвичай, це представники енергопідприємств, оскільки дані про факти пошкодження об'єктів електроенергетики здебільшого надходять від фахівців спеціалізованих підприємств під час планового або позачергового обходів. Необхідні для слідства дані можна з'ясувати у них шляхом постановки наступних запитань: хто, коли і за яких обставин виявив злочин; чим саме викликана необхідність позапланового обходу (якщо він був таким); що конкретно привернуло їхню увагу при огляді об'єкта електроенергетики (зовнішній вигляд об'єкта чи порушення режиму його функціонування, відсутність окремих складових елементів тощо); який саме об'єкт електроенергетики пошкоджений, його точне місцезнаходження; у чому саме полягали пошкодження (які складові та у

якій кількості були відсутні); яким чином (за допомогою яких засобів або інструментів) ймовірно могли вчинятися злочинні дії; ким і як усувалися пошкодження; чи вилучалися якісь складові об'єкта, та де вони зараз знаходяться; чи траплялися подібні події раніше на ввіреній їм ділянці; хто з працівників підприємства міг сприяти вчиненню злочину; чи мали місце на ділянці обставини, які сприяли вчиненню злочину (відсутність освітлення, охорони) тощо.

Крім того, з метою виявлення недостовірного відображення проведених планових та позапланових ремонтних робіт ліній електропередачі, під час допиту таких осіб необхідно уточнити ділянки проведених робіт та кількість демонтованого кабелю. Під час допиту необхідно з'ясувати також куди він був направлений, а також чи знають допитувані осіб, які раніше працювали в електроенергетичних підприємствах та були звільнені з негативних причин, чи підтримують з ними якісь стосунки та чи не цікавився хто-небудь з них останнім часом особливостями режиму функціонування окремих ділянок електромережі. Варто також поцікавитись, чи знають вони найближчі місця розташування приймальних пунктів металобрухту, яким шляхом і якими засобами, на їх думку, можливе транспортування такого металобрухту, час надходження повідомлення про несправність або відключення об'єкта електроенергетики [209, с. 46].

При проведенні допиту даної категорії осіб варто пам'ятати, що між моментом вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики і початком розслідування проходить іноді досить тривалий проміжок часу. Крім того, особи, що здійснюють діяльність з обслуговування об'єктів електроенергетики згідно з їхніми функціональними обов'язками, надають численну кількість різних послуг, спрямованих на забезпечення нормального їх функціонування. Відтак, деякі моменти або деталі можуть ними забуватися. Тоді для поновлення таких пробілів слідчий застосовує різноманітні тактичні прийоми.

2. Випадкові свідки вчинення злочину: випасали худобу біля об'єктів електроенергетики, трактористи, комбайнери та інші працівники сільського господарства або особи, які працюють у сусідньому населеному пункті, дорога до якого проходить повз пошкоджений об'єкт електроенергетики, мешканці ближніх населених пунктів та інші. Від даної категорії свідків можна отримати відомості про: час та місце вчинення злочину; який характер мали дії злочинця в момент учинення злочину (чи не намагався він викинути знищити чи приховати які-небудь предмети); який спосіб вчинення злочину; якою була кількість осіб, які брали участь у вчиненні злочину, відомості про них та характер дій кожного; які знаряддя та засоби використовували злочинці; чи бачив (був знайомий) допитуваний цих осіб раніше та за яких обставин та ін.

3. Особи, які брали участь у затриманні злочинців можуть повідомити про особливості поведінки підозрюваного у момент затримання. Зокрема, час та місце затримання; які особи були присутні під час затримання злочинця й виявленні ознак злочину; кількість затримуваних осіб; чи повадився злочинець знервовано (агресивно); які предмети та речі були при ньому та чи намагався він у цей момент позбутися чогось або попередити кого-небудь; чи знайомий допитуваний з затриманим (його співниками) тощо.

Як свідків у цьому контексті можна допитати й співробітників оперативних підрозділів, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії, або інших осіб, які залучалися до їх проведення. Найчастіше на допиті з'ясовують такі обставини: на підставі чого вони брали участь у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії; характер дій підозрюваного та інших осіб під час проведення заходів; як здійснювалося затримання підозрюваного, що було знайдено при ньому; що пояснював підозрюваний з приводу своєї протиправної діяльності; які саме предмети було вилучено тощо. Допит цих осіб може здійснюватися із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом [209, с. 33, 34].

4. Особи, які виступали свідками збуту викрадених частин об'єктів електроенергетики (поблизу пунктів прийому металобрухту, на ринках тощо). У даних осіб необхідно з'ясувати: час та місце збуту підозрюваним частин (складових) електроенергетики; що саме, у якій кількості та кому передавав злочинець; чи був він один та як повадився (нервував, спішив, намагався щось приховати); чи бачив допитуваний цю особу (осіб) раніше та за яких обставин; хто ще був свідком подібних дій підозрюваного.

5. Особи, до яких злочинці зверталися напередодні вчинення злочину з метою отримати у тимчасове користування певні знаряддя або засоби (болгарка, газозварювальний апарат, транспортний засіб тощо). У цієї категорії свідків необхідно з'ясувати: у яких стосунках вони перебувають з підозрюваним; коли та з яким проханням злочинець до них звертався; чи була їм відома мета використання позиченого майна; коли були повернуті позичені речі; чи помітив допитуваний якісь зміни (сліди, залишки чогось) на позичених інструментах (засобах); скільки разів та коли саме підозрюваний звертався з подібними проханнями тощо.

Під час допиту осіб даної категорії професіоналізм слідчого набуває особливого значення. Адже йому необхідно формулювати запитання таким чином, щоб достовірно встановити, чи була відома особі, у якої підозрюваний позичав знаряддя злочину, реальна мета їхнього наступного використання. Від відповіді на дане запитання іноді залежить не лише статус допитуваного у подальшому провадженні (свідок, співучасник, пособник), а й подальша кваліфікація злочину.

Приклад. На початку червня місяця 2017 року у ОСОБА_1 виник злочинний намір, спрямований на таємне викрадення сталевих кутників шляхом їх демонтажу з повітряних опор високовольтної лінії електропередачі, розташованих поблизу с. Павлівка Світловодського району Кіровоградської області.

Для полегшення реалізації свого злочинного задуму ОСОБА_1 звернувся до громадянина ОСОБА_4 і, не вступаючи з ним у змову щодо

вчинення кримінального правопорушення, шляхом введення в оману останнього щодо справжніх своїх намірів, домовився з ним про перевезення на місце та з місця запланованого кримінального правопорушення обладнання для різки металу та сталевих кутників за допомогою автомобіля марки «Рено Трафік» синього кольору, державний реєстраційний номер «НОМЕР_1», що належав ОСОБА_4.

Одночасно ОСОБА_1, не вступаючи у змову з громадянином ОСОБА_5 щодо вчинення кримінального правопорушення, домовився з останнім про надання йому у тимчасове користування обладнання для різки металу [199].

6. Родичі, близькі, знайомі та колеги підозрюваних. Найчастіше показання цих свідків стосуються фактів перебування підозрюваного у певному місці, способу життя, поведінки тощо. Отже, у цієї групи свідків можуть бути з'ясовані: дані про особу злочинця, його спосіб життя, інтереси, звички, професійні знання, вміння і навички; характер стосунків з підозрюваним; відомості про характер вчиненого злочину; з яких джерел злочинець міг отримати інформацію про режим експлуатації об'єкта електроенергетики; як давно він міг вчиняти подібні злочини; хто міг бути його спільником; чи є у злочинця зв'язки з працівниками енергопідприємств; де можуть зберігатися викрадені складові (частини) об'єктів електроенергетики або які ймовірні шляхи її збуту; чи є у наявності документи або неофіційні записи, що можуть підтвердити надані допитуваним показання тощо [270, с. 166].

Слід враховувати, що показання даної категорії допитуваних не завжди відповідають дійсності, адже інколи вони намагаються зазначати лише позитивні характеристики підозрюваного через небажання притягнення близької людини до відповідальності.

Крім того, інші свідки також можуть давати неправдиві показання щодо умисного пошкодження об'єктів електроенергетики з корисливої або іншої особистої зацікавленості або між ними і родичами підозрюваного

може існувати змова. Для такого типу свідків характерна непряма відмова від дачі показань або, навпаки, від них може надійти досить великий обсяг інформації, але вона буде неточною. Важливо виявити істотні суперечності в показаннях підозрюваного та його родичів під час розслідування даного злочину [161, с. 168,169].

7. Спеціалісти у галузі електроенергетики та інших галузях, інспектори-криміналісти, які приймали участь у проведенні огляду місця події можуть бути допитані з приводу особливостей процесу виявлення, фіксації та вилучення з місця події речових доказів, а також надати необхідну для проведення розслідування інформацію в межах спеціальних знань, якими володіють.

Відмітимо, що даний перелік осіб, які можуть виступати свідками під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики є орієнтовним і визначається конкретною слідчою ситуацією.

Вибір тактичних прийомів при проведенні допитів у кримінальних провадженнях про умисне пошкодження об'єктів електроенергетики, як і при розслідуванні інших злочинів, визначається характером ситуації допиту (конфліктна, безконфліктна, змішана), стадією допиту (підготовча, у формі вільної розповіді, питання-відповіді), процесуальним становищем допитуваного (підозрюваний, потерпілий, свідок) [223, с. 145–146].

Крім того, характер тактичних прийомів залежить від причини виникнення бар'єрів у спілкуванні, зокрема: неумисної помилки або поганої пам'яті допитуваного, негативного ставлення допитуваних до правоохоронних органів, впливу на допитуваних з боку зацікавлених осіб (керівників, колег, родичів, знайомих) унаслідок матеріальної, службової та іншої залежності від них, а також співробітників оперативних підрозділів, які виявили злочин [209, с. 32].

Якщо в показаннях свідка відчуються прогалини та неточності, що цілком ймовірно, адже від моменту вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики нерідко проходить досить тривалий час, слідчому

необхідно вжити заходів щодо їх усунення. Причинами неправильного сприйняття та запам'ятовування інформації можуть стати також різні об'єктивні (зовнішні умови) та суб'єктивні (індивідуальні психічні властивості) чинники. З метою виправлення подібних неточностей у показаннях свідків доцільним є застосовування тактичних прийомів, спрямованих на сприяння пригадування допитуваним усіх деталей події злочину.

Найбільш ефективним методом нагадування, на думку О. І. Федора є впізнання, зокрема, демонстрація свідкові відеоматеріалів чи фотознімків. На думку вченого, цей метод гарний тим, що свідок не лише впізнає представлений йому знайомий предмет, а й пригадує обставини, за яких відбувалось його сприйняття.

Крім того, на думку вченого, при проведенні допиту доцільно, щоб свідок намалював (чи накреслив), якщо можливо, із зазначенням розмірів, характерні предмети, про які він дає показання. Такі малюнки чи креслення в якості додатків до протоколів допитів у ряді випадків являють собою цінну доказову інформацію [236, с. 126].

Зважаючи на особливості локалізації об'єктів електроенергетики (поза межами населених пунктів, на сільськогосподарських угіддях та ін.), під час допиту свідків доцільно користуватися картою району чи планом місця події. На планах наносять назви населених пунктів, гір, річок, ставків та ін., зазначаються інші орієнтири. Допитувані з точністю повинні вказати маршрути свого переміщення на місцевості та пункти зупинок. Така прив'язка показів з топографією місцевості допоможе слідчому уникнути можливої плутанини при допиті інших осіб. Карти і плани з відмітками, зробленими допитуваним, додаються до протоколів допиту [221].

Часто небажання свідка повідомити достовірну та повну інформацію щодо обставин злочину може бути викликане нерозумінням статусу та функції свідка самим допитуваним. Так, будучи особисто непричетним до вчинення злочину, свідок не бажає розголошувати будь-які свої зв'язки з

підозрюваним, побоюючись осуду оточення (в разі, якщо підозрюваний його колега чи родич) або ж намагаючись уникнути відповідальності за певні власні (часто надумані) порушення чи недбалість.

Перекручення чи зміна раніше наданих показів може мати місце на будь-якій стадії провадження: як при першому, так і при подальших допитах, а також під час судового засідання, коли свідок, безпосередньо сприймаючи конкретну особу підозрюваного (обвинуваченого) та усвідомлюючи можливість його притягнення до юридичної відповідальності, корегує свої показання з метою зменшення ступеня його вини. Отже, діагностика інформаційного та емоційного станів допитуваного, встановлення з ним психологічного контакту є головним тактичним завданням під час допиту свідка [270, с. 167].

Окремо хотілося б зупинитися на допиті неповнолітніх осіб, які, як свідчить аналіз кримінальних проваджень за фактами умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, також можуть стати як співучасниками, так і свідками вчинення подібних злочинів. Для досягнення позитивного результату та встановлення максимально тісного психологічного контакту під час допиту неповнолітнього слідчий повинен керуватись виключно професійним досвідом, поважати конкретну особистість допитуваного та обов'язково враховувати вікові, психологічні та соціальні умови його життєдіяльності. Нерідко під час допиту неповнолітнього підозрюваного можна здійснювати і профілактичну роботу [264, с. 137].

Однак, найбільш складним з точки зору добору найбільш адекватних тактичних прийомів, нам уявляється проведення допиту підозрюваних, який вважається однією з найвідповідальніших слідчих (розшукових) дій.

Як зазначалося у попередніх підрозділах нашої роботи, значна частина досліджуваних злочинів характеризується груповим характером їх вчинення. Відтак, при підготовці до допиту декількох підозрюваних осіб важливим є також питання визначення послідовності їхнього допиту. Рішення про

черговість допиту підозрюваних осіб слідчий приймає, як правило, в обстановці інформаційної невизначеності, оскільки до моменту проведення цієї слідчої дії він не має у своєму розпорядженні достатньо повних даних про особу кожного з підозрюваних і певної сукупності доказів, які можна використовувати при допиті [99, с. 90]. Отже, прийняття рішення про послідовність допиту підозрюваних осіб пов'язане з певним тактичним ризиком.

Для правильного визначення особи, допит якої повинен бути проведений першочергово, необхідно передусім з'ясувати такі дані про підозрюваних, як наявність злочинного досвіду, судимості, професійних навичок, відношення до роботи об'єктів електроенергетики; обставини затримання співучасників (затримання з речовими доказами на місці крадіжки, при транспортуванні, реалізації викраденого); особливості поведінки кожного члена злочинної групи при затриманні. Також треба враховувати результати попередніх слідчих дій, зокрема огляду місця події, допиту свідків, призначення та проведення експертиз, у ході яких одержані докази, що підтверджують вину підозрюваних. При вивченні результатів слідчих дій необхідно досліджувати докази, як ті, що підтверджують виниклу підозру, так і ті, що спростовують її по кожному з учасників злочинної групи. З'ясувавши цю сукупність доказів, слідчий продумує черговість допиту підозрюваних. При визначенні підозрюваної особи, яка повинна бути допитана першою, перевага віддається особам, які не мають злочинного досвіду і практики спілкування з працівниками слідчих органів, виконували другорядні ролі при вчиненні злочину, а також тим учасникам, злочинні дії яких підтверджуються найбільшою сукупністю доказів їх вини.

Вивчення криміналістичної літератури, узагальнення й аналіз судово-слідчої практики по фактах умисного пошкодження об'єктів електроенергетики дозволяють дійти висновку про те, що черговість допиту підозрюваних осіб по даній категорії злочинів може залежати і від того, до якого виду групи належать затримані. Так, при прийнятті рішення про

черговість допиту у випадках затримання учасників змішаних груп доцільно розпочинати цю слідчу дію з допиту сторонніх осіб, що не мають відношення до роботи об'єктів електроенергетики. Це пояснюється тим, що сторонні особи не володіють професійними знаннями про функціональні та конструктивні особливості об'єктів електроенергетики. Тому ймовірність отримання неправдивих свідчень, спрямованих на зменшення своєї вини у вчиненні злочину шляхом обмовляння інших учасників злочинної групи (працівників енергопідприємств), в більшості випадків невелика або відсутня [80, с. 118, 119].

Аналіз судово-слідчої практики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики дозволяє стверджувати, що інформація, отримана в ході допиту підозрюваних осіб умовно може бути поділена на наступні блоки:

1. Відомості про особу підозрюваного: паспортні дані, місце проживання, професійна належність (зокрема, обізнаність та компетентність підозрюваного у питаннях обслуговування об'єктів електроенергетики), контакти телефони, освіта, стан здоров'я, попередні судимості.

2. Обставини затримання підозрюваного: де, коли, за яких обставин був затриманий; якою була підстава для затримання та що було виявлено у підозрюваного; хто був присутнім під час затримання та ін.

3. Обставини, що передували вчиненню злочину: коли виник злочинний намір та чому був обраний саме цей об'єкт електроенергетики; якою була злочинна мета або якими мотивами керувався підозрюваний; чи усвідомлював підозрюваний суспільну небезпеку своїх дій та настання юридичної відповідальності за них; чи мала місце підготовка до вчинення злочину, скільки вона тривала та у чому виявлялися підготовчі дії (підшукування співучасників, визначення шляхів реалізації викраденого та ін.); чи володів підозрюваний інформацією стосовно режиму функціонування об'єкта електроенергетики; хто ще знав про

підготовлюваний злочин; які обставини спровокували (сприяли) вчиненню злочину тощо.

У разі вчинення злочину, передбаченого ст. 194–1 КК України, групою осіб даний інформаційний блок повинен включати такі відомості: коли, хто і за яких обставин виступив ініціатором вчинення злочину; за якою ознакою була сформована злочинна група (спільна професійна діяльність у галузі електроенергетики, родинні або товариські зв'язки); для вчинення яких злочинів сформована злочинна група; скільки учасників налічувалося в злочинній групі; чи були членами злочинної групи особи, що працюють на енергопідприємствах; чи були членами злочинної групи неповнолітні та яким чином вони були залучені до злочинної діяльності; які стосунки між членами злочинної групи, чи давно підтримують зв'язок [18, с. 29]; у чому полягала роль кожного з учасників; хто з членів злочинної групи спочатку відмовлявся від участі в крадіжці (які дії впливу застосовувалися до даної особи – умовляння, психічне насильство).

4. Обставини вчинення злочину: час та місце вчинення злочину; спосіб вчинення; вид і розмір завданої шкоди; хронологія всіх епізодів та послідовність дій при вчиненні злочину; які предмети (знаряддя) використовувались для пошкодження об'єкта електроенергетики та де вони зараз; хто з учасників злочинної групи обирав (розробляв) спосіб вчинення злочину; коли вкрадені частини об'єкта електроенергетики вивозилися (виносилися) з місця злочину; який транспортний засіб використовувався для вивезення викраденого (переміщення злочинців); чи була повідомлена особа, яка здійснювала перевезення (власник транспортного засобу) про предмет та мету перевезень; чи всі одночасно учасники злочину залишили місце злочину; чи бачив (міг бачити) хто-небудь підозрюваного у момент вчинення злочину або переміщення до (з) місця злочину.

5. Інформація щодо приховування (збуту) викрадених частин (складових) пошкоджених об'єктів електроенергетики: чи було викрадене одразу вивезене з місця злочину чи залишене у схованці; які місця

приховування викраденого майна; які шляхи збуту викраденого; чи знала особа, якій передавалося викрадене про його походження та ін.

Як вже зазначалося, одним з ключових чинників, який впливає на тактику проведення допиту та загалом визначає хід даної слідчої дії є наявність конфліктної ситуації, коли налагодити продуктивний контакт з допитуваним виявляється вкрай складно. Очевидно, що таке протистояння найчастіше виникає під час проведення допиту підозрюваних. Проведене опитування практичних працівників слідчих органів дозволило визначити найбільш типові слідчі ситуації, що виникають під час проведення допитів підозрюваних у провадженнях, що досліджуються, та здійснити їхню класифікацію залежно від наявності конфлікту:

1) конфліктна ситуація відсутня, підозрюваний добровільно надає всі необхідні показання щодо підготовки та вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, які відповідають раніше встановленим обставинам кримінального правопорушення (32,4 %);

2) конфліктна ситуація наявна та проявляється у небажанні підозрюваного надавати правдиві, повні та послідовні показання щодо окремих елементів події злочину або такі показання не відповідають (не повною мірою відповідають) встановленим раніше обставинам (46,8 %);

3) наявна конфліктна ситуація проявляється у повній відмові підозрюваного від спілкування зі слідчим, надання показань і прийняття участі у проведенні слідчих (розшукових) дій (20,8 %) (додаток А).

У криміналістичних джерелах представлений також розподіл ситуацій допиту підозрюваних під час розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики залежно від варіанту поведінки допитуваного, зокрема: 1) допитуваний не визнає своєї участі у вчиненні кримінального правопорушення, про яке йдеться у змісті письмового повідомлення про підозру; 2) допитуваний не заперечує своєї участі у вчиненні кримінального правопорушення, проте наполягає, що не усвідомлював протиправного характеру своїх дій; 3) допитуваний перекладає вину на інших співучасників;

4) допитуваний відмовляється від надання показань або дає очевидно неправдиві (суперечливі) свідчення [209, с. 35].

Цілком очевидно, що зазначений вище перелік слідчих ситуацій під час допиту підозрюваних у даній категорії проваджень не висвітлює всіх можливих варіантів та може видозмінюватись залежно від конкретних обставин. У будь-якому випадку, основним завданням слідчого у разі виникнення протистояння є виявлення та врахування причин, які спонукали підозрюваного до надання неправдивих відомостей. До таких причин, зокрема, можна віднести: побоювання покарання; прагнення затягнути або заплутати слідство з метою ускладнення розкриття злочину; бажання приховати співучасників злочину, а також побоювання помсти з їхнього боку; особиста неприязнь (недовіра) до слідчого.

Успіх слідчого під час проведення допитів залежить від вдалого добору та застосування комплексу адекватних у кожному конкретному випадку тактичних прийомів. У цьому сенсі ми цілком погоджуємось з думкою В. А. Журавля про те, що головні завдання щодо застосування організаційно-тактичних засобів повинні бути спрямовані на усунення конфліктної ситуації та отримання максимально правдивих даних. Зазначене завдання за своєю сутністю є тактичним, а його розв'язання повинно бути здійснено шляхом застосування системи тактичних прийомів, спрямованих на встановлення психологічного контакту та викриття неправди. Змістовність цих прийомів буде визначатися причиною конфлікту і мотивами надання неправдивих показань [66, с. 268].

Однак, необхідно одразу наголосити, що навіть за наявності безконфліктної ситуації допиту, слідчому не варто обирати пасивну позицію та відмовлятися від ретельної фіксації показань. Перш за все, у подальшому ця інформація може стати корисною для встановлення співучасників, мотиву, мети та обставин, що сприяли вчиненню умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. Крім того, відповідаючи на поставлені слідчим запитання, допитуваний згодом (зокрема, на стадії

судового розгляду) може змінити свою позицію під впливом певних об'єктивних чи суб'єктивних обставин. Отже, потрібно закріплювати показання у протоколі допиту, а також підтверджувати їх іншими доказами (показаннями інших учасників провадження, речовими доказами, експертними висновками тощо).

Звісно, проведення допиту за наявності конфліктної ситуації вимагає від слідчого більшого професіоналізму у питаннях реалізації організаційно-тактичних засобів. Пропонуємо зупинитися на аналізі найбільш дієвих тактичних прийомів, які можуть застосовуватись слідчим для подолання конфлікту.

Результати проведеного нами опитування слідчих показали, що під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, найчастіше застосовуються наступні тактичні прийоми допиту підозрюваного: 1) спонукання, переконання у необхідності повідомлення правдивих відомостей шляхом формування негативного ставлення до вчинених дій (32,5 %); 2) деталізація показань з метою виявлення суперечностей шляхом нагадування окремих обставин події та постановки уточнюючих запитань (44,8 %); 3) встановлення «довірливих стосунків» та психологічного контакту з допитуваним (36,3 %); 4) створення у допитуваного уявлення про обізнаність слідчого щодо деталей події злочину, зокрема, шляхом пред'явлення допитуваному інших речових доказів та показань інших учасників провадження (54,5 %); 5) акцентування уваги підозрюваного на повідомлених ним неправдивих відомостях шляхом демонстрації суперечностей у самих показаннях допитуваного або у порівнянні з іншими доказами (28,7 %) (додаток А).

Звісно, представлений перелік тактичних прийомів не вичерпує всіх можливих варіантів поведінки слідчого для подолання протистояння з допитуваним. Так, В. І. Комісаров пропонує у разі виникнення під час допиту конфліктної ситуації використовувати можливості «вільної розповіді». На думку вченого, це по-перше, сприяє встановленню психологічного контакту з

допитуваним, по-друге, сприяє одержанню якомога більшого обсягу інформації для аналізу вербальних і невербальних проявів особистості, що дозволяють відокремити вигадані відомості від правдивих [96, с. 90–110].

Ю. Б. Комаринська, використовуючи досвід поліцейських Німеччини, рекомендує використовувати широке коло інноваційних методів спілкування, стратегій і технологій розвитку [94]. Однак, здійснивши їх аналіз, ми дійшли висновку, що всі вони у тій чи іншій мірі є варіаціями раніше зазначених тактичних прийомів. Так, метод зигзагу (почергове представлення запитань із наявними прямими та непрямыми доказами), метод «шахова гра» (слідчий обирає порядок пред'явлення доказової інформації в тому порядку, який дозволив би спростовувати аргументи допитуваного, і в кінцевому результаті поставити так званий «мат») та метод «переламна точка» (докази та криміналістично значуща інформація надається допитуваному «по наростаючій», від непрямих до прямих доказів) є комбінацією методів пред'явлення наявних речових доказів. А метод «маніфестація несвідомого» (емоційний вплив на допитуваного з метою «достукатись» до його позитивних рис, довести незаконність, аморальність, негативні наслідки його злочинних дій), метод «конформізм внаслідок розсудливості» (схиляння допитуваного до покори моделі поведінки, яка підтримується більшістю, переконання у аморальності дій, що протидіють розслідуванню, наведення аргументів суспільної небезпеки кримінального правопорушення тощо), метод «молитовний барабан» (постійна демонстрація своєї позиції допитуваному, вказуючи на недоречність або нелогічність його доводів, повертаючись знову і знову до своєї позиції) є варіантами методів емоційного та логічного переконання [46, с. 97, 98].

Тактика допиту визначається також часом його проведення. У разі, якщо особу застали на місці вчинення злочину або одразу після його вчинення, тактичний сенс має проведення невідкладного допиту, оскільки злочинець, не маючи часу для побудови неправдивих версій, буде змушений говорити правду.

Інша ситуація має місце, коли від моменту вчинення злочину до допиту підозрюваного проходить певний (а іноді тривалий) час. У такому випадку позиція підозрюваного, зазвичай, є заздалегідь продуманою. Підозрювані в умисному пошкодженні об'єктів електроенергетики, як правило, посиляються на відсутність матеріальних слідів їх участі у вчиненні злочину або ж інших належних доказів підтвердження їх винуватості, оскільки усвідомлюють, що такі правопорушення зазвичай вчиняються в умовах неочевидності (насамперед, йдеться про відсутність свідків). Такий підозрюваний здебільшого готовий до зустрічі з правоохоронцями та з цією метою розробляє кілька легенд, на використання яких факт його затримання не впливає.

Відтак, у цій ситуації доцільно відкласти повторний допит та ретельніше його підготувати. Слід підготувати речові докази, документи та висновки спеціальних перевірок для їх послідовного пред'явлення допитуваному, оцінити можливість проведення одночасних допитів за участю інших співучасників, свідків та потерпілих. Обов'язково необхідно з'ясувати, чи має підозрюваний спеціальну освіту та досвід діяльності у галузі електроенергетики [209, с. 35].

Однак за наявності будь-якої із вище зазначених конфліктних ситуацій, необхідно наголосити, що тактика слідчого, заснована на реалізації заборонених прийомів допиту є неприпустимою. Відтак, цілковито підтримуємо думку Є. Д. Лук'янчикова про те, що прийоми, побудовані на використанні неправдивих відомостей, що не відповідають дійсності, лише шкодять розслідуванню, тому їх слід визнати неприпустимими для застосування [130, с. 213]. Більше того, як стверджують А. Р. Ратінов та Ю. П. Адамов, у слідчого немає необхідності вдаватися до таких кроків, адже у його розпорядженні є необмежений обсяг таких засобів, як відмова повідомляти дані, у яких зацікавлені допитувані; замовчування, репліки і заяви, що припускають неоднозначне тлумачення; створення ситуацій, які приховують реальні події;

різноманітні запитання, які можуть спонукати допитуваного до певних здогадок. На думку вчених, такий характер дій не суперечить критеріям допустимості тактичних прийомів [188]. До арсеналу таких засобів В. О. Коновалова відносить побічний допит, сутність якого полягає у з'ясуванні інформації про обставини, які прямо не пов'язані з предметом допиту, але є такими, що мають значення для встановлення істини [99, с. 106].

Таким чином, допит є однією з найбільш важливих слідчих дій початкового етапу розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. Головною особливістю допитів у даній категорії проваджень є те, що коло осіб, які можуть бути допитані в якості свідків, часто є дуже обмеженим. Крім того, такі злочини зазвичай виявляються не одразу і до моменту проведення допиту може пройти тривалий проміжок часу, що призводить до забування криміналістично значущої інформації допитуваними. Саме тому, проведення допиту під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики вимагає від слідчого ретельної підготовки та високого професіоналізму.

3.3. Інші слідчі (розшукові) дії під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики

Аналіз слідчо-судової практики розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики, а також результати опитування працівників практичних підрозділів засвідчили про те, що іншими найбільш типовими слідчими (розшуковими) діями початкового етапу розслідування злочинів, що вивчаються, є обшук (56,8 %) та слідчий експеримент (28,3 %). Однак, ми вважаємо, що значення даних слідчих дій для встановлення істини під час розслідування досліджуваних злочинів є недооціненим і їхній потенціал повною мірою не використовується для формування доказової бази у таких провадженнях. Відтак, ми пропонуємо у даному підрозділі нашої роботи

дослідити можливості слідчого експерименту та обшуку під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики.

Відзначимо, що часто подібні злочини характеризуються, крім суттєвого інформаційного дефіциту початкового етапу розслідування, багатоепізодністю, значною тривалістю злочинної діяльності, а також наявністю суттєвих протиріч та істотних розбіжностей у показах учасників провадження. У таких випадках з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань (ст. 240 КПК України).

Нажаль, аналіз практики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики засвідчив, що слідчий експеримент проводиться лише під час розслідування близько третини (28,3 %) подібних проваджень. Даний показник уявляється вкрай низьким, зважаючи на те, що проведення даної слідчої дії виступає важливим резервом у підвищенні ефективності розслідування злочинів, що вивчаються.

Слідчий експеримент, як достатньо трудомістка та складна слідча дія, яка вимагає ретельної організації та використання низки тактичних прийомів і комбінацій, досліджувався багатьма вченими. Зокрема, наукові основи проведення даної слідчої дії вивчали Н. С. Карпов [81], Ю. А. Комісарчук [98], В. Негребецький [151], С. І. Новіков [154], В. І. Оперук [162], В. А. Очеретяний [166], Б. В. Романюк [210], М. Ф. Сокиран [224], Ю. А. Чаплинська [247], О. К. Чернецький [249] та інші вчені.

У своїй роботі ми пропонуємо дослідити можливості слідчого експерименту під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, адже вважаємо, що ефективне проведення даної слідчої дії у межах досліджуваних проваджень надасть можливість отримати нові важливі докази, а також всебічно перевірити наявну у розпорядженні слідчого інформацію.

Перш за все, за допомогою слідчого експерименту можуть бути порівняно швидко і легко отримані та закріплені у матеріалах кримінального провадження ті фактичні дані про обставини вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, які не були встановлені під час проведення інших слідчих дій (огляду місця події чи допитів).

Приклад. ОСОБА_1 вчинив умисне пошкодження об'єкта електроенергетики шляхом демонтажу металевих кутників з анкерної опори, розміщеної неподалік с. Далеке Запорізької області.

Під час проведення слідчого експерименту, знаходячись у безпосередній близькості від пошкодженої анкерної опори, ОСОБА_1 виявив металеве полотно від ножівки по металу, за допомогою якої він раніше демонтував металеві кутники [189].

Крім того, слідчий експеримент надає можливість перевірити достовірність показів свідків злочину, враховуючи відстань до об'єкта спостереження, просторового розташування та інших чинників. Дана слідча дія дозволяє залучити ресурси їх зорової та асоціативної пам'яті, уточнити і доповнити дані, що повідомляються [266, с. 103].

Це зумовлено тим, що перебування на місці події справляє стимулюючий ефект на психічні процеси згадування та упізнання. Під час цієї слідчої дії такі психологічні характеристики людини, як тип і особливості мислення, пам'яті, сприйняття та уяви виявляються максимально. У психологічному контексті слідчий експеримент характеризується інтенсивною розумовою діяльністю, яка зумовлює емоційну напругу, що у свою чергу пригнічує або посилює інтелектуальну активність.

В якості позитивного моменту використання слідчого експерименту можна віднести і те, що він, в силу своєї наочності, дозволяє перевірити і оцінити слідчі версії, а також можливість чи неможливість існування тих чи інших фактів, які мають значення для провадження. При цьому експериментально можуть перевірятися як показання учасників та свідків,

так і відомі, або такі, що допускаються факти. Особливо ефективним слідчий експеримент є при спростуванні неправдивої інформації, яку надає підозрюваний з метою приховання певних обставин злочину. З цих позицій ми цілком погоджуємось з думкою В. А. Очеретяного про те, що слідчий експеримент є ефективним засобом психологічного впливу на його учасників, оскільки отримані результати нерідко наочно свідчать про можливість або неможливість існування певного явища чи події, а спростувати їх підозрюваним буває досить важко [166, с. 465].

Пропонуємо екстраполювати дану властивість слідчого експерименту на досліджувані нами злочини. Як зазначалося у попередніх підрозділах нашої роботи, умисне пошкодження об'єктів електроенергетики часто вчиняється за попередньою змовою групою осіб. Аналіз судово-слідчої практики розслідування подібних проваджень показує, що інколи злочинці намагаються приховати факт групового вчинення злочину, оскільки це впливає на його кваліфікацію та тягне більш суворе покарання. Слідчий експеримент є у цьому контексті незамінним, адже перебуваючи безпосередньо на місці вчинення злочину і намагаючись відтворити наодинці ті дії, які виконувались групою осіб, злочинці часто губляться та виказують себе.

Приклад. ОСОБА_1, за попередньою змовою з ОСОБА_2, 08.07.2012 р., близько 15.00 год. здійснили умисне пошкодження об'єктів електроенергетики шляхом викрадення електричного дроту марки А-25 з електроопір № № 81–83 електромережі Краснокутського РЕМ «Харківобленерго». При цьому ОСОБА_2 відокремлював з діючої мережі дріт, та передавав ОСОБА_1, який скручував його у бухти.

Під час допиту ОСОБА_1 категорично заявляв про одноосібне вчинення злочину. Під час проведення слідчого експерименту ОСОБА_1 не зміг відтворити всі дії з демонтажу дротів у заявлений спосіб і змушений був визнати участь у вчиненні злочину іншої особи [197].

Крім того, підставою для проведення слідчого експерименту може бути намагання слідчого максимально об'єктивно і точно закріпити раніше отримані докази або забезпечити наочність зібраних матеріалів. Це, у свою чергу, обмежує можливість відмови обвинувачених від раніше даних показань або їх зміни, закріплює та об'єктивізує докази у справі [26, с. 9]. Це особливо актуально для формування доказової бази у провадженнях про умисне пошкодження об'єктів електроенергетики, адже зважаючи на частий інформаційний дефіцит подібних проваджень, закріплення наявної у розпорядженні слідчого інформації є вкрай необхідним.

Експериментальні дії, що можуть проводитися в рамках слідчого експерименту, можна поділити на дві групи: 1) ті, що пов'язані із відтворенням дій; 2) ті, що пов'язані з реконструкцією обстановки та обставин події.

До першої групи експериментальних дій можна віднести ті, метою яких є: а) установлення можливості сприйняття якого-небудь факту, явища, перевірки наявних даних і весій щодо можливості за певних умов щось спостерігати або чути; б) установлення можливості виконання якихось дій упродовж певного часового проміжку (зокрема, наявність професійних або кримінальних навичок, можливість здійснити демонтаж відповідних конструктивних елементів об'єкта електроенергетики за якийсь час, за допомогою тих або інших знарядь (інструментів), тією або іншою особою; проникнути у певне приміщення даним способом або даною особою); в) з'ясування часу і можливості подолання певних відстаней за допомогою транспортних засобів (автомобіля, велосипеда, мотоцикла тощо) або без них.

До експериментальних дій другої групи, пов'язаних із реконструкцією, можна віднести дії, що проводяться з метою: а) з'ясування механізму подій, що відбувалися, в цілому або окремих їх деталей (у тому числі виявлення причин та умов, що сприяли або перешкоджали учиненню кримінального правопорушення); б) підтвердження (або спростування) можливості існування якогось явища; в) з'ясування механізму утворення слідів;

г) визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину [250, с. 613].

Відповідно до цих завдань у криміналістиці виокремлюють різні види слідчого експерименту. Не вдаючись до детального їх аналізу та враховуючи результати вивчення судово-слідчої практики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, зазначимо, що найбільш розповсюдженим серед них є експеримент по перевірці способу скоєння злочину. Метою такого експерименту є передусім реконструкція ситуації, яка розслідується, її окремих умов, обставин та обстановки місця події, перевірки й уточнення механізму спричинення пошкоджень. Відтворення ситуації в динаміці дозволяє отримати наочне уявлення про те, чи могла вона відбуватися саме так, в тій обстановці, в тих умовах і в тій послідовності, як це зафіксовано в показаннях допитаних осіб, яка з експериментальних моделей ситуації найбільше відповідає раніше встановленим слідчим даним та висновкам експертів, якій зі слідчих версій та якому з експертних припущень в найбільшій мірі відповідає ця модель [26, с. 21].

Під час проведення такого експерименту у провадженнях про умисне пошкодження об'єктів електроенергетики доцільно залучати експерта-трасолога, адже саме цей вид експертних досліджень вивчає сліди, які виникають на пошкоджених об'єктах електроенергетики та знаряддях вчинення злочину і детерміновані певним способом вчинення злочину. Експерт-трасолог при цьому може перевірити раніше зроблений висновок або отримати додаткову для обґрунтування висновку про можливість походження слідів пошкодження в заданих умовах. Така додаткова інформація сприятиме, зокрема, вирішенню наступних питань:

1. Чи відповідає механізм утворення слідів пошкоджень на об'єктах електроенергетики встановленому експертним шляхом, конкретним слідчим версіям або показанням учасників експерименту за такими параметрами, як місце прикладання руйнуючої сили; напрямок та сила впливу; кратність та послідовність впливів; просторова орієнтація знаряддя вчинення злочину в

руках обвинуваченого по відношенню до пошкоджуваного об'єкта; спосіб руйнуючого впливу.

2. Локалізація та взаємне розміщення учасників події злочину, а також знарядь, інструментів та транспортних засобів (за умови їх використання).

Необхідність залучення спеціаліста у галузі електроенергетики (представника енергопідприємства, на балансі якого перебуває пошкоджений об'єкт) також є особливістю слідчого експерименту під час розслідування досліджуваних злочинів. Необхідно акцентувати увагу на те, що під час підготовки та проведення експерименту необхідно вжити заходи для захисту учасників слідчої дії від ураження електричним струмом, а також забезпечити чітке виконання правил техніки безпеки зважаючи на те, які види обладнання планується використовувати.

Доцільно також під час проведення слідчого експерименту у досліджуваних провадженнях залучати інспектора-криміналіста. Даний спеціаліст допоможе слідчому точніше реконструювати обстановку місця події, особливо, якщо необхідно використовувати якісь технічні пристрої та обладнання, вимірювальні прилади. Він простежить за технічною правильністю посвідчувальних дій, допоможе повно і чітко усвідомити, зафіксувати в протоколі і оцінити результати експерименту. Важлива роль спеціаліста у забезпеченні відповідності основних визначальних параметрів досліджуваного процесу в ситуації, що реально мала місце і в експерименті, оскільки при моделюванні в принципі не може бути досягнута повна адекватність об'єкта та його моделі: частина сторін, факторів стане упущеною, неврахованою. Ці моменти повинні бути ретельно продумані і обговорені в протоколі слідчого експерименту з урахуванням того, що надалі не виключена можливість висловлення сумнівів у достовірності результатів експерименту через неврахування будь-яких факторів [223, с. 168, 169].

Завершальною фазою участі спеціаліста в підготовці та проведенні слідчого експерименту має бути спільне зі слідчим обговорення його

результатів з точки зору інформативності та планування їх використання в розслідуванні.

Таким чином, проведення слідчого експерименту під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, безумовно, є ефективним як для перевірки отриманої раніше криміналістично значущої інформації, так і для визначення перспективних напрямків діяльності слідчого. У цьому контексті ми цілком погоджуємось з думкою С. К. Чернецького про те, що висновки результатів слідчого експерименту можуть бути використані слідчим при подальшому розслідуванні: як підстава для повторного проведення окремих слідчих (розшукових) дій та для якісного проведення слідчих (розшукових) дій, які ще не проводилися, або взагалі не планувалися проводитись [250, с. 123].

У провадженнях про умисне пошкодження об'єктів електроенергетики до першочергових слідчих (розшукових) дій, спрямованих на пошук нових доказів та процесуальне закріплення зібраних, також належить обшук.

Загальні засади проведення обшуку, а також особливості проведення даної слідчої дії під час розслідування окремих видів злочинів, зокрема, вивчали С. В. Головкін [39], С. Ф. Денисюк [51], К. В. Драчова [57], С. Ільченко [73], О. В. Капліна [79], Л. П. Ковтуненко [86], В. О. Коновалова та В. Ю. Шепитько [101], В. В. Лавренюк [121], Г. В. Попов [173], Є. В. Солдатов [226], М. В. Фортуна [239], О. Швидкий [255] та багато інших вчених.

Процесуальний порядок проведення обшуку детально регламентований відповідними статтями КПК України (ст.ст. 233–236). Мета даної слідчої дії визначена, зокрема, у ч. 1 ст. 234 КПК України та передбачає виявлення та фіксацію відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Ч. 2 ст. 177 КПК України підставою для проведення обшуку встановлює достатні дані про те, що в певному

приміщенні або місці знаходяться розшукувані особи, а також трупи чи тварини [115].

До основних завдань обшуку у кримінальних провадженнях про злочини, передбачені ст. 194–1 КК України, належать виявлення і вилучення (поряд з іншими предметами) знарядь вчинення даного злочину, викрадених частин об'єктів електроенергетики, слідів (наприклад, на одязі, транспортному засобі), що свідчать про вчинення злочину певною особою та характеризують обставини підготовки до його вчинення, виконання і приховування слідів вчиненого. Більш вузькі цілі обшуку визначаються залежно від зібраної інформації у конкретному кримінальному провадженні, об'єкту та способу вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. Так, при викраденні (демонтажі) металевих складових таких об'єктів та злитті трансформаторного мастила напрямки та об'єкти пошуку будуть різнитися. Стратегія обшуку залежить також від позиції підозрюваного, а саме його бажання чи небажання співпрацювати зі слідством.

Для проведення обшуку необхідна наявність достатніх підстав. Під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики такими підставами можуть бути достатні дані, які містяться в показаннях свідків, потерпілих, підозрюваних у протоколах слідчих (розшукових) дій (огляду місця події), заявах громадян, а також матеріалах оперативно-розшукової діяльності. Безпідставне проведення обшуку є неприпустимим: необхідно у встановленому порядку зібрати визначену сукупність доказів, а не покладатися на припущення, плітки та здогадки.

За результатами проведеного дослідження, під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики обшук проводився у таких випадках: а) особа затримана у момент вчинення злочину або відразу після цього (10,1 %); б) затримання особи під час реалізації металевих фрагментів об'єктів електроенергетики (у пунктах прийому металобрухту) (15,8 %); в) коли виявлені в результаті першочергових слідчих

(оперативно-розшукових) дій (огляд місця події, допит свідків та очевидців) сліди або речові докази вказували на певну особу, як на ймовірного злочинця (25,4 %); г) якщо в ході розслідування були отримані дані, що свідчать про укриття в певному місці викрадених частин об'єктів електроенергетики, знарядь вчинення злочину (транспортних засобів) або інших об'єктів, які можуть бути речовими доказами у кримінальному провадженні (55,1 %) (додаток А).

Як і будь-яка інша слідча дія, ефективне проведення обшуку вимагає ретельної підготовки, яка повинна включати: ухвалення рішення про проведення обшуку; його процесуальне оформлення; одержання і аналіз орієнтуючої інформації про обшукуваного, особливості об'єкту, на якому буде проводитись обшук, і характеристику властивостей предметів, які підлягають відшукуванню і вилученню; визначення часу проведення обшуку; підбір учасників слідчо-оперативної групи, яка буде проводити обшук і розподіл обов'язків між ними; підготовку науково-технічних засобів, додаткових засобів фіксації ходу і результатів обшуку; визначення способів зв'язку і заходів попередження можливої протидії, у тому числі в активних формах, з боку обшукуваних та інших зацікавлених осіб; складання плану обшуку; вжиття заходів, що виключають поширення відомостей про хід і результати обшуку [50].

О. А. Леві та О. І. Михайлов зазначали, що успіх обшуку багато в чому залежить від правильного визначення, коли його варто провести, в який час розпочати і як довго (орієнтовано) він може продовжуватися [123].

Очевидно, що більшість вчених дотримуються думки про більшу ефективність невідкладного обшуку для попередження знищення слідів і доказів злочинцем [51, с. 9–10; 52, с. 65–67]. Крім того, результати даної слідчої дії можуть бути використані при наступних допитах підозрюваного й обвинуваченого. У цілому погоджуючись з думкою більшості, відмітимо, що особливістю розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики є те, що у даній категорії проваджень елемент раптовості,

як правило, відсутній, бо часто від моменту вчинення злочину до початку розслідування проходить досить тривалий період часу. Тому, наша позиція полягає у тому, що час проведення обшуку у таких провадженнях має визначатись на відповідній стадії розслідування залежно від сформованої слідчої ситуації.

Так, коли розслідування злочину ведеться за «гарячими слідами» і необхідність проведення обшуку стає очевидною – його слід провести негайно, як правило, одразу після огляду місця події та внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. У даному випадку зволікання може призвести до втрати важливих доказів, поновити які у подальшому буде важко або неможливо. За таких умов навіть відсутність повної інформації орієнтуючого характеру, що цікавить слідчого не повинна перешкоджати негайному проведенню обшуку [144, с. 11].

Зокрема, обшук під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики у невідкладних випадках проводився коли:

- 1) фактичні підстави для його проведення виникли раптово під час провадження інших слідчих (розшукових) дій;
- 2) невідкладність проведення обшуку зумовлена обставинами щойно вчиненого злочину;
- 3) обшук потрібен для зупинення подальших злочинних дій;
- 4) наявна достовірна інформація про те, що підозрюваний намагається знищити докази тощо.

Однак навіть в умовах невідкладності обшуку і дефіциті часу, слідчому необхідно здійснити мінімальну підготовку до проведення обшуку, яка полягає в аналізі та оцінці наявної орієнтуючої інформації про обстановку, в якій йому прийдеться діяти, намітити план проведення обшуку і визначити склад учасників. Варто наголосити, що за таких умов слідчому доцільно максимально обмежити коло учасників слідчої (розшукової) дії, яким можуть стати відомі обставини особистого життя громадян; при доборі учасників враховувати їх особисті якості (особливо понять); у присутності учасників слідчої (розшукової) дії не оголошувати зміст документів, листів, що мають

інтимний характер; присікати підвищений інтерес учасників слідчої дії до обставин особистого характеру. Недоцільним є запрошення в якості понятих сусідів чи співробітників особи, відносно якої проводиться слідча (розшукова) дія [149, с. 482, 483].

У разі відсутності елементу невідкладності у проведенні обшуку, слідчий має можливість більш ретельно підготуватися до проведення даної слідчої дії. Так, умисні пошкодження об'єктів електроенергетики часто вчиняються у сільській місцевості. Отже, у разі необхідності проведення обшуку за місцем проживання підозрюваного, крім основного будинку необхідно здійснювати огляд інших (нежитлових) приміщень та споруд, розміщених на подвір'ї. При цьому варто заздалегідь з'ясувати їх місцезнаходження, підходи до них, розташування і кількість входів (виходів), визначити кількість осіб, які проживають у цих будівлях.

Зважаючи на те, що суб'єктивні фактори укриття слідів і знарядь злочину певним чином визначаються особистісними даними злочинця, слідчому перед проведенням обшуку бажано зібрати відомості щодо особи обшукуваного (вік, життєвий досвід, професійні навички та вміння і т. ін.), а також про осіб, що з ним проживають і використовувати ці відомості при висуненні пошукових версій [38, с. 14].

Крім того, готуючись до обшуку, слідчому варто мати на увазі, що в результаті виявлення у житлі, транспортному засобі чи на самому підозрюваному слідів, які свідчать про його причетність до вчинення злочину, відразу після обшуку може бути здійснене затримання підозрюваного. Відтак слідчому необхідно завчасно продумати і визначити тактику такого затримання.

Згідно з результатами опитування працівників практичних підрозділів під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики обшуки найчастіше проводять: за місцем проживання підозрюваного (63,5 %); за місцем роботи підозрюваних (34,3 %); за

місцем проживання їх родичів, знайомих (14,2 %); в інших місцях (дачі, гаражі, садові ділянки, транспортні засоби) (28,9 %) (додаток А).

Об'єктами пошуку при проведенні обшуку у провадженнях про умисне пошкодження об'єктів електроенергетики, є передусім викрадені (демонтовані) частини таких об'єктів (металеві кутники, дроти, степ-болти, трансформаторне масло тощо). Однак, зважаючи на те, що як вже зазначалося, від моменту вчинення злочину до часу проведення обшуку може пройти досить тривалий період часу, злочинець, як правило, вже встигає реалізувати зазначене майно. Тож пошуки спрямовуються на знаряддя вчинення означеного злочину.

Вчинення злочинів, передбачених ст. 194–1 КК України, характеризуються застосуванням різноманітних знарядь та інструментів. Такими предметами, зокрема, можуть бути: ножівка по металу та полотна до неї, кусачки, ніж, дріль, болгарка, молоток, сокира, домкрат, кліщі – гострозубці, ножиці, розвідні ключі, круглогубці, викрутка, лопата, шланги (для злиття мастила); для термічних розрізів злочинці можуть використовувати газо-зварювальний пальник, різак, електрозварку, автоген, керосиноріз, паяльно-зварювальні олівці; електромонтажні кігті для підйому на електроопору, спеціальний пасок та рукавиці [47, с. 153].

Приклад. ОСОБА_1 підозрювався у скоєнні умисного пошкодження об'єкту електроенергетики шляхом викрадення металевих кутників з опори високовольтних ліній електропередачі НЕК «Укренерго» Нікопольського району Криворізьких магістральних мереж ВЛ 750 кВ Л-ДН-750 № 127. Крім інших слідчих дій, був проведений обшук у домоволодінні ОСОБА_1, розташованого за АДРЕСА_2. Під час проведення обшуку у присутності понятих було виявлено дві пилки для розпилювання металевих виробів, два напиліника з дерев'яними рукоятками, один напиліник без рукоятки та металеві тиски, на поверхні яких були виявлені частки сірого кольору, схожі на металеву стружку [203].

Крім знарядь злочину, в результаті обшуку можуть бути виявлені пакувальні та ув'язочні засоби або їхні фрагменти, подібні до тих, що були виявлені під час проведення огляду місця події: дріт, мішки, пакети, каністри, пакувальна стрічка, плівка, мотузки та ін.

Оскільки вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики характеризується використанням різноманітних засобів для перевезення викраденого майна, в обов'язковому порядку необхідно оглянути транспортні засоби (включаючи автомобільні причепа, тачки, підводи, велосипеди), які розміщуються у домоволодінні обшукуваного. У цьому випадку пошуки будуть спрямовані на виявлення знарядь вчинення (або деталей до них), металевої стружки, уривків дротів, решток пакувального матеріалу, слідів мастила тощо.

Залежно від способу вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики та характеру злочинної діяльності у цьому напрямку, об'єктом пошуків можуть стати також різноманітні документи. Так, у 2011 р. на території Синельниківського району Дніпропетровської області діяло організоване злочинне угруповання, яке протягом тривалого часу здійснювало крадіжки трансформаторного мастила з підстанцій РЕС. При цьому масштаби викраденого дозволили створити фіктивне підприємство, діяльність якого супроводжувалась оформленням відповідної документації. Під час слідства були проведені численні обшуки учасників групи, під час яких, крім інших доказів, були вилучені зошити, приходні документи, карточки складського обліку, книги обліку приходів та доходів, декларації, товарно-транспортні накладні, квитанції, прайс-листи і т.ін. [200].

У разі, якщо обшук проводиться невдовзі після вчинення злочину, і якщо підозрюваний до моменту початку обшуку знаходиться у помешканні, слід спочатку здійснити його особистий обшук з метою виявлення слідів його присутності на місці вчинення злочину (опіків, травмувань, пошкоджень та шкірі рук, запахів мастила на тілі, одязі та взутті). У разі відсутності підозрюваного в приміщенні на момент початку обшуку, його

обшук необхідно провести щойно він з'явиться, зупинивши обшук приміщення.

Особливістю досліджуваної категорії проваджень є те, що вони супроводжуються цивільним позовом підприємства електроенергетики, якому в результаті вчинення означеного злочину було завдано майнову шкоду. Відтак, до об'єктів, що підлягають відшукуванню і вилученню в ході обшуку відноситься в тому числі майно обвинуваченого з метою забезпечення цивільного позову шляхом його конфіскації. Тому така слідча (розшукова) дія, як правило, поєднується з накладенням арешту на майно, встановленням у певних випадках заборони користуватись майном або передачею майна на відповідальне зберігання.

Однак, у випадку задоволення цивільного позову суд за клопотанням прокурора, цивільного позивача може вирішити питання про накладення арешту на майно для забезпечення цивільного позову до набрання судовим рішенням законної сили, якщо таких заходів не було вжито раніше (ч. 2 ст. 170 КПК України). Зволікання з їх проведенням може призвести до заподіяння істотної шкоди інтересам потерпілої сторони (енергопідприємства) [167, с. 160].

Ефективне проведення обшуку багато в чому залежить від добору тактичних прийомів, доцільних у конкретній слідчій ситуації. Пропонуємо зупинитись на тактичних прийомах обшуку, які, на наш погляд, можуть бути використані при його здійсненні у досліджуваних провадженнях. С. Ф. Денисюк та В. Ю Шепітько здійснили узагальнення та класифікацію прийомів обшуку, з яких ми виділили ті, які на нашу думку, можуть бути застосовані під час здійснення даної слідчої дії у провадженнях, що вивчаються:

1) за функціональною спрямованістю: тактичні прийоми з пошуковою функцією (аналіз окремих ділянок приміщення; зіставлення предмета пошуку з різними об'єктами місця пошуку; аналіз можливостей видозміни (знищення) предметів пошуку; аналіз виявлених слідів, предметів та їх ознак

з метою встановлення ідентичності; орієнтація на професійні навички обшукуваного); тактичні прийоми для налагодження комунікації з обшукуваним (постановка контрольних питань; використання навіювання; словесна розвідка);

2) за особливостями реалізації тактичні прийоми поділяються на ті, що реалізуються одноосібно слідчим та ті, що здійснюються з розподілом ролей між учасниками обшуку (спеціалістом, оперативним працівником);

3) за характером інформації: засновані на вербальній інформації (бесіда на абстрактну тему; постановка нейтральних питань тощо); засновані на матеріалізованій інформації (показ обшукуваному аналога предмета пошуку); засновані на логіко-розумовій інформації (аналіз ознак предмета пошуку; моделювання події, що сталася та ін.) [52, с. 114].

4) Оскільки у провадженнях, що розглядаються, обшук часто охоплює крім основної будівлі (житлового будинку, приміщення підприємства) й інші споруди, а також прилеглі території, видається доцільним застосування тактичного прийому, який полягає у паралельному обстеженні об'єктів обшуку. Якщо ж приміщення захищене предметами обстановки, більш доцільним виявиться зустрічний обшук: одна особа, що обшукує, рухається вздовж однієї зі стін приміщення, інша – вздовж другої. Зустрівшись, вони разом оглядають центр приміщення [45, с. 87].

У процесі обшуку здійснюється ретельне і послідовне обстеження всіх об'єктів, що знаходяться на місці обшуку. Вирішальну роль для досягнення мети обшуку тут відіграє оптимальний набір методів проведення даної слідчої дії.

Найбільш поширеним та результативним методом проведення обшуку є спостереження. Наголосимо, що об'єктом спостереження у даному випадку є не лише матеріальні предмети, а й поведінка учасників обшуку. Це зумовлено необхідністю:

забезпечення визначеного порядку під час обшуку, безпеки осіб, які проводять обшук, збереження знайдених під час обшуку предметів та успішного виконання учасниками обшуку своїх обов'язків;

контролю за діями осіб, які ведуть пошук, за повнотою та якістю обшуку;

мати можливість помітити у поведінці обшукуваної особи, його співучасників або родичів ознаки, що вказують на місце переховування розшукуваних предметів [125, с. 201, 202].

Для оцінки та аналізу поведінки обшукуваної особи значну інформацію можуть надати також функціонально-психологічні аспекти спостереження, а саме: незвичайна поведінка особи, її хвилювання, спроби відвернути увагу слідчого від конкретних об'єктів; спосіб зберігання об'єктів, який не відповідає їх характеру; неправдоподібність пояснень особи з приводу виявлених об'єктів; моторні реакції особи у вигляді вказівок поведінкою або невмотивованих реакцій на ймовірні місця знаходження об'єктів пошуку; різка невідповідність між характером знайдених предметів і особою, що обшукується, тощо [100, с. 88; 187, с. 273–274].

Крім того, можуть застосовуватись послідовний (в обраному напрямі оглядаються всі предмети по черзі) і вибіркового (у першу чергу досліджуються місця найбільш імовірного зберігання розшукуваних предметів) методи проведення обшуку, добір яких зумовлюється конкретною ситуацією слідчої дії.

Оскільки вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики часто характеризується наявністю співучасників злочину, іноді в цих випадках існує необхідність у проведенні обшуків одночасно у декількох осіб або в різних локаціях. Йдеться про можливість використання тактичної операції «груповий обшук» (тобто комплексу погоджених між собою обшуків). Застосування такої тактики пов'язане з наступними обставинами: наявністю стійкої злочинної групи; не взяттям членів групи під варту; розосередженістю об'єктів обшуку; наявністю налагодженої системи

взаємодії членів злочинного угруповання; присутністю керівного принципу в діяльності злочинної групи. Для успішного проведення тактичної операції «груповий обшук» необхідно створити декілька слідчо-оперативних (пошукових) груп – залежно від кількості об'єктів, що підлягають обшуку. Здійснення групового обшуку припускає наявність налагодженої взаємодії слідчо-оперативних груп і поза цими рамками [50, с. 225, 226]. Зазначимо, що у випадку необхідності проведення одночасних обшуків у декількох осіб із залученням значної кількості сил і засобів, необхідною умовою успіху є чітке дотримання таємниці слідства для уникнення можливості розповсюдження інформації про обшук серед учасників злочинної групи та знищення доказів.

У ході проведення обшуку необхідно застосовувати фотографування і відеозапис у першу чергу, з метою фіксації факту виявлення знайдених предметів та дотримання всіх процесуальних вимог проведення обшуку. Для здійснення якісної фото- та відеофіксації обшуку доцільно залучати в до участі у слідчій дії інспектора-криміналіста. Даний спеціаліст забезпечить також раціональне використання відповідних технічних засобів, на кшталт металопрошукачів. Крім того, у обшуках в межах розслідування злочинів, передбачених ст. 194–1 КК України, доцільне залучення спеціалістів у галузі електроенергетики, які допоможуть слідчому виявити та розпізнати фрагменти викрадених частин об'єктів електроенергетики.

У ряді випадків може виникати необхідність залучення і інших спеціалістів. Так, наприклад, хімік, за виявленими слідами (наприклад, на одязі або транспортному засобі підозрюваного), схожими на трансформаторне мастило, може попередньо ідентифікувати цю речовину і висловити своє судження про необхідність її направлення на експертизу, допомогти при вилученні і упаковці такої речовини [216, с. 93].

Важливим етапом у проведенні обшуку є складання протоколу цієї слідчої дії. До описових ознак належать: місцезнаходження об'єкта та конкретного місця проведення обшуку, розміщення предметів, які виявлено на момент проведення обшуку; характеристика предметів, тобто зазначення

ознак, що пов'язані з висунутими версіями про обставини умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. У підсумковій частині протоколу можна зазначити: «Під час обшуку спеціаліст надав пояснення електротехнічних термінів».

Детально описують предмети, наявні в приміщенні, у тій послідовності, у якій їх виявлено й оглянуто, у тому вигляді, який вони мали на момент виявлення. Під час огляду предметів описують такі характерні ознаки: назва фрагменту об'єкта електроенергетики, його кількість, вид, колір, вага, маркування (за наявності); якщо це рідина – кількість, вигляд, колір, запах, вага, тара [160, с. 285, 286].

У протоколі також необхідно фіксувати конкретне місце вилучення предмета, надати його докладний опис, а також зазначати порядок пакування й опечатування вилученого, скріплення підписами понятих. Доцільним є також складання схеми розміщення виявлених слідів (предметів) у приміщенні чи на певному предметі, яку додають до протоколу обшуку. У протоколі в обов'язковому порядку зазначають повний перелік усіх вилучених предметів, а також долучають схематичні чи масштабні плани місця події, схеми, фотознімки, відеозапис.

Висновки до розділу 3

1. Огляд місця події під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики – одна з ключових слідчих дій, від якості та ефективності проведення якої залежить все подальше розслідування. Крім загальних засад огляду місця події, проведення огляду при розслідуванні означених проваджень характеризується наступними особливостями:

– огляд часто відбувається в умовах інформаційного дефіциту, викликаного суттєвим спотворенням слідової картини злочину внаслідок часових змін та під впливом атмосферних явищ, оскільки дані злочини часто виявляються не одразу, а об'єкти електроенергетики зазвичай локалізуються на відкритій місцевості;

- особливості предмету злочинного посягання вимагають обов'язкової участі у проведенні огляду представників енергопідприємства, на балансі якого перебуває пошкоджений об'єкт електроенергетики, а також інших спеціалістів у даній галузі;

- особлива увага надається ретельному огляду та з'ясуванню стану пошкодженого об'єкта електроенергетики (маркування (номер об'єкта); які саме частини об'єкта пошкоджені або викрадені, а також їх кількість, форма, розміри та ін.) з детальною фіксацією відповідних відомостей у протоколі;

- матеріальні сліди, виявлені під час огляду, є важливими носіями криміналістично значущої інформації, оскільки дані злочини часто відбуваються за повної відсутності свідків. Відтак, для проведення огляду необхідно залучати інспектора-криміналіста, а особлива увага слідчого має приділятися максимальному збереженню та збору матеріалів, які будуть направлені на подальші експертні дослідження;

- добір системи тактичних прийомів проведення огляду місця події при розслідуванні порушень означеної категорії визначається характером локалізації об'єкта електроенергетики та слідової картини злочину.

2. Проведення допиту під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики вимагає ретельної підготовки, яка полягає у: вивченні додаткової спеціальної літератури, а також нормативно-правових, відомчих джерел і документації, наданої відповідним енергопідприємством у зв'язку з подією злочину; визначенні правильної послідовності проведення допитів різних категорій осіб; вивченні функціональних обов'язків та інших характеристик допитуваних; отриманні консультацій відповідних спеціалістів; доборі тактичних прийомів залежно від процесуального статусу допитуваної особи.

3. Найчастіше в якості свідків умисного пошкодження об'єктів електроенергетики можуть виступати: особи, які виявили та повідомили про відповідні пошкодження (найчастіше такими є представники енергопідприємства, на балансі якого перебуває пошкоджений об'єкт

електроенергетики); випадкові свідки вчинення злочину; особи, які брали участь у затриманні злочинців; особи, які виступали свідками збуту викрадених частин об'єктів електроенергетики; особи, до яких злочинці зверталися напередодні вчинення злочину з метою отримати у тимчасове користування певні знаряддя або обладнання для вчинення злочинних дій; спеціалісти у галузі електроенергетики та інших галузях.

4. Слідчий експеримент під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики проводиться лише під час розслідування близько третини (28,3 %) подібних проваджень. Водночас, дана слідча дія надає можливість: отримати та закріпити у матеріалах кримінального провадження інформацію про обставини вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, яка не була встановлена під час проведення інших слідчих дій; перевірити достовірність показів свідків злочину, а також можливість чи неможливість існування тих чи інших фактів та явищ, які мають значення для провадження; спростувати неправдиву інформацію, яку надає підозрюваний з метою приховання певних обставин злочину.

5. Під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики обшуки найчастіше проводять: за місцем проживання підозрюваного (63,5 %); за місцем роботи підозрюваних (34,3 %); за місцем проживання їх родичів, знайомих (14,2 %); в інших місцях (дачі, гаражі, садові ділянки, транспортні засоби) (28,9 %). При цьому, об'єктами пошуку є: викрадені (демонтовані) частини об'єктів електроенергетики; знаряддя вчинення злочину; транспортні засоби, які використовувались для переміщення злочинців та перевезення викраденого; пакувальні та ув'язочні засоби або їхні фрагменти, подібні до тих, що були виявлені під час проведення огляду місця події; документи, що підтверджують торгівельні операції, пов'язані з реалізацією викраденого майна та інші об'єкти залежно від обставин конкретного провадження.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовано наукові положення та одержано результати, що в сукупності спрямовані на вирішення важливого наукового завдання на основі дослідження комплексу питань, пов'язаних з досудовим розслідуванням умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. Найсуттєвішими з них є такі:

1. Зважаючи на те, що ст. 194–1 КК України («Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики») включено до КК України лише з 2005 р., окремих фундаментальних наукових досліджень з проблем розслідування таких злочинів практично не проводилось. Відтак методико-криміналістичне забезпечення розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики вимагає суттєвого доопрацювання. Враховуючи найбільш поширені способи вчинення таких злочинів, а також особливості предмета злочинного посягання, становлення наукового знання щодо методики їх розслідування досліджувалося в контексті розвитку основних положень розслідування майнових злочинів (злочинів проти власності), а також злочинів, спрямованих на інші об'єкти життєзабезпечення.

2. Предметами злочинного посягання найчастіше виступають конструктивні елементи опор повітряних ліній електропередач (78,5 %) і трансформаторних підстанцій (21,5 %). Обстановка вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики містить відомості про час, місце вчинення злочину, а також місце приховування викрадених елементів (складових) зазначених об'єктів та шляхи їх збуту. Типовою особою злочинця за ст. 194–1 КК України є чоловік, віком від 30 до 45 років, без постійного місця працевлаштування, мешканець сільської місцевості, раніше засуджений, із повною загальною середньою освітою, діяльність якого часто пов'язана з електроенергетичною галуззю (освіта, робота, зв'язки) або незаконними операціями з металобрухтом.

3. Маючи трикомпонентну структуру (дії, спрямовані на підготовку, безпосереднє вчинення та приховання наслідків злочину), спосіб учинення

умисного пошкодження об'єктів електроенергетики визначається насамперед діями, що реалізуються у вигляді пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики, причинно-наслідковим зв'язком між цими діями та негативними наслідками, ступінь яких визначено в різних частинах ст. 194–1 КК України. Найбільш поширеними способами вчинення умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики є пошкодження електроопор шляхом демонтажу металевих кутників, степ-болтів, хомутів вантових тросів, розтяжок, заземлення (56,2 %); зрізання ліній електропередач (22,3 %); пошкодження трансформаторних підстанцій шляхом злиття мастила (12,1 %); викрадення обладнання з об'єктів електроенергетики (9,4 %).

4. Особливості обставин, що підлягають доказуванню на початковому етапі розслідування злочину, передбаченого ст. 194–1 КК України, зумовлені необхідністю визначення точної геолокації та належності пошкодженого об'єкта електроенергетики певній юридичній особі; з'ясування функціонально-технічних характеристик об'єкта електроенергетики напередодні вчинення злочину для встановлення причинного зв'язку між діями злочинця та шкідливими наслідками, що можуть виникати під впливом інших чинників; встановлення виду і розміру завданої шкоди із залученням до кримінального провадження представника відповідного енергопідприємства. Встановлено, що важливим джерелом криміналістично значущої інформації є різні види документів, що надає потерпіла сторона (енергопідприємство).

5. Виокремлено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики залежно від обсягу та повноти інформації про подію злочину, визначеності даних про особу злочинця, джерела інформації про вчинення злочину, наявності даних про вчинення злочину групою осіб. Запропоновано алгоритми дій слідчих у визначених ситуаціях.

6. Основними формами використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, що досліджуються, є проведення експертиз (97,8 %), отримання консультацій та роз'яснень щодо технічних питань і специфіки функціонування об'єктів електроенергетики (89,2 %), залучення спеціаліста до проведення огляду місця події та інших слідчих дій (85,6 %), отримання допомоги для формулювання коректних запитань під час підготовки до допитів та призначення судових експертиз (45,4 %), проведення допиту спеціаліста як свідка (62,6 %).

7. Особливості огляду місця події під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики зумовлені, крім специфічних об'єктів огляду (конструктивні елементи та обладнання об'єктів електроенергетики), умовами інформаційного дефіциту, викликаного суттєвим спотворенням слідової картини злочину внаслідок часових змін та під впливом атмосферних явищ; обов'язковою участю у проведенні огляду представників енергопідприємства, на балансі якого перебуває пошкоджений об'єкт електроенергетики; виключною значущістю матеріальних носіїв інформації через часте вчинення таких злочинів в умовах повної неочевидності, що обґрунтовує обов'язкове залучення до огляду місця події інспектора-криміналіста для найбільш кваліфікованого виявлення та фіксації слідів злочину. Добір системи тактичних прийомів проведення огляду місця події при розслідуванні порушень означеної категорії визначається характером локалізації об'єкта електроенергетики та слідової картини злочину.

8. Проведення допиту під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики вимагає ретельної підготовки, яка полягає у вивченні додаткової спеціальної літератури, а також нормативно-правових, відомчих джерел і документації, наданої відповідним енергопідприємством у зв'язку з подією злочину; визначенні кола осіб, які володіють необхідною інформацією, та правильної послідовності проведення їх допитів; вивченні функціональних обов'язків та інших характеристик допитуваних; отриманні

консультацій відповідних спеціалістів; доборі тактичних прийомів залежно від процесуального статусу допитуваної особи та наявності конфліктної ситуації. Найчастіше свідками умисного пошкодження об'єктів електроенергетики вважаються особи, які виявили та повідомили про відповідні пошкодження, представники енергопідприємств, випадкові очевидці вчинення злочину, особи, які брали участь у затриманні злочинців, особи, які виступали свідками збуту викрадених частин об'єктів електроенергетики, особи, до яких злочинці зверталися напередодні вчинення злочину з метою отримання в тимчасове користування певних знарядь або обладнання для вчинення злочинних дій, спеціалісти в галузі електроенергетики та інших галузях.

9. Можливості слідчого експерименту (проводиться лише у 28,3 % проваджень) не використовуються в повній мірі під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. Водночас дана слідча (розшукова) дія є незамінною для отримання та закріплення фактичних даних про обставини вчинення злочину, які не було встановлено під час проведення інших слідчих дій (виявити знаряддя, місця переховування викраденого, інші сліди); перевірки достовірності показань свідків злочину, а також можливості існування фактів та явищ, які мають значення для розслідування (наявність або відсутність професійних чи кримінальних навичок підозрюваного, можливість здійснити демонтаж конструктивних елементів об'єкта електроенергетики за певний проміжок часу за допомогою використання тих чи інших знарядь); спростування неправдивої інформації, яку надає підозрюваний з метою приховання певних обставин злочину (факту групового вчинення). Під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики обшуки найчастіше проводять за місцем проживання підозрюваних (63,5 %), за місцем роботи підозрюваних (34,3 %), за місцем проживання їх родичів, знайомих (14,2 %), в інших місцях (дачі, гаражі, садові ділянки, транспортні засоби) (28,9 %). Об'єктами пошуку є викрадені (демонтовані) частини об'єктів електроенергетики, знаряддя вчинення

злочину, транспортні засоби, які використовувались для переміщення злочинців та перевезення викраденого, пакувальні засоби або їхні фрагменти, подібні до тих, що були виявлені під час проведення огляду місця події, документи, що підтверджують торговельні операції, пов'язані з реалізацією викраденого майна, та інші об'єкти залежно від обставин конкретного провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аленин Ю. П. Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практика: монография. Одесса: юрид. ин.-т ОГУ, 1996. 267 с.
2. Алексейчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2007. 240 с.
3. Баев О. Я. Тактика следственного осмотра. Тактика следственных действий: учеб. пособ. Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. С. 22–62.
4. Баев О.Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Следственная тактика: науч.-практ. пособие. М.: Экзамен, 2003. 432 с.
5. Басиста І. В. Співвідношення процесуальної форми розслідування злочинів і процесуального рішення слідчого. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. №2, 2011. С. 94–101.
6. Бахин В. П. Понятие и виды следственных ситуаций. *Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений*. Киев: Выща шк., 1988. С. 17.
7. Бахин В. П. Криминалистическая методика: лекция. Киев, 1999. 26 с.
8. Бахин В.П. Следственные ситуации как основа разработки конкретных методик расследования преступлений. *Вопросы криминалистической методологии, тактики и методики расследования преступлений*: материалы науч.-практ. конф. М., 1973. С. 94–95.
9. Бахін В. П., Весельський В. К. Тактика допиту: навч. посіб. Київ: Правник, 1997. 64 с.
10. Безверхов А. Г. Имущественные преступления: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08. Ижевск, 2002. 42 с.
11. Белкин А. Р. Теория доказывания: науч.-практ. пособие М.: НОРМА, 2000. 528 с.
12. Белкин Р. С. Курс криминалистики. В 3 т. Т. 3 Криминалистические средства, приёмы и рекомендации. М.: Юристъ, 1997. 480 с.

13. Белкин Р.С. Перспективы исследования проблемы следственной ситуации. *Следственная ситуация*. М., 1985. С. 3–20.
14. Богуцкая М. Ю. Расследование умышленного уничтожения или повреждения чужого имущества, совершенного путем поджога: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. СПб, 2005. 184 с.
15. Бойцов А. И. Преступления против собственности. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 775 с.
16. Бондар В. С. Проблеми теорії і практики використання спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні крадіжок з проникненням у житло: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2008. 227 с.
17. Брисковська О. М. Особливості початкового етапу розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Митна справа: науково-аналітичний журнал*. Одеса, 2014. № 1.С. 182 – 187.
18. Быков В. М. Особенности расследования групповых преступлений: учеб. пособие. Ташкент: ВШ МВД СССР, 1980. С. 28.
19. Быховский И. Е. Осмотр места происшествия. М.: Юрид. лит., 1982.
20. Варфоломеева Т. В., Гончаренко В. Г., Бояров В. І. та ін. Криміналістика. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
21. Васильев А. Н., Карнеева Л. М. Тактика допроса при расследовании преступлений. М.: Юрид. лит., 1970. 208 с.
22. Васильев А. Н., Яблоков Н. П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. 144 с.
23. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2002. 22 с.
24. Вельможний С. А. Основи методики розслідування викрадень електричної енергії шляхом її самовільного використання: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2009. 18 с.
25. Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз).

Борьба с организованной преступностью и коррупцией (теория и практика). Київ, 2012. № 2 (28). С. 151–158.

26. Відтворення обстановки та обставин події у кримінальних справах про злочини, скоєні проти життя і здоров'я особи: метод. рекомендації / розроб.: Горбачевський В. Я., Топчій В. В., Мельник А. В. Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. 46 с.

27. Возгрин И. А. Научные основы криминалистической методики расследования преступлений. Часть IV. СПб.: Санкт-Петербургский юридический институт МВД России, 1993. С. 26.

28. Возгрин И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений. Минск: Высш. шк., 1983. 215 с.

29. Возгрин И. А. О содержании и структуре частных методик расследования. *Вопросы криминалистической методологии, тактики и методики расследования*: материалы Минской науч. конф. (сент. 1973 г.). М., 1973. С. 92–93.

30. Волиньюбленерго обіцяє винагороду за інформацію про «трансформаторних терористів». URL: <http://energy.volyn.ua/news/voe-news/2017/01/310117-1/310117-1.php>.

31. Волков Б. С. Ответственность за истребление и повреждение государственного и общественного имущества по советскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. М., 1955. 185 с.

32. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск, 1985. С. 124.

33. Гавло В.К. Следственная ситуация. *Следственная ситуация*: сб. науч. ст. М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер по предупреждению преступности, 1984. С. 38–41.

34. Гаврилин Ю. В., Шурухнов Н. Г. Криминалистика: методика расследования отдельных видов преступлений: курс лекцій. М.: Кн. мир, 2004. С. 423.

35. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності за кримінальним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Львів, 2011. 19 с.

36. Герасимов И. Ф. Криминалистическая классификация и особенности расследования преступлений в зависимости от места совершения преступных действий. *Особенности расследования отдельных видов и групп преступлений*. Свердловск, 1980. С. 4–6.

37. Гетьман Г. М. Моделювання особи невідомого злочинця (криміналістичні засоби, методи та технології): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого, 2015. 20 с.

38. Глазырин Ф. В. Психология следственных действий: учеб. пособие для вузов МВД СССР. Волгоград, 1983. 136 с.

39. Головкін С. В. Особливості тактики обшуку при розслідуванні шахрайств. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ*. Луганськ, 2008. Спец. вип. 1. Ч. 2. С. 157–166.

40. Голунский С. А., Шавер Б. М. Криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений. М., 1939. 372 с.

41. Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике. Киев: Вища шк., 1984. 150 с.

42. Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (Методологические вопросы): монография. Киев: Вища шк., 1980. 160 с.

43. Горбенко В. О. Загальні положення судової електротехнічної експертизи та основні завдання, які стоять на сучасному етапі її розвитку. URL: http://www.hniise.gov.ua/user_files/File/sbornik/2010/Gorbenko.pdf.

44. Горбунов В. А. Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків, 2012. 218 с.

45. Грига М. А. До питання тактичних прийомів проведення обшуку. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи:*

матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 6–7 квіт. 2018 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 86–88.

46. Грига М. А. Тактичні прийоми проведення допиту. *Право як ефективний суспільний регулятор*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16–17 лют. 2018 р.). Львів, 2018. С. 96–99.

47. Грига М. А., Шурашкевич В. М. Організаційно-тактичні особливості обшуку під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Херсон, 2018. Вип. 3. С. 151–155.

48. Давиденко В. С. Місце криміналістичної характеристики в системі окремої методики розслідування протиправного заволодіння військовим майном військовими службовими особами. *Публічне право*. Київ, 2013. № 3. С. 144–152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2013_3_21.

49. Давиденко В. С. Спеціальні знання в розслідуванні економічних злочинів. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2016 р. № 2. С. 178–188.

50. Денисюк С. Ф. Проблеми тактики обшуку в сучасних умовах боротьби з організованою злочинністю. *Вісник Академії правових наук України*. № 1. Київ, 1999. С. 224–227. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4375/1/Denusyk_224.pdf.

51. Денисюк С. Ф. Система тактичних прийомів обшуку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого, 1999. 18 с.

52. Денисюк С. Ф., Шепитько В. Ю. Обыск в системе следственных действий (тактико-криминалистический анализ): научно-практ. пособие. Харьков: Консум, 1999. 160 с.

53. Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Одеса, 2014. 218 с.

54. Довбаш Р. С. Допит свідків та підозрюваних (обвинувачених) у справах про злочини, що пов'язані з незаконним відшкодуванням ПДВ. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2008. №2. С. 185–193.

55. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників: наказ Міністерства палива та енергетики України від 16 берез. 2001 р. № 19. URL: http://www.bs-staff.com.ua/pb_skhr/1151_1625_3.html.

56. Драпкин Л. Я. Основы криминалистической теории следственных ситуаций: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: спец. 12.00.09. Свердловск, 1987. 17 с.

57. Драчова К. В. Тактика обшуку при розслідуванні розбоїв, учинених групою неповнолітніх. *Проблеми законності*. Вип. 91. Харків, 2007. С. 150–155.

58. Дубонос К. В. Застосування фото та відеозйомки при проведенні огляду місця ДТП: метод. рек. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2011. 47 с.

59. Дундич Л. В. Особливості розслідування викрадення вантажів на залізничному транспорті, вчинених організованими групами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2011. 20 с.

60. Дячкін О. П. Кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики та зв'язку: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Дніпропетровськ, 2009. 258 с.

61. Елисеев С. А. Преступления против собственности по криминальному законодательству России (Историко-теоретическое исследование): дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08. Томск, 1999. 337 с.

62. Еникеев М. И. Юридическая психология: учебник для вузов. М.: Изд-во НОРМА; Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 2001. С. 105.

63. Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступления. Минск: «АМАЛФЕЯ», 2001. С. 54, 55.

64. Желдакова А. А. Методика расследования краж газа из газопроводов: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Краснодар, 2009. 233 с.

65. Журавель В. А. Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія? *Правничий часопис Донецького університету*. 2001. №1 (6). С. 56–60.
66. Журавель В. А. Планування та прогнозування організаційно-тактичних засобів розслідування злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю*. Збірник наук. праць. Харків: «Кроссрод», 2008. Вип. 15. С. 266–273.
67. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2005. 20 с.
68. Збірка інформаційних матеріалів, які регулюють окремі питання кримінального провадження в Україні: [упоряд. С. М. Алфьоров, С. М. Міщенко, В. І. Фаринник та ін.]; за заг. ред. В. І. Сліпченка. К.: «Хай–Тек Прес», 2013. 580 с.
69. Зорин Г. А. Криминалистический риск: природа и методы оценки: учеб. пособие. Минск, 1990. 89 с.
70. Зуйков Г. Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. М., 1970. С. 10.
71. Зуйков Г. Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления. *Социалистическая законность*. М., 1971. № 11. С. 4–9.
72. Исаева Л. М. Организация осмотра места взрыва. *Законность*. 2003. № 3. С. 16–20.
73. Ільченко С. Визначення підстав для проведення обшуку. *Підприємництво, господарство і право*. Київ, 2005. № 4. С. 144–147.
74. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: наказ МВС України від 3 лист. 2015 р. № 1339. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

75. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерству України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

76. Інформаційне агентство ЮНІАН. «Підбив ЛЕП до Криму: поліція відкрила чотири кримінальних справи». URL: <https://www.unian.ua/society/1190596-pidriv-lep-do-krimu-politsiya-vidkrila-chotiri-kriminalnih-spravi.html>.

77. Іщенко А. В., Марчук Р. П. Використання спеціальних знань у правоохоронній практиці: старі та нові проблеми. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2001. № 3. С. 204–211.

78. Іщенко А. В., Щербакова Г. В. Висвітлення слідчих ситуацій при викладанні криміналістики. *Актуальні проблеми криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 верес. 2003 р.)*. Харків, 2003. С. 41–44.

79. Капліна О. В. Проблеми нормативного регулювання та практики проведення обшуку під час кримінального провадження. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2015. № 2(12). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n2/15kovckp.pdf>.

80. Капустіна М. В. Методика розслідування крадіжок, вчинених на залізничному транспорті: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2007. 215 с.

81. Карпов Н. С. Експеримент як засіб удосконалення слідчої діяльності. *Науковий вісник КНУВС*. Київ, 2008. Вип. 6. С. 137–144.

82. Клименко Н. І. Криміналістичні знання, їх вдосконалення і розвиток. *Вісник Академії адвокатури України*. Київ: Видавничий центр Академії адвокатури України, 2008. Число 2 (12). С. 74–78.

83. Клименко Н. І. Наука судова експертологія та її проблеми. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: матеріали засідання круглого столу, присвяч. 85-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса (11–12 лист. 2008 р.)*. Харків, 2008. С. 47–53.

84. Книженко С. О. Особливості огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин. *Форум права*. 2010. № 3. С. 186–190. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10ksovkk.pdf>.

85. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 248 с.

86. Ковтуненко Л. П. Ситуаційний підхід до тактики обшуку. *Проблеми законності*. Вип. 118. Харків, 2012. С. 175–182.

87. Когутич І. Про поняття та види криміналістичних знань. *Юридичний журнал*. 2007. № 9 (63). С. 27–36.

88. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Харьков: Харьк. юрид. ин-т, 1976. 62 с.

89. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. Харьков, 1967. 42 с.

90. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Теоретические проблемы криминалистической характеристики. *Криминалистическая характеристика преступлений*. М., 1984. 93 с.

91. Колесніков В. В. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні злочинів, пов'язаних з пожежами. *Науковий вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. № 27. С. 48–52.

92. Колмаков В. П. Следственный осмотр. М.: Юрид. лит., 1969. 196 с.

93. Кольшкіна В. Ф. Уголовная ответственность за уничтожение и повреждение имущества: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. М., 1976. 19 с.

94. Комаринська Ю. Б. Застосування інноваційних технологій у поліцейському допиті. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідомчої наук.-практ. конф. (Київ, 24 лист. 2017 р.). Київ, 2017. Ч. 1. С. 225, 226.

95. Комарков В. С. Тактика допроса: учеб. пособ. Харьков, Юрид. ин-т, 1975. 65 с.
96. Комиссаров В. И. Теоретические проблемы следственной тактики. Саратов, 1987. 180 с.
97. Комісарчук Р. Обстановка вчинення злочину як окремий елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері приватизації державного та комунального майна. *Вісник прокуратури*. 2007. № 11. С. 63–70.
98. Комісарчук Ю. А., Ряшко О. В. Підстави та процесуальний порядок проведення слідчого експерименту. *Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ. Серія юридична*. Вип. 3/2014. Львів, 2014. С. 248–260.
99. Коновалова В. Е. Допрос: Тактика и психология. Харьков: Консум, 1999. С. 44–45.
100. Коновалова В. Е. Психология в расследовании преступлений [Текст]. Харьков: «Вища школа», 1978. 143 с.
101. Коновалова В. Е., Шепитько В. Ю. Обыск: тактика и психология: учеб. пособ. Харьков: Гриф, 1997. 80 с.
102. Коновалова В. О. Убийство: искусство расследования: монография. Харьков: Факт, 2001. С. 26.
103. Коновалова В. Е. Правовая психология. Харьков: Консум, 1997. С. 66–67.
104. Коржанский Н. И. Понятие непосредственного объекта преступления. *Сов. государство и право*. 1978. №1. С.84–88.
105. Косарев С. Ю. История и теория криминалистических методик расследования преступлений [под ред. В. И. Рошлина]. СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. 495 с.
106. Кочнева А. О. Криміналістична методика розслідування злочинів: сучасний стан і проблеми розвитку. *Юридичний вісник*. Київ, 2016. Вип. 1(38). С. 157–161.

107. Кравченко О. А. Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 212 с.
108. Крикунов О. В. Предмет доказування у кримінальному процесі крізь призму судового та доктринального тлумачення. *Держава і право*. 2010. Вип. 50. С. 523–529.
109. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підручник. Харків: Право, 2001. 528 с.
110. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підруч. для юрид. вузів; ред. В. Ю. Шепітько. Харків: Право, 1998. 375 с.
111. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
112. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2010. 464 с.
113. Криміналістика: підручник. [за ред. В. Ю. Шепітька]. Харків: «Право», 2008. 464 с.
114. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. Харків: Право, 2012. 768 с.
115. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.
116. Круть О. В., Надгорний Г. М. Питання довідкової та консультаційної діяльності науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України. *Нормативно-правове регулювання судово-експертної діяльності в Україні*: матеріали наук.-практ. конф. Сімферополь, 2000. С. 33–36.

117. Кудлай П. О. Криміналістична характеристика та особливості розслідування крадіжок вантажів, скоєних неповнолітніми з рухомого складу залізничного транспорту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2010. 15 с.

118. Куликов В. И. Криминалистическое понятие обстановки совершения преступления. *Вестник Моск. ун-та. Сер. 11. Право.* 1982. №5. С. 74–81.

119. Куликов В. И. Обстановка совершения преступления и ее криминалистическое значение: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. М., 1983. 203 с.

120. Куриленко Д. В. Інститут обізнаних осіб у змагальному кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2017. 256 с.

121. Лавренюк В. В. Особливості підготовки і проведення обшуку при розслідуванні крадіжок з проникненням у житло, вчинених організованими групами. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр.* Одеса: Фенікс, 2011. Вип. 12–18. С. 220–230. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50594218.pdf>.

122. Лавров В. П. Криминалистика. М., 2002. С. 25.

123. Леви А. А., Михайлов А. И. Обыск: справочник следователя. М.: Юрид. лит., 1983. С. 29–30.

124. Леви А. А. Организация осмотра места происшествия. М., 1970. 95 с.

125. Лис О. Ю. Тактичні прийоми і методи проведення обшуку. *Юридичний науковий електронний журнал.* URL: http://www.lsej.org.ua/4_2016/56.pdf.

126. Лисенко В. В. Слідчі ситуації та відповідні комплекси процесуальних й інших дій типові для початкового етапу розслідування фіктивного підприємництва. *Вісник прокуратури.* 2004. № 9. С. 78–86.

127. Лисиченко В. К. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений: учебник / В. П. Бахин,

В. И. Гончаренко, Н. И. Клименко, А. Н. Колесниченко, В. К. Лисиченко. Киев: Вища шк., 1988. 405 с.

128. Лузгин И. М. Проблемы развития методики расследования отдельных видов преступлений. *Методика расследования преступлений*. М., 1976. С. 29–35.

129. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д. Типові слідчі ситуації і шляхи їх розв'язання в окремих позавидових методиках розслідування. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України*. Дніпропетровськ, 2001. № 1. С. 261–268.

130. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.

131. Лукашевич В. Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования. Киев: Укр. акад. внутр. дел, 1993. 194с.

132. Лукашевич В. Г., Салтевский М. В. Дидактические материалы к специализированному курсу криминалистики. Научные основы криминалистической методики: в помощь слушателям оперативно-розыскной специализации. Киев: КВШ МВД СССР, 1986. 35 с.

133. Лукьянчиков Е. Д., Лукьянчиков Б. Е. Использование специальных знаний по новому УПК Украины. *Криминалистика и судебная экспертиза: межвед. науч.-метод. сб.* Київ, 2013. Вып. 58. Ч. 1. С. 61–69.

134. Маркус В. О. Криміналістика: навч. посіб. Київ: Кондор, 2007. 558 с.

135. Марчак В. Я. Консультації та роз'яснення спеціаліста як новела в кримінальному процесуальному законодавстві України. *Митна справа*. 2013. № 2 (86). Ч.2. Кн.1. С. 100–105.

136. Марчук А. І. Судова медицина: курс лекцій. Київ: Генеза, 1997. 144 с.

137. Матусовский Г. А. Уголовно–процессуальные и криминалистические вопросы осмотра места происшествия: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. М., 1964. 24 с.
138. Мельничок В. М. Криміналістична характеристика соціально-психологічних ознак особистості злочинця. *Юридична Україна*. 2008. № 11. С. 97–102.
139. Мирончик А. С. Преступные уничтожение или повреждение чужого имущества: обоснованность криминализации, оптимизация законодательного описания, квалификация: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Красноярск, 2009. 193 с.
140. Миронюк С. А. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Дніпропетровськ, 2012. 230 с.
141. Митричев С. П. Методика расследования отдельных видов преступлений: Лекция. М., 1973. 38 с.
142. Митричев С. П. Методика расследования отдельных видов преступлений. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1973. Вып. 10. С. 28.
143. Михайленко П. П. Борьба с преступностью в Украинской ССР: в 2-х т. Т. 1. 1917-1925 гг. Киев, 1966. 831 с.
144. Михайлов А. И., Юрин Г. С. Обыск. М., 1971. С. 11.
145. Мишин А. В. Расследование поджогов личного имущества граждан. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1991. 128 с.
146. Мовчан Р. О., Незнайко С. В. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення: перспективи удосконалення та систематизації норм. *Форум права*. 2014. Вип. 2. URL: <http://www.pravnuk.info/fomum-pr/1779-kriminalna-vidpovidalnist-za-umisne-znishhennya-abo-poshkodzhennya-ob-yektiv-zhittyezabezpechennya-perspektivi-udoskonallennya-ta-sistematizaci%D1%97-norm.html>.

147. Мусеєв А. Г. Расследование краж, совершаемых в сельской местности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Воронеж, 1997 210 с.
148. Надгорний Г. М., Сегай М. Я., Ісакович Б. М. Експерт і спеціаліст: проблема розмежування їх функцій і шляхи її вирішення. *Право України*. 1998. № 2. С. 52–57.
149. Назаров В. В. Право людини на невтручання в її особисте і сімейне життя та його обмеження у кримінальному провадженні. *Держава і право*. Київ, 2009. Вип. 44. С. 477–483.
150. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
151. Негребецький В. Перевірка показань на місці – необхідна слідча (розшукова) дія. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 6. С. 70–73.
152. Никитина Е. В. Уголовная ответственность за умышленное уничтожение и повреждение имущества: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Ростов-на-Дону, 2000. 190 с.
153. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Київ: Аконіт, 2003. Т. 1: А–К. 2003. 928 с.
154. Новиков С. И., Арамышьян Ш. Ш. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий: учеб. пособие. Киев, 1986. 47 с.
155. Образцов В. А. Криминалистическая характеристика преступника и ее связь с потерпевшим и другими структурными элементами события преступления. *Криминалистическая виктимология*. Иркутск, 1980. С. 45.
156. Образцов В. А. Криминалистическое моделирование в условиях проблемных ситуаций. *Проблемы программирования и информационного обеспечения предварительного следствия*. Уфа: Башкирский ун-т, 1989. С. 45–52.

157. Образцов В. А., Богомолова С. Н. Допрос потерпевшего и свидетеля на предварительном следствии. М.: Омега. Л. ИМПЭ им. А. С. Грибоедова, 2003. 160 с.

158. Образцов В. А., Танасевич В. Г. О криминалистической характеристике преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. М.: Юрид. лит., 1976, № 25. С. 94–104.

159. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посіб. / За ред. Н. І. Клименко. Київ: ЮрІнком Інтер, 2005. 216 с.

160. Окушко А. В. Особливості проведення обшуку під час розслідування незаконної реалізації через аптечні мережі наркотичних (психотропних) лікарських засобів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2017. № 3 (104). URL: <https://www.naiau.kiev.ua/ojs/index.php/scientbul/article/view/635/640>.

161. Олійник Ю. Я. Розслідування умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2014. 249 с.

162. Оперук В. І., Марчук І. Л. Загальна характеристика слідчого експерименту у відповідності до чинного КПК України. *Сучасна юридична наука в євроінтеграційному процесі*. Тернопіль, 2014. С. 41–44.

163. Оперук В. І. Слідчі ситуації, що виникають при розслідуванні розбійних нападів на банківські установи. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 5. С. 169–175.

164. Осмотр места происшествия. А. Н. Васильев, А. Р. Ратинов, Н. А. Селиванов и др. М.: Юрид. лит., 1960. 379 с.

165. Осмотр места происшествия: Справочник следователя. М.: Юрид. лит., 1982. С. 6, 7.

166. Очеретяний В. А. Наукові підходи до визначення поняття і сутності слідчого експерименту. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. Дніпропетровськ, 2014. № 4. С. 463–468.

167. Очеретяний В. А. Поняття і сутність слідчого експерименту. *Право і суспільство*. Київ, 2015. № 3. С. 209–213.

168. Панчишин М. Я. Розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 239 с.

169. Петелин Б. Я. Психология осмотра места происшествия: Лекция. Волгоград: НИ и РИО ВСШ МВД СССР, 1981. 24 с.

170. Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: автореф. дис.... канд.. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2006. 20 с.

171. Плютина Е. М. Уничтожение или повреждение имущества: проблемы квалификации и соотношения со смежными составами преступлений (по материалам судебной практики Краснодарского края): дис. ...канд. юрид. наук.: спец. 12.00.08. Краснодар, 2005. 199 с.

172. Попов В. И. Осмотр места происшествия. Астана, 1977. 93 с.

173. Попов Г. В. Виявлення схованок при проведенні обшуку. *Використання сучасних досягнень криміналістичної науки у боротьбі зі злочинністю*: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (Донецьк, 14 квіт. 2006 р.). Донецьк, 2007. С. 67–70.

174. Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии. Минск: Высш. шк., 1978. 176 с.

175. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення в галузі електроенергетики: Закон України від 31 трав. 2005 р. № 2598-IV. С. 274–285. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2598-15>.

176. Про внесення змін і доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 1976 р. № 4 «Про питання, що виникли в судовій практиці в справах про знищення та пошкодження державного і колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення правил пожежної безпеки:

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 берез. 2000 р. № 3. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-00>.

177. Про внесення змін та доповнень до Правил технічної експлуатації установок споживачів: наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 13 лют. 2012 р. № 91. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0350-12>.

178. Про електроенергетику: Закон України від 16 жовт. 1997 р. № 575/97-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80>.

179. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE30805.html.

180. Про затвердження Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів: наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 09 січ. 1998 р. № 4. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0093-98>.

181. Про затвердження Правил охорони електричних мереж: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 берез. 1997 р. № 209 (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ від 22 берез. 2017 р. № 161). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/209-97-п>.

182. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: наказ МВС України від 6 лип. 2017 р. № 570. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17/page>.

183. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 черв. 2009 р. № 7. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09>.

184. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13 квіт. 2017 р. № 2019-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2019-19/page>.

185. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 лист. 2009 р. № 10. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.

186. Пророков И. И. Общие положения трасологии. *Криминалистическая экспертиза*. М., 1968. Вып. 6. Разд. 8. С. 7.

187. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей [Текст]. М.: ООО Изд-во «Юрлитинформ», 2001. 352 с.

188. Ратинов А., Адамов Ю. Лжесвидетельство. М., 1976. С. 101, 102.

189. Рішення Веселовського районного суду Запорізької області у справі № 0804/931/2012. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27640230#>.

190. Рішення Гощанського районного суду Рівненської області у справі № 557/598/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39609703>.

191. Рішення Джанкойського міськрайонного суду АР Крим у справі № 105/221/12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24375875>.

192. Рішення Добропільського міськрайонного суду Донецької області у справі № 227/1318/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68225443>.

193. Рішення Заріченського районного суду Рівненської області у справі № 561/983/13-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35896054>.

194. Рішення Зборівського районного суду Тернопільської області у справі № 1907/2292/2012. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27743485>.

195. Рішення Знам'янського міськрайонного суду Кіровоградської області у справі №1/1107/148/12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24661451>.

196. Рішення Краснокутського районного суду Сумської області у справі № 557/598/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28609127>.

197. Рішення Краснокутського районного суду Харківської області у справі № 2022/1741/2012. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28609127>.

198. Рішення Миколаївського районного суду Львівської області у справі № 1313/1508/2012. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24538113>.

199. Рішення Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області у провадженні № 401/2268/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72004383>.

200. Рішення Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області у справі № 437/5910/12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39912566>.

201. Рішення Снігурівського районного суду Миколаївської області у провадженні №1-кп/485/73/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/45154426>.

202. Рішення Сосницького районного суду Чернігівської області у справі № 437/5910/12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41668876>.

203. Рішення Криворізького районного суду Дніпропетровської області у справі № 195/430/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39296157>.

204. Рішення Томаківського районного суду Дніпропетровської області у провадженні № 195/42/13-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31547834>.

205. Рішення Якимівського районного суду Запорізької області у справі № 0828/1232/2012. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24132624>.

206. Рогатюк І. В. Напрями удосконалення використання дактилоскопічної інформації в діяльності органів досудового розслідування та прокуратури. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2014. Вип. 1. С. 292–296.

207. Рогатюк І. В. Правові та організаційні засади проведення негласних (слідчих) розшукових дій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2015. № 1. С. 52–63.

208. Рогатюк І. В. Процесуальна діяльність прокурора на стадії досудового розслідування: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 544 с.

209. Розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194–1 КК України): метод. рек. / Вакуленко О. Ф., Чернявський С. С., Брисковська О. М., Вознюк А. А., Бурлака В. В., Аксенко В. Д., Герасименко Л. В. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 92 с.

210. Романюк Б. В. Експериментальний метод на стадії досудового слідства і слідчий експеримент. *Науковий вісник КНУВС*. Київ, 2010. Вип. 3(70). С. 174–183.

211. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2002. 222 с.

212. Ростомян Л. С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування кримінально-правових виявів вандалізму. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 2. С. 179–184.

213. Сакун А. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Київ, 2010. 224 с.

214. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2006. 588 с.

215. Самойлов Г. А. Основы криминалистического учения о навыках. М., 1968. С. 108.

216. Сегай М. Я., Бондар В. С. Інтегративна модель використання спеціальних криміналістичних знань у кримінальному судочинстві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. Число 3(13). С. 92–95.

217. Селиванов Н. А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования. *Соц. законность*. 1977. № 2. С. 56–59.

218. Селиванов Н. А. Справочник следователя: Вып. 1: Практическая криминалистика: следственные действия. М.: Юрид. лит., 1990. 285с.

219. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (Зміст, організація використання): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2006. 18 с.

220. Сербіна Н. О. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Київ, 2015. 22 с.

221. Сиянов Д. А. Методические рекомендации по расследованию пожаров в лесах. Красноярск, 2005. С. 15.

222. Слідчий огляд: сутність, види, тактика проведення огляду місця події і тактика використання техніко-криміналістичних засобів та спеціальних знань: [монограф., за заг. ред. В. О. Комахи]. Дніпропетровськ: ІМА – Прес, 2004. С. 26.

223. Слободянюк Б. К. Розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Ірпінь, 2016. 238 с.

224. Сокиран М. Ф., Бегма А. П. Тактика перевірки показань на місці із застосуванням звуко- та відеозапису. Слідча практика. Київ, 2009. № 2. С. 41–57.

225. Соколовский З. М. Понятие специальных знаний (к вопросу об основаниях назначения экспертизы). *Криминалистика и судебная экспертиза: Республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ*. Киев: РИО МВД УССР, 1969. № 6. С. 199–205.

226. Солдатов Є. В. Обшук у системі слідчих дій під час розслідування злочинів, пов'язаних із діяльністю підпільних лабораторій з виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин. *Вісник Запорозького юридичного інституту*. № 3(32). Запоріжжя, 2005. С. 183–190.

227. Соловьев А. Б. Допрос свидетеля и потерпевшего. М.: Всесоюзн. ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупр. преступности, 1974. 128 с.

228. Стринжа В. К., Надгорний Г. М., Сегай М. Я. Процесуальні питання використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. *Вісник Академії правових наук України*. Київ, 1994. № 2. С. 148–154.

229. Тактика використання спеціальних знань у формі судової експертизи в процесі розслідування і розкриття злочинів: монографія / Комаха В. О., Кривда Г. Ф. та ін.; За заг. ред. Комахи В. О. Чернівці: Золоті литаври, 2004. 339 с.

230. Таран О. В. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2013. 34 с.

231. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ. Одесса: Юрид. літ., 2002. С. 44.

232. Тищенко В. В. Щодо сутності спеціальних знань і форм їх використання в кримінальному провадженні. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю створення Харків. наук.-дослід. ін-ту судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 7–8 листоп. 2013 р.). Харків: Право. 192 с.

233. Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: Монографія. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. 324 с.

234. Уткин М. С. Особенности расследования и предупреждения хищений в потребительской кооперации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1975. С. 6.

235. Файзрахманова Л. М. Уголовная ответственность за уничтожение или повреждение чужого имущества по УК России: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Ижевск, 2002. 218 с.

236. Федор А. И. Особенности доказывания при расследовании пожаров и взрывов на объектах нефтегазового комплекса: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2001. 170 с.

237. Филиппов А. Г., Целищев О. Я. Узловые проблемы расследования преступлений. *Сов. государство и право*. М., 1982. № 8. С. 75.

238. Фирсов Е. П. Содержание криминалистической характеристики краж грузов. *Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы*: Межвуз. науч. сб. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та., 1987. Вып. 6. С. 99.

239. Фортуна М. В. Особливості проведення обшуку під час розслідування торгівлі людьми. *Використання сучасних досягнень криміналістичної науки у боротьбі зі злочинністю*: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (Донецьк, 14 квіт. 2006 р.). Донецьк, 2007. С. 108–111.

240. Хабаров А. В. Преступления против собственности: влияние гражданско-правового регулирования: дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Екатеринбург, 1999. 278 с.

241. Харитошкин В. В. Криминально-правовая борьба с уничтожением или повреждением имущества в результате поджога либо преступного нарушения правил пожарной безопасности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. М., 1983. 21 с.

242. Хоменко А. Н. Связь личности преступника, как элемента криминалистической характеристики преступлений с другими ее элементами. *Актуальные вопросы правоведения в период совершенствования социалистического общества*. Томск: Томский ун-т, 1989. С. 220–225.

243. Хрусталева В. Н., Трубицын Р. Ю. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях. СПб.: Питер, 2003. С. 74–76.

244. Цимбал М. Л. Розслідування пожеж (огляд місця події та проблеми застосування спеціальних знань: [монограф., за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. Ю. Шепітька]. Харків: Гриф, 2004 р. 192 с.

245. Циркаль В. В. Тактика производства следственных действий с участием специалистов: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Киев, 1992. 19 с.

246. Ціркаль В. В. Одержання деяких видів зразків для експертного дослідження з участю спеціалістів. *Право України*. 2003. № 2. С. 127–130.

247. Чаплинська Ю. А. Організаційно-тактичне забезпечення проведення слідчого експерименту. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. Дніпропетровськ, 2014. Вип. 2(71). С. 263–268.

248. Чаюк В. К. Исследование связей элементов криминалистической характеристики для построения методики расследования краж государственного или общественного имущества (по материалам УССР): автореф. дис. ... канд юрид наук: спец. 12.00.09. Киев, 1985. 21 с.

249. Чернецький О. К. Достовірність та імовірність результатів слідчого експерименту. *Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики*. Сімферополь, 2013. С. 161, 162.

250. Чернецький О. К. Слідчий експеримент у кримінальному судочинстві: тактика і психологія: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2013. 19 с.

251. Чугунов А. М., Морозов Б. Н. Запорно-пломбировочные устройства и их криминалистическое исследование: учеб.-справ. пособ. Саратов: СЮИ МВД России, 2001. С. 74.

252. Шавер Б. Об основных принципах частной методики расследования преступлений. *Социалистическая законность*. 1938. № 1. С. 46.

253. Шаньгин Ю.М. Відповідальність за знищення або ушкодження державного або громадського майна по радянському кримінальному праву : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Харків, 1972. 205 с.

254. Шарипов А. М. Уничтожение и повреждение имущества в уголовном праве России: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Владимир, 2005. 178 с.

255. Швидкий О. Особливості проведення обшуку при розслідуванні квартирних крадіжок. *Підприємництво, господарство і право*. Київ, 2006. № 3. С. 143–146.

256. Шевченко И. Г. Уничтожение и повреждение имущества в уголовном праве России: эволюция норм: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Самара, 2007. 26 с.

257. Шейфер С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара, 2004. 228 с.

258. Шепитько В. Ю. О пределах использования специальных знаний в уголовном процессе. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики*: матеріали IV міжнар. наук.-прак. конф., присвяч. 95-річчю з дня народження проф. М. В. Салтевського (Одеса, 2 лист. 2012 р.). Одеса, 2012. С. 499–502.

259. Шепитько В. Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приёмов в криминалистике: учеб. пособие. Харьков: Оригинал, 1995. 198 с.

260. Шепитько В. Ю. Теория криминалистической тактики: монографія. Харьков: Гриф, 2002. С. 136–137.

261. Шепітько В. Ю. Допит: наук.-прак. посіб. Харків: КримАрт, 1998. 36 с.

262. Шепітько В. Ю. Тактика огляду місця події: конспект лекції. Харків, 1994. 20 с.

263. Шиканов В. И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений. Иркутск: Изд-во Иркут. гос. ун-та. 1983. С. 24.

264. Шмиголь Т. Особливості тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 8. С. 134–137.

265. Шурашкевич В. М. Загальнонебезпечний спосіб як обов'язкова ознака об'єктивної сторони умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали VIII міжвуз. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 16 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. С. 116–119.

266. Шурашкевич В. М. Можливості слідчого експерименту під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи*: матеріали

міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 6–7 квіт. 2018 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 102–105.

267. Шурашкевич В. М. Слідова картина, що утворюється на місці вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: матеріали міжвідомчої наук.-практ. конф.* (Київ, 24 лист. 2017 р.). Київ, 2017. Ч. 2. С. 250–253.

268. Шурашкевич В. М. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Порівняльно-аналітичне право (Електронне наукове фахове видання)*. Ужгород, 2017. № 6. С. 379–382.

269. Шурашкевич В. М. Характеристика способів вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Приватне та публічне право*. Суми, 2017. Вип. 4. С. 152–155.

270. Шурашкевич В. М. Допит свідків під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Прикарпатський юридичний вісник*. Івано-Франківськ, 2017. Вип. 6(21). Т. 2. С. 164–168.

271. Шурашкевич В. М. Особливості огляду місця події при розслідуванні умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Ужгород, 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 148–151.

272. Шурашкевич В. М. Типова особа злочинця та особливості обстановки вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. Одеса, 2017. № 29. С. 131–134.

273. Шурашкевич В. Н. Возможности судебных экспертиз при расследовании умышленного повреждения объектов электроэнергетики. *Право и закон: междунар. науч.-практ. журн.* Бишкек, 2017. № 4. С. 172–179.

274. Шустиков Е. Н. Методика расследования краж, совершаемых на металлургических предприятиях: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Москва, 2006. 267 с.

275. Щербакова Г. В. Проблема класифікації слідчих ситуацій. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2004. № 1. С. 143–150.

276. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: моногр. Харків: «В деле». 2015. 560 с.

277. Экологические преступления: квалификация и методика расследования / под общ.ред. В. Е. Коноваловой, Г. А. Матусовского. Харьков: Рубікон, 1994. 228 с.

278. Яблоков Н. П. Криминалистика: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2008. С. 34.

279. Яблоков Н. П. Криминалистика: учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. М., 2005. С. 60–73.

280. Яблоков Н. П. Следственные ситуации в методике расследования преступлений. *Актуальные направления развития криминалистической методики и тактики расследования*: материалы заседания ученого совета. М., 1978. С. 21–26.

281. Яблоков Н. П. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования. М., 1984. С. 116.

282. Ястребова Т. И. Практика и проблемы методики расследования краж цветных металлов: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Челябинск, 2004. 227 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Зведені дані анкетування 138 слідчих Національної поліції України
Київської, Вінницької, Дніпропетровської, Херсонської областей щодо
проблемних питань розслідування умисного пошкодження об'єктів
електроенергетики (2017, 2018 рр.)**

1. Ваш досвід розслідування злочинів, пов'язаних з умисними пошкодженнями об'єктів електроенергетики:

- а) до 1 року (33,3 %);
- б) 1-5 років (46,2 %);
- в) більше 5 років (20,5 %).

2. Чи має місце спеціалізація у розслідуванні злочинів, пов'язаних з умисними пошкодженнями об'єктів електроенергетики, у Вашому підрозділі:

- а) так (2,8 %);
- б) ні (97,2 %).

3. Чи виникали під час розслідування означених порушень складні (безвихідні) слідчі ситуації? Якщо так, то які з наведених нижче чинників були причиною їх виникнення:

а) значний інформаційний дефіцит, викликаний вчиненням злочину за повної відсутності свідків та втратою суттєвої частини доказів у зв'язку з пізнім повідомленням про злочин (94,7 %);

б) недостатність досвіду розслідування такого роду порушень (83,6 %);

в) недоцільні підходи до проведення огляду місця події та інших слідчих дій (45,4 %);

г) недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення (53,2 %);

д) обмеженість (відсутність) доступу до необхідної інформації (40,1 %);

е) наявність прогалин у методико-криміналістичному забезпеченні розслідування означених порушень (86,7 %);

є) велика кількість та складність змісту нормативно-правових актів та технічної документації (96,3 %);

ж) неможливість налагодити ефективну взаємодію з іншими органами, що приймають участь у розслідуванні (32,9 %);

з) інші _____

4. Що, на Вашу думку, включає поняття криміналістичне забезпечення розслідування злочинів? _____

5. Ви оцінюєте сучасний стан криміналістичного забезпечення розслідування даної категорії злочинів як:

- а) достатній (3,6 %);
- б) недостатній (95,2 %);
- в) складно оцінити (1,2 %).

6. Чи користуєтесь Ви методичними рекомендаціями з розслідування злочинів, пов'язаних з умисними пошкодженнями об'єктів електроенергетики:

- а) так, постійно (54,7 %);
- б) час від часу користуюсь (33,2%);
- в) ні (12,1 %).

7. Якщо ні, вкажіть причину_____

8. Чи достатньо Вам знань, отриманих у вузі для ефективного розслідування злочинів, пов'язаних з умисними пошкодженнями об'єктів електроенергетики:

- а) достатньо (10,4 %);
- б) недостатньо (87,3 %);
- в) важко сказати (2,3 %).

9. Чи виникає необхідність у застосуванні додаткових знань у процесі розслідування злочинів, пов'язаних з умисними пошкодженнями об'єктів електроенергетики:

- а) так (96,3 %);
- б) ні (2,2 %);
- в) важко сказати (1,5 %).

10. Які з перерахованих проблем, на Вашу думку, потребують першочергового вирішення задля підвищення ефективності розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики:

- а) нормативно-правові (6,3 %);
 - б) методико-криміналістичні (82,5 %);
 - в) кадрові (7,5 %);
 - г) техніко-криміналістичні (2,9 %);
 - д) інформаційні (0,8 %);
 - е) Ваш варіант_____
-

11. Чи достатню увагу приділено вивченню проблем розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики у науковій літературі:

- а) так (13,1 %);

- б) ні (85,7 %);
- в) важко сказати (1,2 %).

12. Методичні рекомендації з розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, на Вашу думку, повинні містити:

- а) криміналістичну характеристику (81,1) %;
- б) обставини, що підлягають доказуванню (94,3 %);
- в) алгоритми, програми дій слідчого у типових слідчих ситуаціях початкового етапу розслідування (89,5 %);
- г) специфіку виявлення цих злочинів (82,8 %);
- д) особливості проведення слідчих (розшукових) дій (94,7 %);
- е) специфіку використання спеціальних знань (87, 6 %);
- є) інше _____

13. Які ускладнення виникають у Вас під час час опрацювання документальних джерел інформації на початковому етапі розслідування означених злочинів:

- а) визначення переліку документів, необхідних для встановлення обставин, що підлягають доказуванню (93,5 %);
- б) встановлення місця їх зберігання (45,4 %);
- в) опрацювання змісту (88,3 %);
- г) оцінка їх доказового значення (72,1 %).

14. Які слідчі та інші процесуальні дії Ви вважаєте найбільш результативними при розслідуванні злочинів даної категорії:

- а) огляд місця події (99,6%);
 - б) допит (86,4 %);
 - в) обшук (56,8 %);
 - г) слідчий експеримент (28,3 %);
 - д) інше _____
-

15. Звідки, зазвичай, надходить інформація про вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики:

- а) від регіональних енергопідприємств, на ділянках обслуговування яких розміщені такі об'єкти (65,3 %);
- б) про подію злочину повідомляють його свідки (8,2 %);
- в) про відповідні пошкодження повідомляють споживачі електроенергії (13,3 %);
- г) про злочин стало відомо під час розслідування інших кримінальних правопорушень (11,6 %);
- г) інші джерела (1,6 %).

16. Які слідчі ситуації початкового етапу розслідування означених злочинів найчастіше зустрічалися у Вашій практиці:

- а) особу, яка вчинила злочин, затримано на місці події або одразу після вчинення (12,1 %);
- б) виявлені складові частини об'єкта електроенергетики, які злочинці, ймовірно, не встигли реалізувати (11,5 %);
- в) особу затримано під час зберігання або збуту нею викрадених елементів об'єктів електроенергетики (32,6 %);
- г) виявлено пошкоджений об'єкт електроенергетики (45,8 %);
- д) інше _____

17.8. Що, на Вашу думку, являє найбільшу складність під час проведення огляду місця події?

- а) визначення меж огляду (54,6 %);
- б) виокремлення об'єктів, які підлягають огляду (52,4 %);
- в) визначення кола учасників (24,3 %);
- г) необхідність застосування спеціальних знань (64,7 %);
- д) добір відповідних тактичних прийомів (14,8 %);
- е) інше _____

18. До основних об'єктів, що підлягають дослідженню під час огляду місця події під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики належать:

- а) пошкоджений об'єкт електроенергетики та ділянка місцевості, де він розміщується (98,4 %);
- б) територія, що прилягає до місця безпосереднього вчинення злочину та може містити сліди його вчинення, в тому числі місця зберігання викрадених частин об'єкта електроенергетики (67,5 %);
- в) знаряддя злочину (63,8 %);
- г) транспортні засоби, призначені для вивозу викрадених частин об'єкта електроенергетики (47,9 %);
- д) інше _____

19. Визначте локалізаційні характеристики місця вчинення досліджуваної категорії злочинів:

- а) локалізується у межах однієї, чітко визначеної ділянки місцевості, де розміщується пошкоджений об'єкт (об'єкти) електроенергетики (47,3 %);
- б) знаходиться на двох і більше ділянках, що розташовані на різних відстанях одна від одної (34,8 %);
- в) має значну протяжність території, що досліджується (57,4 %).

20. До меж огляду місця вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики включалися:

- а) місце, де безпосередньо відбувся злочин та були виявлені сліди або предмети, що мають ознаки речових доказів (96,8 %);
- б) ймовірні шляхи пересування злочинця (84,5 %);
- в) місце стоянки транспортного засобу, який використовувався злочинцями для переміщення та перевезення викраденого (62,4 %);
- г) ділянка місцевості або приміщення, де були виявлені знаряддя злочину (79,1 %);
- д) інші ділянки, які є носіями слідів вчиненого злочину або місця знаходження демонтованих (викрадених) з об'єктів електроенергетики частин (складових), що мають відношення до події злочину (46,7 %).

21. Чи існують тактичні особливості підготовки та проведення допиту у досліджуваній категорії проваджень і чи враховуєте Ви їх на практиці:

- а) так, під час проведення допиту використовується тактика, спеціально розроблена для розслідування злочину, передбаченого ст. 194–1 КК України (12,3 %);
- б) ні, особливостей немає, діють «за інтуїцією» («за ситуацією») (48,9 %);
- в) при підготовці до проведення допитів у даній категорії проваджень вивчаються нормативно-правові та відомчі документи, що регламентують порядок та особливості функціонування об'єктів електроенергетики (35,7 %);
- г) при підготовці та під час проведення допитів необхідне залучення спеціаліста у галузі електроенергетики (27,4 %).

22. Які ситуації найчастіше виникали під час проведення допиту підозрюваних у провадженнях, що розглядаються:

- а) конфліктна ситуація відсутня, підозрюваний добровільно надає всі необхідні показання (32,4 %);
- б) конфліктна ситуація наявна та проявляється у небажанні підозрюваного надавати правдиві, повні та послідовні показання щодо окремих елементів події злочину (46,8 %);
- в) наявна конфліктна ситуація проявляється у повній відмові підозрюваного від спілкування зі слідчим, надання показань і прийняття участі у проведенні слідчих (розшукових) дій (20,8 %).

23. Які тактичні прийоми допиту підозрюваного Ви використовуєте під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики:

- а) спонукання, переконання у необхідності повідомлення правдивих відомостей шляхом формування негативного ставлення до вчинених дій (32,5 %);

б) деталізація показань з метою виявлення суперечностей шляхом нагадування окремих обставин події та постановки уточнюючих запитань (44,8 %);

в) встановлення «довірливих стосунків» та психологічного контакту з допитуваним (36,3 %);

г) створення у допитуваного уявлення про обізнаність слідчого щодо деталей події злочину, зокрема, шляхом пред'явлення допитуваному інших речових доказів та показань інших учасників провадження (54,5 %);

5) акцентування уваги підозрюваного на повідомлених ним неправдивих відомостях шляхом демонстрації суперечностей у самих показаннях допитуваного або у порівнянні з іншими доказами (28,7 %).

24. У яких випадках під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики проводився обшук:

а) особа затримана у момент вчинення злочину або відразу після цього (10,1 %);

б) затримання особи під час реалізації металевих фрагментів об'єктів електроенергетики (у пунктах прийому металобрухту) (15,8 %);

в) коли виявлені в результаті першочергових слідчих (оперативно-розшукових) дій (огляд місця події, допит свідків та очевидців) сліди або речові докази вказували на певну особу, як на ймовірного злочинця (25,4 %);

г) якщо в ході розслідування були отримані дані, що свідчать про укриття в певному місці викрадених частин об'єктів електроенергетики, знарядь вчинення злочину (транспортних засобів) або інших об'єктів, які можуть бути речовими доказами у кримінальному провадженні (55,1 %).

25. Де найчастіше проводився обшук під час розслідування злочинів, що досліджуються:

а) за місцем проживання підозрюваного (63,5 %);

б) за місцем роботи підозрюваних (34,3 %);

в) за місцем проживання їх родичів, знайомих (14,2 %);

г) в інших місцях (дачі, гаражі, садові ділянки, транспортні засоби) (28,9 %).

26. Як часто необхідна допомога спеціаліста під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики?

1) завжди (67,5 %);

2) у більшості випадків (26,3 %);

3) в окремих випадках (5,1 %);

4) вкрай рідко (1,1 %).

27. Визначте шляхи залучення спеціалістів під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики:

- а) отримання консультацій та роз'яснень щодо технічних питань та специфіки функціонування об'єктів електроенергетики (89,2 %);
- б) проведення експертиз (97,8 %);
- в) залучення спеціаліста до проведення огляду місця події та інших слідчих дій (85,6 %);
- г) отримання допомоги для формулювання коректних запитань під час підготовки до допитів та призначення судових експертиз (45,4 %);
- д) проведення допиту спеціаліста як свідка (62,6 %);
- е) інше _____

28. Які види (підвиди) судових експертиз призначалися Вами під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики:

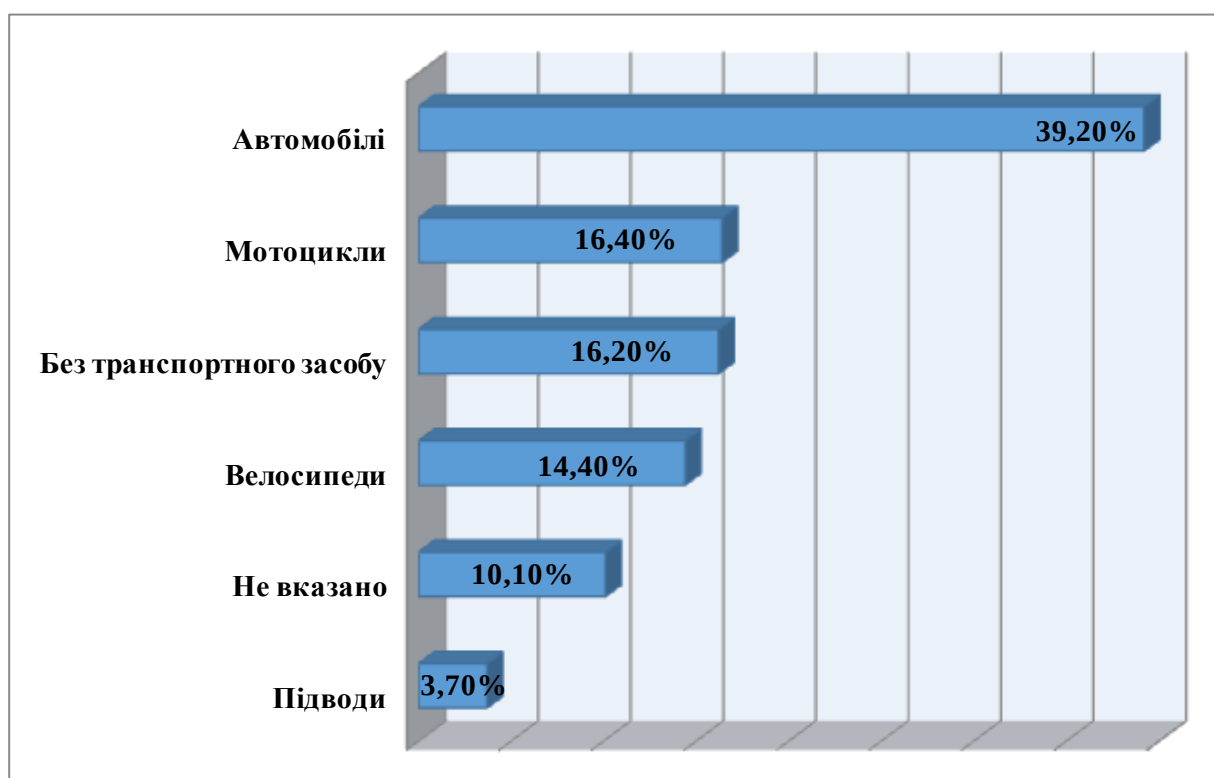
- а) трасологічна експертиза:
 - слідів транспортних засобів (46,3 %);
 - дактилоскопічна (26,4 %);
 - слідів знарядь (53,4 %);
 - слідів взуття (37,8 %);
 - цілого за частинами (17,6 %);
 - б) експертиза матеріалів, речовин та виробів:
 - нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів (12,9 %);
 - металів та сплавів (17,5 %);
 - полімерних матеріалів (8,3 %);
 - ґрунтів (4,2 %);
 - в) електротехнічна експертиза (27,5 %);
 - г) судово-медична експертиза (4,3 %);
 - д) пожежно-технічна експертиза (2,1 %);
 - е) товарознавча (51,2 %);
 - є) інші _____
-

Додаток Б

Найпоширеніші способи вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики

Використання транспортних засобів під час вчинення злочину

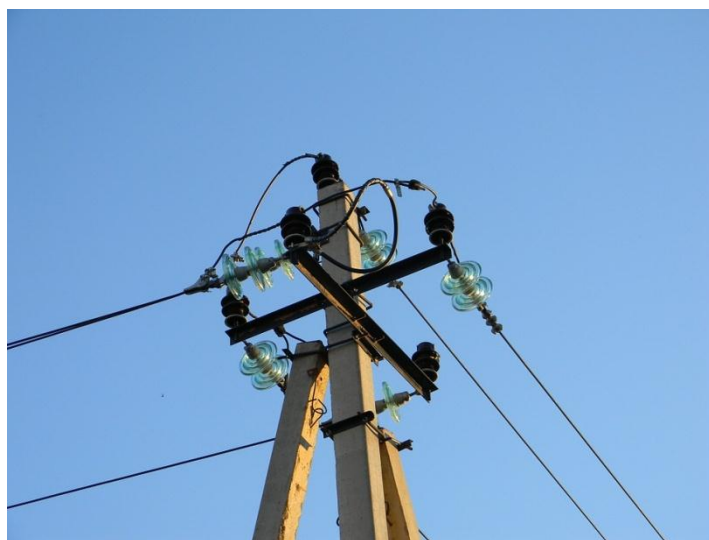

Підри́в ЛЕП у смт. Чапли́нка

Види опор повітряних ліній електропередачі

Анкерна металева опора
баштового типу

Залізобетонна опора

Портальна опора ЛЕП

АП-подібна трубчата опора ЛЕП

Y-подібна опора ЛЕП «чарка»

Лавиностійка опора ЛЕП

Багатоланцюгова опора ЛЕП

Опора ЛЕП «кішка»

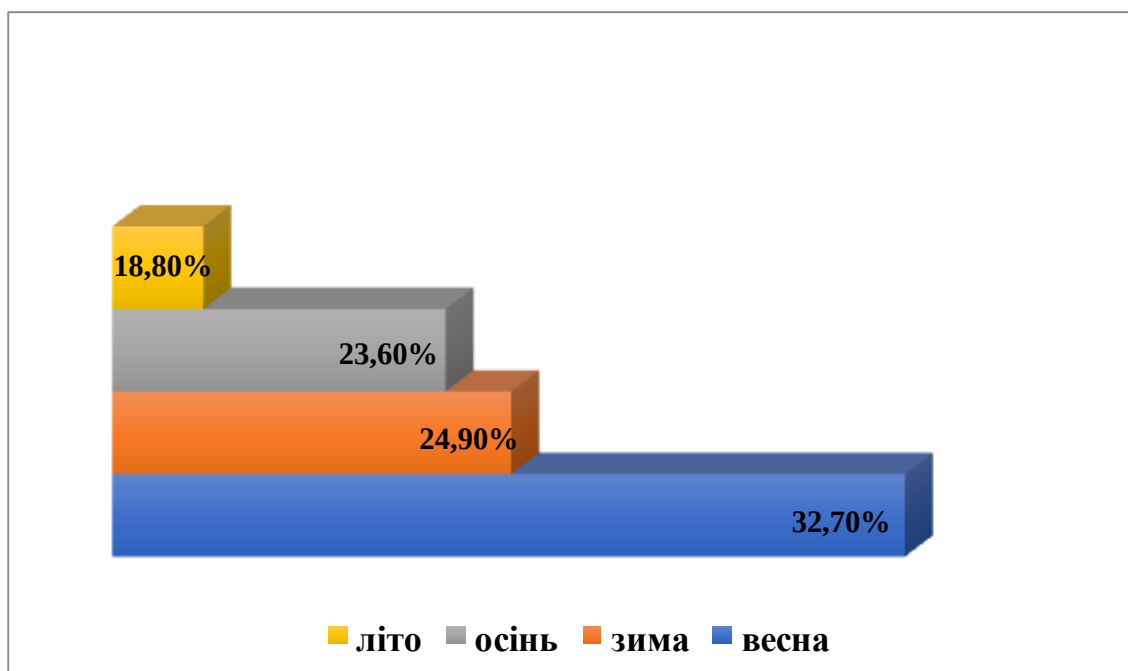
Трансформаторна підстанція відкритого типу

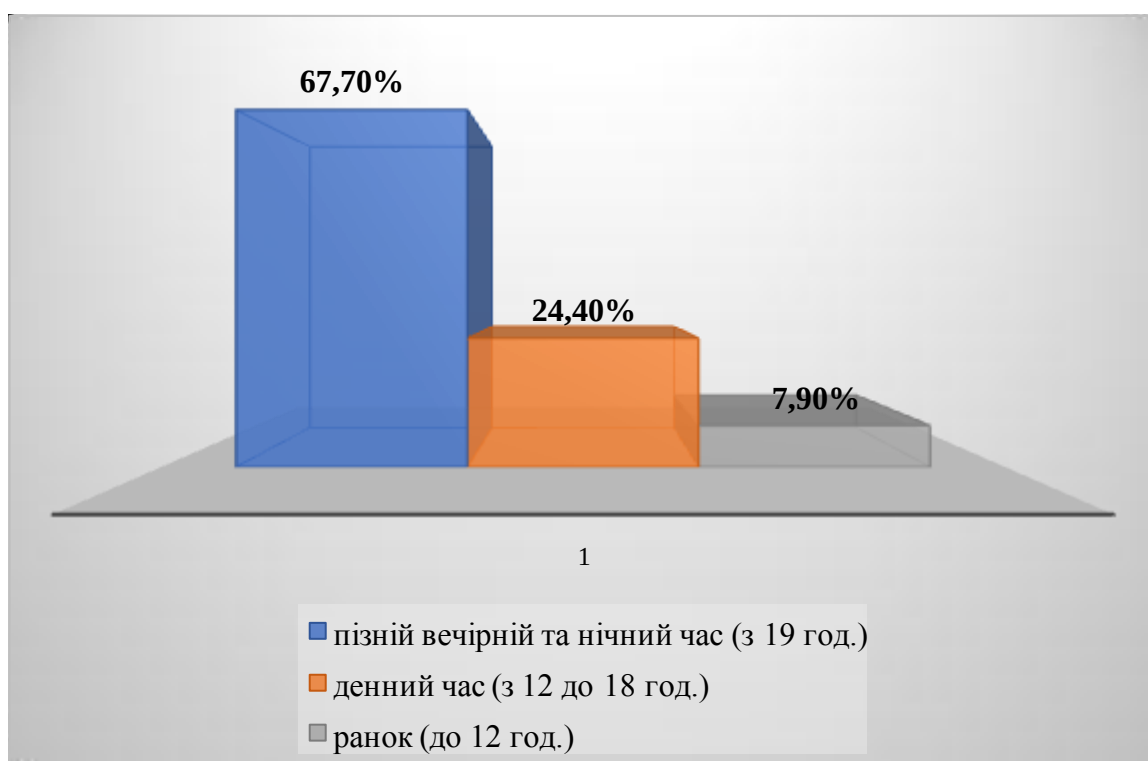
Трансформаторні підстанції закритого типу

**Характеристика елементів обстановки вчинення злочину
(ст. 194–1 КК України)**

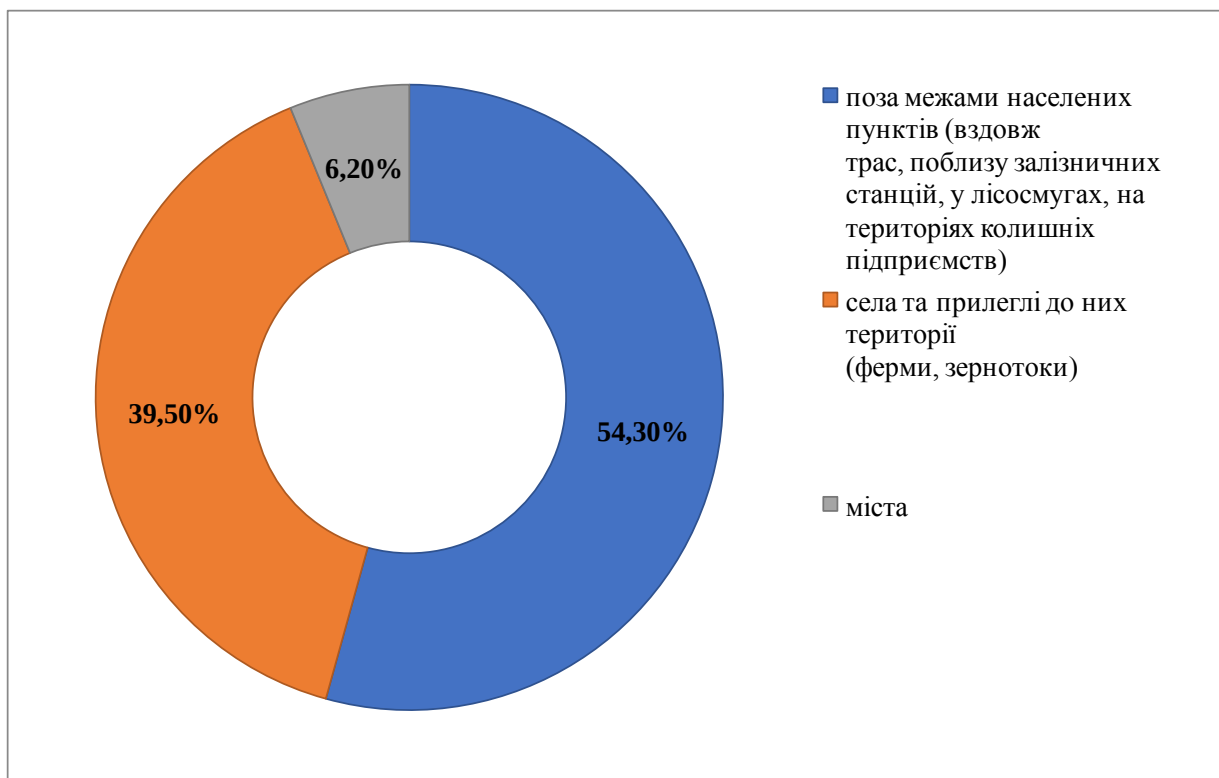
Пора року

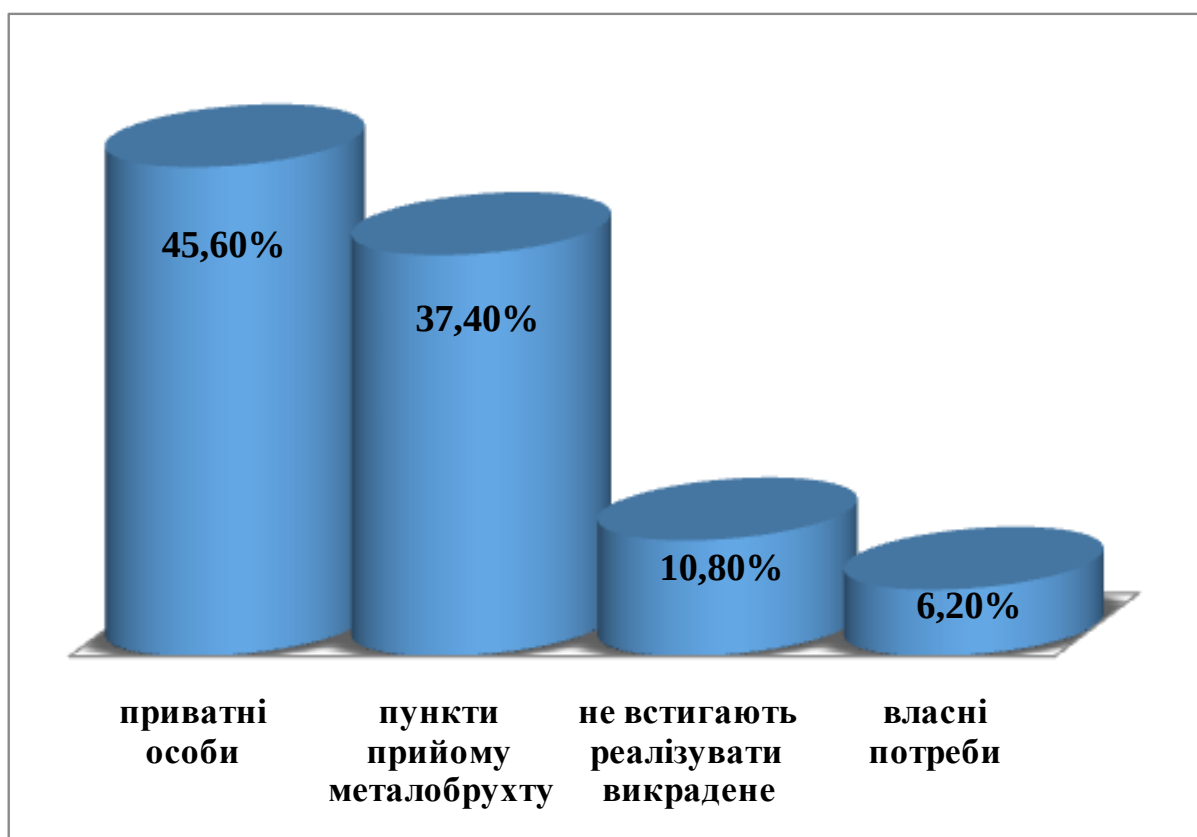
Час доби

Місце вчинення

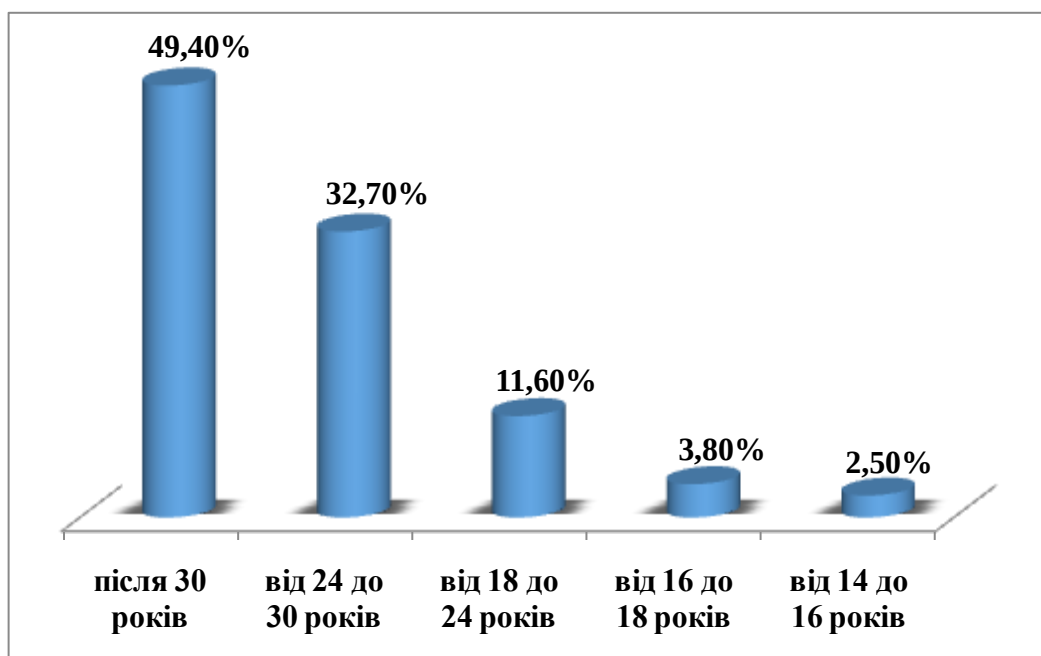

Шляхи збуту викраденого

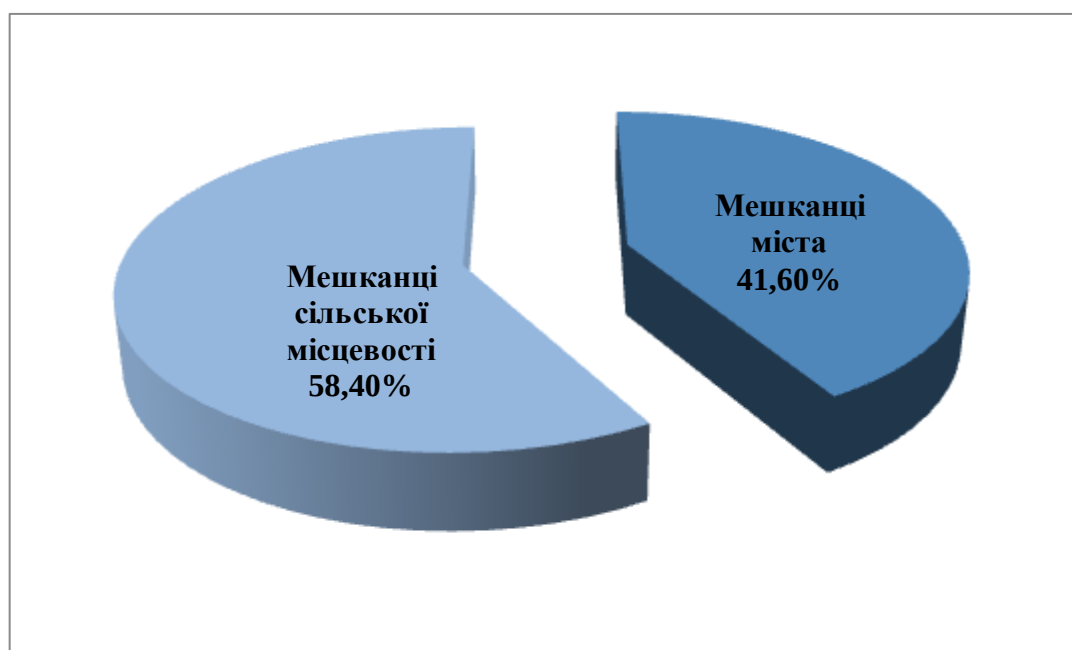

**Характеристики типової особи злочинця
(ст. 194–1 КК України)**

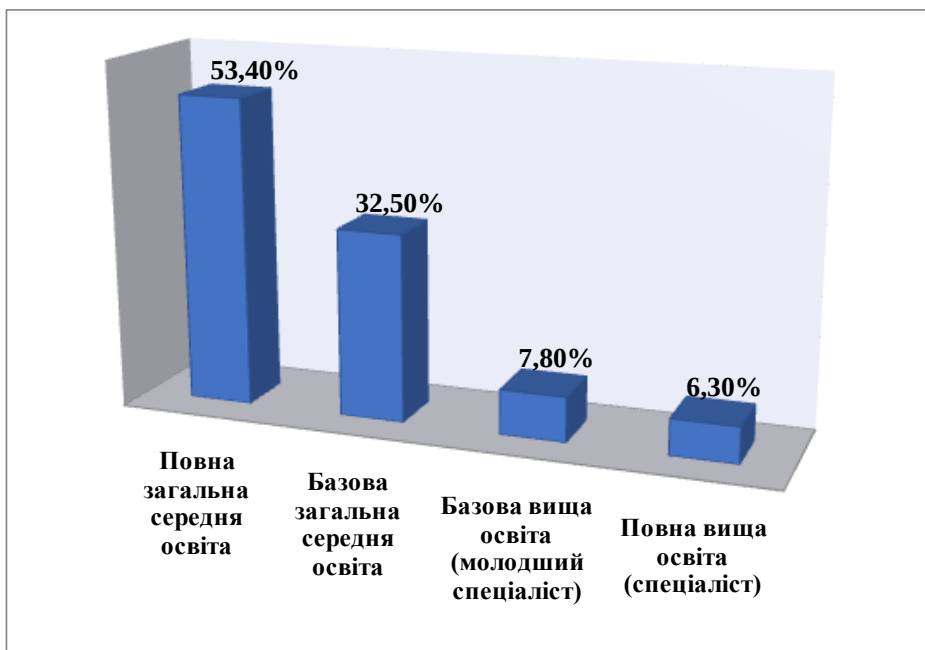
Вік

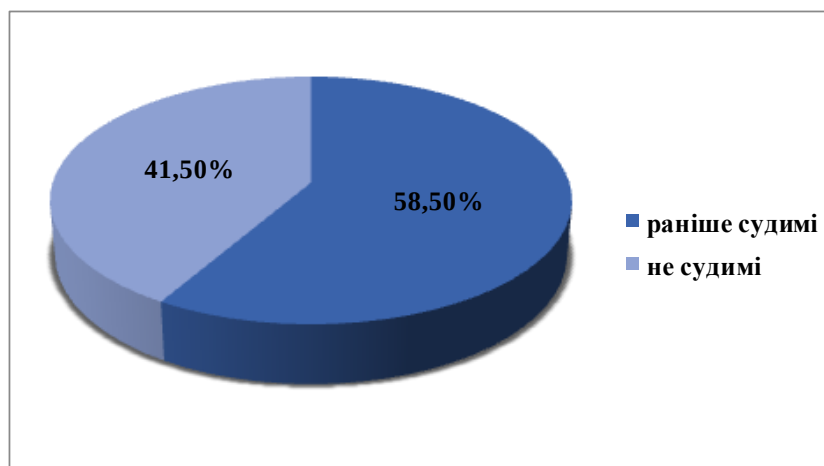
Місце проживання

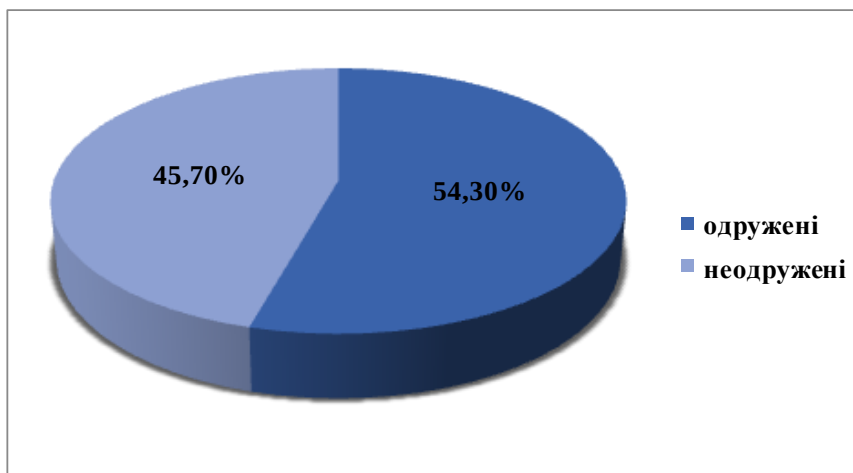
Освітній рівень

Наявність судимості

Сімейний стан

Методи проведення огляду місця події

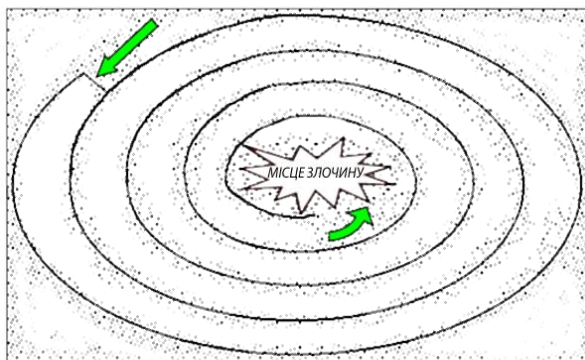

Рис. 1. Огляд місця події за спіраллю

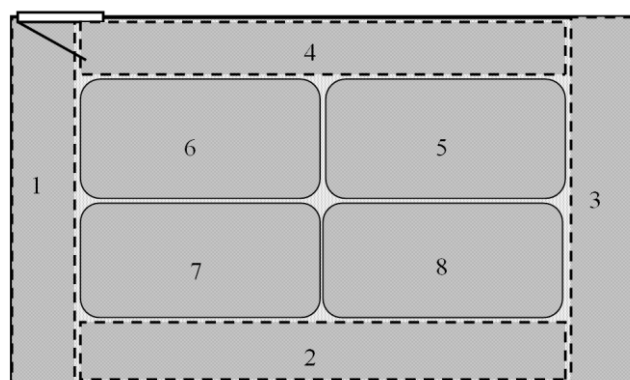

Рис. 2. Огляд місця події по квадратах

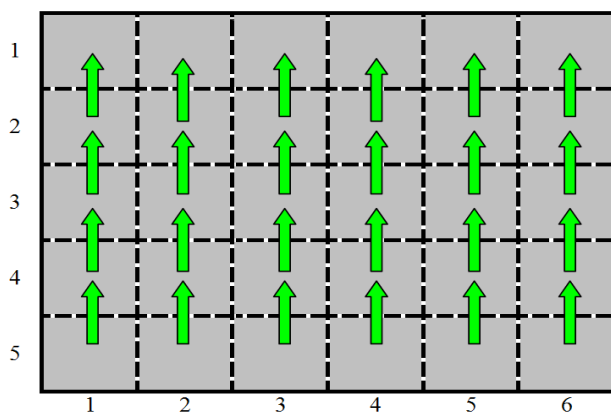

Рис. 3. Огляд місця події фронтальним методом

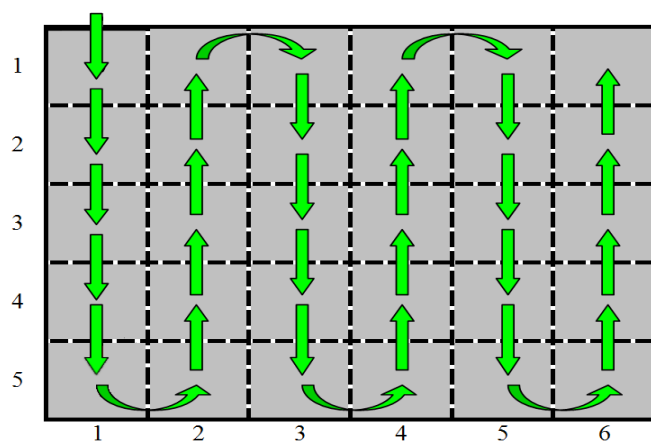

Рис. 4. Огляд місця події методом координатної сітки

ПРОТОКОЛ ОГЛЯДУ місця події

м. Вінниця

16.05.2018

Огляд почато о «10» год. «00» хв.

Огляд закінчено о «11» год. «30» хв.

Старший слідчий СУ ГУНП у Вінницькій області майор поліції Пилипенко І.І. у відповідності до ст.ст. 104, 105, 106, 234, 237, 223 КПК України на підставі повідомлення керівника Вінницької РЕМ Юценка П.А. про умисне пошкодження об'єктів електроенергетики.

У присутності понять:

1) Петрова Петра Петровича 20.11.1987 р.н., який проживає по вул. Сонячній, 5 с. Лука Мовчанська Вінницького району Вінницької області

2) Жукова Івана Івановича 14.05.1985 р.н., який проживає по вул. Сонячній, 10 с. Лука Мовчанська Вінницького району Вінницької області

За участю представника керівника Вінницької РЕМ Юценка П.А., якому у відповідності до ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 58, ч. 2 ст. 59 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

За участю спеціалістів: інженера Вінницьких РЕМ Шпака С.І. та інспектора - криміналіста Наумової М.А., яким у відповідності до ч.ч. 4, 5 ст. 71 КПК України роз'яснені їх права і обов'язки.

Перед початком огляду зазначеним вище особам роз'яснено їхнє право бути присутніми при всіх діях, які проводяться в процесі огляду, робити зауваження, що підлягають занесенню до протоколу.

Особам, які беруть участь у проведенні огляду, також роз'яснено вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а також про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання: *під час огляду проводилось фотографування за допомогою фотоапарату Nikon D3200 18-105 VR Kit (об'єктив Nikkor 18-105 мм) та використовувалась карта пам'яті на 16 Гб.*

Огляд проводився: *при денному освітленні за температури повітря +21⁰С.*

Об'єктом огляду є: *комплектна трансформаторна підстанція, яка знаходиться праворуч при в'їзді до села Лука Мовчанська Вінницького району Вінницької області зі сторони м. Вінниця на відстані 300 м від лісосмуги та 250 м від дорожнього знаку «Лука Мовчанська». Під'їзд до вказаної трансформаторної підстанції здійснюється по ґрунтовій дорозі. Територія, на якій розміщена комплектна трансформаторна підстанція,*

огорожена металевою сіткою висотою 2 м. Вхід на територію здійснюється через металеву хвіртку з вбудованим замком, який на момент огляду зачинений та видимих ознак пошкоджень не має. На вказаній хвіртці наявна металева табличка жовтого кольору з друкованим написом «УВАГА! ВЕЛИКА НАПРУГА!». На протилежному до входу боці огорожі виявлено пошкодження сітки, а саме – наскрізний отвір 1 x 1,5 м. При цьому на відстані 4 м від огорожі виявлений фрагмент металевої сітки розміром 1 x 1,5 м. Крім цього, на відстані 500 м на південний захід від території комплектної трансформаторної підстанції знаходиться металева опора високовольтних ліній електромереж.

Під час огляду комплектної трансформаторної підстанції було встановлено, що від високовольтної лінії електромереж йде три фази на лінійний роз'єднувач, від якого відповідно вказані фази відходять на силовий трансформатор. Під час огляду силового трансформатора, а саме на входах «НН» та «ВП», виявлені фрагменти трьох електродротів, що виступають від стінки трансформатора та мають довжину, відповідно, 0,23 м, 0,33 м та 0,17 м. Вільні кінці фрагментів електродротів нерівні. В місцях від'єднання фрагментів поперечні зрізи електродротів мають овалоподібну форму; зовнішня ізоляційна обмотка спрямована до внутрішнього боку овалів. З правого боку силового трансформатора під радіатором виявлено пошкодження підвісного вентилятора, а також механічне від'єднання з'єднуючих елементів (трубок). З лівого боку силового трансформатора виявлено пошкодження масляно-водяних охолоджувачів у вигляді деформації їх корпусу: численні вм'ятини різних розмірів та конфігурації. В частині силового трансформатора, де знаходяться магнітопроводи та обмотки «НН», «ВП» та «РО», виявлені механічні пошкодження на захисному кожусі у вигляді численних подряпин та вм'ятин. В подальшому оглядом встановлено, що від шинного мосту силового трансформатора відходять три фази до металевого захисного сховища, в якому знаходяться комплектні розподільні масляні установки. На землі з лівого боку від силового трансформатора на відстані 1,2 м виявлено два недопалки цигарок «Kent», які були вилучені та поміщені у паперовий конверт, який був опечатаний та скріплений підписами всіх учасників огляду.

Сховище комплектних розподільних масляних установок має наступні розміри: висота 1,5 м, довжина 3 м та ширина 2 м, зверху на сховищі наявні два електропорти, від яких по повітряній лінії відходять три фази до дерев'яної опори ліній електромереж, яка знаходиться на відстані 20 метрів на північний схід в сторону села Лука Мовчанська. При огляді сховища виявлені механічні пошкодження входних дверей у місці створів у вигляді вм'ятин наступних розмірів: довжина 45 мм, ширина 32 мм, глибина 15 мм. На землі між сховищем та силовим трансформатором, на відстані 3 м від останнього виявлено гумову рукавицю помаранчевого кольору марки «Nike», яку було вилучено та поміщено до спеціального пакету «ГСУ НП» №1568975 та скріплено підписами понятих та слідчого. Крім цього, на землі на відстані 30 см від входних дверей до сховища

виявлено одиночний слід взуття правої ноги. У слід чітко відображені підметка та каблук підошви взуття, малюнок протектора якої являє собою сполучення геометрично правильних заглиблень та виступів. Розміри сліду виражені наступними величинами: загальна довжина 48 см, найбільша ширина 12 см, найменша – 6 см, глибина у передній частині 7 мм, у місці каблука – 11 мм. Слід взуття зафіксовано на технічний носій інформації методом масштабної фотозйомки.

Під час огляду виявлено та вилучено:

- фрагмент сітки огорожі розмірами: шириною 1 м та висотою 1,5 м, який поміщено до спеціального пакету «ГСУ НП» №1568979 та скріплено підписами всіх учасників огляду;
- гумову рукавицю помаранчевого кольору марки «Nike», яку було вилучено та поміщено до спеціального пакету «ГСУ НП» №1568975 та скріплено підписами всіх учасників огляду;
- два недопалки цигарок «Kent», які були вилучені та поміщені в паперовий конверт, який опечатаний та скріплений підписами всіх учасників огляду.

До протоколу додаються:

- технічний носій інформації: карта пам'яті на 16 Гб, який опечатаний та скріплений підписами всіх учасників огляду;
- схема огляду місця події на 1 аркуші;
- фрагмент сітки огорожі, який поміщено до спеціального пакету «ГСУ НП» №1568979;
- гумова рукавиця помаранчевого кольору марки «Nike», яка поміщена до спеціального пакету «ГСУ НП» №1568975;
- два недопалки цигарок «Kent», які поміщені у паперовий конверт.

Протокол наданий для ознайомлення всім учасникам огляду, зауважень та доповнень не надійшло.

Учасники:

1. Шпак С.І. / _____/
2. Наумова М.А. / _____/

Представник:

Ющенко П.А. / _____/

Поняті:

1. Петров П.І. / _____/
2. Жуков І.І. / _____/

Огляд провів:

Старший слідчий СУ ГУНП

І.І. Пилипенко

Додаток І

Акти впроваджень

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проєктор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

С. Д. Гусарєв

26. 12 2017

А К Т

**про впровадження результатів дисертації здобувача наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх
справ Шурашкевича Василя Миколайовича у навчальний процес
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника відділу організації та координації освітнього процесу кандидата юридичних наук, доцента Корж-Ікаєвої Таїсії Григорівни (голова комісії); начальника відділу організації науково-дослідної роботи кандидата юридичних наук Титко Анни Василівни; завідувача кафедри криміналістики та судової медицини кандидата юридичних наук, доцента Самодіна Артема Володимировича, склала цей акт про те, що результати дисертації здобувача наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ Шурашкевича Василя Миколайовича на тему: «Розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики» впроваджені у навчальний процес та науково-дослідну роботу академії зокрема.

1. Матеріали дисертації Шурашкевича Василя Миколайовича застосовуються у навчальному процесі при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять із курсантами, студентами та слухачами з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Особливості розслідування окремих видів злочинів», «Криміналістичні засоби і методи розкриття кримінальних правопорушень», «Участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій».

2. Результати дисертації Шурашкевича Василя Миколайовича відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для слухачів магістратури та аспірантів, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

Шурашкевич В.М. Характеристика способів вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Приватне та публічне право*. Суми, 2017. Вип. 4. С. 152–155.

Шурашкевич В.М. Типова особа злочинця та особливості обстановки вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Науковий*

вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». Одеса, 2017. № 29. С. 131–134.

Шурашкевич В.М. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Порівняльно-аналітичне право* (Електронне наукове фахове видання). Ужгород, 2017. № 6. С. 379–382.

Шурашкевич В.М. Загальнонебезпечний спосіб як обов'язкова ознака об'єктивної сторони умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали VIII міжвузівської науково-теоретичної конференції* (Київ, 16 лист. 2017 р.). Київ, 2017. С. 116–119.

Шурашкевич В.М. Слідова картина, що утворюється на місці вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції* (Київ, 24 лист. 2017 р.). Київ, 2017. Ч. 2. С. 250–253.

3. Зазначені праці підтвердили високий теоретичний і навчально-методичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами використання під час підготовки та проведення усіх видів занять.

Голова комісії:

Т.Г. Корж-Ікаєва

Члени комісії:

А.В. Титко

А.В. Самодін

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Проректор Національної
 академії внутрішніх справ,
 доктор юридичних наук,
 професор
С.С. Чернявський
14. 02 2018

А К Т

про впровадження результатів дисертації здобувача наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ Шурашкевича Василя Миколайовича на тему: «Розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики» у науково-дослідну роботу Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: завідувача наукової лабораторії з проблем досудового розслідування кандидата юридичних наук, доцента Вознюка Андрія Андрійовича (голова комісії); т.в.о. завідувача докторантури та аспірантури доктора юридичних наук, доцента Дрозда Олексія Юрійовича; провідного наукового співробітника відділу організації науково-дослідної роботи кандидата юридичних наук Севрука Володимира Геннадійовича, склала цей акт про те, що матеріали дисертації здобувача наукового ступеня кандидата юридичних наук (за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) Шурашкевича Василя Миколайовича на тему: «Розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики» мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній роботі кафедри кримінального процесу, кафедри криміналістики і судової медицини та відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ під час проведення наукових досліджень, спрямованих на розробку і вдосконалення методик розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики органами Національної поліції України, а також під час підготовки навчальних посібників, підручників, методичних матеріалів із суміжних курсів тощо.

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності викладачів, докторантів та аспірантів кафедри кримінального процесу, кафедри криміналістики і судової медицини та відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ.

ВИСНОВОК

Результати дисертаційного дослідження Шурашкевича Василя Миколайовича на тему: «Розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики» вважати впровадженими в науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ під час проведення наукових досліджень, спрямованих на розробку і вдосконалення методик розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики органами Національної поліції України, в також під час підготовки навчальних посібників, підручників, методичних матеріалів із суміжних курсів тощо.

Голова комісії:

А.А. Вознюк

Члени комісії:

О.Ю. Дрозд

В.Г. Севрук

ЗАТВЕРДЖУЮ

заступник начальника ГСУ
Національної поліції України,
кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України

М. С. Цуцкірідзе

А К Т

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
ННІ №1 Національної академії внутрішніх справ Шурашкевича Василя
Миколайовича на тему: «Розслідування умисного пошкодження об'єктів
електроенергетики» в діяльність органів досудового розслідування
НП України**

Комісія у складі: заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Шевчишена А. В., заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Мірковця Д. М., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України Борця І. В., склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Шурашкевича Василя Миколайовича на тему: «Розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики» можуть застосовуватися у практичній діяльності слідчих підрозділів НП України, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України,
кандидат юридичних наук**

А. В. Шевчишен

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України,
кандидат юридичних наук**

Д. М. Мірковець

**Старший слідчий
в особливо важливих справах
ГСУ НП України**

І. В. Борець

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шурашкевич В. М. Характеристика способів вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Приватне та публічне право*. Суми, 2017. Вип. 4. С. 152–155.

2. Шурашкевич В. Н. Возможности судебных экспертиз при расследовании умышленного повреждения объектов электроэнергетики. *Право и закон*. Бишкек, 2017. № 4. С. 172–179.

3. Шурашкевич В. М. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Порівняльно-аналітичне право (Електронне наукове фахове видання)*. Ужгород, 2017. № 6. С. 379–382.

4. Шурашкевич В. М. Допит свідків під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Прикарпатський юридичний вісник*. Івано-Франківськ, 2017. Вип. 6. Т. 2. С. 164–168.

5. Шурашкевич В. М. Типова особа злочинця та особливості обстановки вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. Одеса, 2017. № 29. С. 131–134.

6. Шурашкевич В. М., Грига М. А. Організаційно-тактичні особливості обшуку під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Херсон, 2018. Вип. 3. С. 151–155.

7. Шурашкевич В. М. Особливості огляду місця події при розслідуванні умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Ужгород, 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 148–151.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Шурашкевич В. М. Значення документальних джерел інформації для встановлення причинного зв'язку під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 12–13 серп. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 115–118;

9. Шурашкевич В. М. Загальнонебезпечний спосіб як обов'язкова ознака об'єктивної сторони умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали VIII міжвуз. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 16 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. С. 116–119.

10. Шурашкевич В. М. Передумови дослідження особливостей розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Матеріали VII наук. читань, присвяч. пам'яті академіка В. В. Конєйчикова* (Київ, 17 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. С. 128–129.

11. Шурашкевич В. М. Слідова картина, що утворюється на місці вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідомчої наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. Ч. 2. С. 250–253.

12. Шурашкевич В. М. Тактичні особливості проведення огляду місця події при розслідуванні умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 26–27 січ. 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 100–103.

13. Шурашкевич В. М. Особи, які можуть виступати свідками під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 16–17 лют. 2018 р.). Харків, 2018. С. 111–115.

14. Шурашкевич В. М. Можливості трасологічних досліджень під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Теорія і практика судової експертизи та криміналістики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид. наук проф. Н. І. Клименко (Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ – Маріуполь, 2018. С. 400–402.

15. Шурашкевич В. М. Можливості слідчого експерименту під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 6–7 квіт. 2018 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 102–105.

16. Грига М. А., Шурашкевич В. М. Залучення спеціаліста під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні питання досудового розслідування*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 12 жовт. 2018 р.). Кривий Ріг, 2018. С. 34–36.

17. Грига М. А., Шурашкевич В. М. Експертиза матеріалів, речовин та виробів під час розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 листоп. 2018 р.). Харків, 2018. С. 51–53.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

18. Шурашкевич В. М., Грига М. А. Розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики: метод. рек. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 56 с.

19. Шурашкевич В. М. та ін. Протидія підрозділами захисту економіки Національної поліції України злочинам у паливно-енергетичному комплексі: метод. рек. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 90 с.